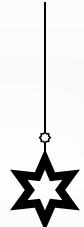

كتابونه | Ketabona
WWW.KETABONA.COM

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انسان او تکامل

لیکوال: جان لیویس

مترجم: انور نومیالی

د مترجم خبری

دا کتاب چې له انگربزی ژبې خخه می پښتو کړی دئ، انسان د تکامل په ساحه کي خپري او هغه ارزښتونه بیانوی، چې د مترقي مبارزو په نتیجه کي د انساني ټولنو په برخه کي ګډاۍ سې. همدارنګه هغه بربرادی خپري، چې په بشري ټولنو کي له اجتماعي غفلت او فساد خخه منځ ته را ئخي او یا د اخلاقي احساس له کمېدو سره پر ټولنه تحميل کيري. دې کتاب د انسان په تاریخي دوران کي دا خبره خپلې ده، چې تريو وخته بشري تکامل بیولوجیکي جنبه درلوده او په غیرشعوري یا طبیعي ډول سرته رسیدی، خو وروسته چې د پرله پسي انکشاف په سلسله کي اجتماعي او تاریخي تکامل شروع سو، نو انسان د خپل ژوند د انکشاف واګي په خپل لاس کي واخیستې او په شعوري توګه ګامونه اخلي. البتہ په دې شعوري تکامل کي د اجتماعي قدرتو او پالیسيو حساب ډېر مهم دئ؛ حکمه چيري چې د ټولني واکمن قدرتونه خپل چاروکي سې او د ټولني غم ئې له سره ووخي، نو جامعه ئې مخ پر فساد او پنګېدو روانيري، لکه دا حقیقت چې زموږ د هیواد په پرونی وضعه کي پوره ليدل ګډي؛ خو کله چې بیا انقلابي قیادت د تاریخي مسؤولیتو په احساس را وپاخې او اجتماعي غم ور سره ملګری وي، نو ټولنه له تاریخي بربرادی خخه را ګرڅولاي سې او د سمون خواته ئې بیايو، [چې] همدا حقیقت بیا د څوان ډيموکراتيك جمهوریت په اقداماتو کي پوره محسوس دئ. زموږ د ټولني تاریخي تحول د هغو علمي خپرنو دپاره یو ژوندی مثال کيري، چې په دې کتاب کي بیانونه پر سوي دي.

د «انسان او تکامل» انگلیسي نسخه چي وار د واره په لندن کي د «لارنس اينلوو يشارت» د خپروني مؤسسي له چاپه ايستلي ده، دا ډول تبصره ئې ور سره ليکلې

ده:

«د ډاروين نظرياتو یو وخت مذهبی احساسات را پاروله او یا د نفرت سبب گرځidle؛ نن ورڅ داسي اصطلاحات، لکه: «ورکه رابطه» يا «تکړه پایینت کوي» د ورځنيو خبرو جز گرځidle دئ او استعمالېده ئې له هغه حالته څخه وتلي دي، چي په لوړي سر کي په خورا محدود مفهوم ويں ګډله. ډاکټر ليويس په دې برخه کي ډېر زيار کښلی دئ، چي د عادي لوستونکي دپاره هغه خبری ساده کړي، چي پرته د بیالوجی له متخصصه بل څوک چنداني نه په پوهېږي. ده هڅه کړي ده، چي د ډاروين د نظریې اساسی مفهوم په تازه او نوې بنې کي خرګند کړي. همدارنګه ئې هغه علمي پلتني ور زیاتي کړي دي، چي د ډاروين له وخته راهیسي «د وراثت د علم» او «انسان پېژندني» په خانګو کي منځ ته راغلي دي.

د «عاقل انسان» له ظهور سره نو د تکامل جريان پاي ته نه رسېږي. ډاکټر ليويس د انسان تاريخ د تکامل د ادامې په توګه بنوولی دئ. دا تکامل د طبیعي انتخاب له لاري سر ته نه رسېږي، بلکي له کښته څخه و لوړي ته یو ارتقائي جريان دئ، چي په واقعي او علمي توګه د یو عيني پرمختګ په توګه تعريف ګډلای سی. که خه هم د دې پرمختګ او تکامل په جريان کي ډېر ناکامۍ او غلطۍ هم د بشري تاريخ په دوران کي پرله پسې پېښي سوي دي. ليويس د هغو ليکوالو او پوهانو د نظرياتو په مقابل کي کلک دلایل وايي، چي انسان ته بدبينه دي او یا د انسان سرنوشت تاريک ګئي. همدارنګه هغه کسان تر شدید انتقاد لاندي

نيسي، چي د ډاروين له نظريري خخه بده استفاده کوي او يا د نژاد او نژادپرستي او نورو غيربشي افکارو په گته ئې استعمالوي. »

باید وویل سی، چي دغه کتاب د نړۍ په زیاترو مترقي هیوادو کي په یو شمپر ژبو خپور سوی دئ. ۵ دې کتاب د لیکونکي لنډه سوانح دا ۵:

جان ليويس په کابل ۱۸۸۹ کي په لندن کي زوکړي دئ. د انګلستان په یو شمپر پوهنتونو کي ئې تحصيل کړي دئ. کله چي ئې د لومړي پلا دپاره په بیالوجیکي علومو کي درجه واخیسته، نو د عصبی سیستم د فیزیولوجی په خانګه کي ئې په یو طبی پوهنځي کي نور تحصیلات شروع کړه. تر هغه وروسته ئې پرله پسې پنځه کاله د روحياتو تحصيل وکړ، خه وخت چي کېمبریج ته راغي، دلته ئې د «انسان پېژندني» او «د دین او فلسفې» په مقایسوی خانګه کي تحصیلات وکړه.

د برمنګهم په پوهنتون کي ئې د فلسفې په خانګه کي تحصیلاتو ته ادامه ور کړه او د فلسفې ڈوکټوره ئې واخیسته. ڈاکټر ليويس د څوانۍ په دوره کي په مترقي مبارزو شروع وکړه، په ۱۹۰۸م. کال کي ئې په سوسیالیستي نهضتو کي فعاله برخه درلوده. د زیاترو کارگري جرګو مشري ئې خواړه پر غاره اخیستې ده. د ۱۹۲۰ او ۱۹۳۱م. کلونو په اقتصادي بحرانو کي ئې د بېکارانو نهضتونه تاسیس کړل. له ۱۹۳۶م. کال خخه تر ۱۹۴۰م. کال پوري د مترقي کتابونو د کلوب یو ملي لارښونکي وو. د عمومي جنګ په دوران کي د شرقی اروپا او شوروی اتحاد او د بین المللی چارو په موضوعاتو کي ئې نظامي خلګو ته لکچروننه ور کول. ده د کېمبریج، اکسفورد او لندن په پوهنتونو کي ډېر کلونه تدریس کړي دئ. ليويس زیاتره سوسیالیستي هیوادونه لیدلي دي او هلتہ ئې ویناوي کړي

دي. شوروبي اتحاد ته خو واره تللى دئ او آثار ئې په ټولو سوسىالىستي هيوا دو
كى چاپ سوي دي. تر دېرش بالا تاليفات لري، چي زياتره خارجي ژبو ته
اوښتى دى.

د حینو کلماتو او اصطلاحاتو توضیح^۱:

۱- ورکه رابطه (**The missing link**): هره کړی چي دوي خواوي سره پيوندوی، په دغه نامه بلل کېږي. دغه اصطلاح په زولوجۍ کي د هغه فرضي شکل د نوم په حیث استعمال سوپه ده، چي له بیرو خخه تر انسانه پوري د تکامل سلسله سره وموبلي. یو وخت چي د تکامل سلسله تدوين کېدله، نو یو داسي شکل، چي د انسان او بیزو په منځ کي د وصل کړي وبلل سی، په تاریخي آثارو کي نه موندل کېدى او نو خکه پر دغه شکل، چي فرضي تصور ئې کېدى، د «ورکي رابطي» نوم کښېښوول سو، خو وروسته دغسي یوه بیزو په جنوبی افريقا کي کشف سوه، چي استرالوپيتکس نوميرې. اوس نو د ورکي رابطي نوم د «بيزو وزمه انسان» يا «انسان وزمه بیزو» دپاره هم استعمالېدای سی.

۲- عاقل انسان (**Homo sapiens**): اوسيني علوم مورته را بنېي، چي انسان هر وخت د مخکي پر مخ نه وو، بلکي د حياتي تکامل په یوه تاکلې مرحله کي د نورو انواعو په شان منځ ته راغي. هغه نوعه چي د متفکر او عاقل انسان لومنى شکل تمثيلوي، د «هومو سپينز» په نامه يادېږي. تر دي نامه لاندي د هر نزاد او توکم انسانان بې له توپيره شامل دي.

۳- اجتماعي ډاروينيزم: چارلس داروين (۱۸۰۹-۱۸۸۲م). انگلیسي عالم وو، چي د تکامل تیوري ئې تدوين کړه. د ده د تیوري اساس له دي خبری خخه را شروع کېږي، چي د ژونديو موجوداتو ټوله شکلونه د ژوند له یو ساده شکله

---

^۱ د مترجم له خوا

څخه را پیدا سوي دي، هغه څېرنې او پلتني چي د ډاروين اساساتو ته خان رسوي او د هغه لار تعقيبوی، د ډاروينيزم په نامه ياديرې.

ډاروين دا خبره وڅېله، چي د حیات په طبیعی ساحه کي جريان داسي راغلی دئ، چي هر کله د ژونديو موجوداتو تر منځ د خپلي ساتني او بقاء دپاره مجادلې او مبارزې سوي دي، د پایښت دپاره لاس و پښه وهل او يا هلي څلي کول، هغه جريان دئ، چي د «تنازع للبقاء» (Struggle for existence) په اصطلاح بنوول سوي دئ. څوک چي په دغه هلو څلو او منازعو کي ژوندي پاته سوي دئ او پایښت ئې کړي دئ، دانو ګويا د طبیعت له خوا غوره ټاکل سوي دئ. د دغه راز طبیعی بقاء سبب د «طبیعی انتخاب» (Natural selection) په نامه ياد سوي دئ. دا اصل چي د طبیعت په ډگر کي تکره موجوداتو پایښت کړي دئ او ژوندي پاته سوي دي، د «بقاء اصلاح» (the survival of the fittest) يا په پښتو کي «تکره پایښت کوي» په اصطلاح کي بنوول سوي دئ.

دا ټوله بیالوجیکی اساسات وه، چي د طبیعت په ډگر کي ډاروين څېله وه، ځینو سیاسي جرياناتو وغوبنټه، له دغو بیالوجیکی اساساتو څخه د اجتماعياتو په حصه کي استفاده وکړي؛ په دې اساس ئې نو د ټولني ډگر د انسانانو تر منځ د پایښت دپاره د هلو څلو ډگر وباله او هغه طبقات يا وګړي ئې تکره وګنيل، چي پایښت کوي او د رقابت په میدان کي غښتلي را وڅي. دغه راز مسلک د اجتماعي ډاروينيزم په نامه ياد سوي دئ. دا مسلک په خپله ډاروين ته منسوب نه دئ، بلکي د هغه چا مسلک دئ، چي د ده طبیعی اساسات ئې د اجتماعياتو په برخه کي په کار اچولي دي.

٤- تخصص، اختصاصي، متخصص: دغه کلمې د دي کتاب په متن کي زياتره د حيواناتو او انواعو له نومو سره د صفت او یا کيفيت د افاده کولو دپاره استعمال سوي دي. په دغسي خایو کي ئې مفهوم دا دئ، چي خيني حيواني انواعو د تکامل په دوران کي داسي ثابت شکل پيدا کړي دئ، چي په خينو خاصو شرایطو کي خورا ډېر بنه ګنل کيري. دوى نو د ژوندون د ي، تاکلي دول دپاره پوره مساعد او ورته جوړ دي، لakin دغه شکل ئې پوخ سوي دئ او نور تغير نه سې کولاي.

دغه راز تخصص او د شکل پوخوالی نو که خه هم په تاکلو شرایطو کي د ژوندون یو بریالیتوب دئ، خو خنگه چي د نورو شرایطو په نسبت بیا د نوي توافق مخه نيسی، نو د فنا کېدو سبب کيري.

٥- لیسه فر (**Laissez Faire**): سر ته ايله سياست بولي، چي حکومت په تجاري او صنعتي چارو کي هیڅ لاس نه وهی او خلګ ئې ايله کړي وي، چي هر خه غواړي، هغه وکړي.

٦- ڈكترين (**Doctrine**): خيني کسان ئې «دوكتورين» تلفظ کوي. د هغو اساساتو او تعليماتو نوم دئ، چي د کوم تاکلي مسلک يا فلسفې سره ارتباط لري.

٧- جن (**Gene**): ما د «نوعي ذري» په نوم ترجمه کړي او بللي دئ. د کروموزوم یوه کوچنوټې ذره ده، چي ارثي خاصيتونه او صفتونه د دي ذري په وسیله له یوه نسله بل ته انتقاليري. هغه «نوعي ذري» چي له مور و پلاړه خخه منځ ته راغلي وي، د یو حیوان او یا نبات په نسلی حجره کي دا جريان اداره کوي، چي خه دول حیوان او نبات له خه راز خصوصياتو سره له هغې خخه منځ

ته را سی. په جن پوري مربوط کيفيت د «جينتیکي» په کلمه بنوول سوي دئ. مفهوم ئې هغه ارثي نوعيت دئ، چي له يوه نسله بل ته د جن پر لار انتقاليري. دا هم باید ووايو، چي په جن پوري مربوطي خپرنی «د وراشت علم» يا Genetics ياديري.

-۸- هغه تغيرات چي په نسلی حجرو کي راسي او دارت له لاري په حيوان يا نبات کي خان خرگندوي، د Mutations په نامه ياديري. ما په دي کتاب کي دغه کلمه د «تحولاتو» په کلمه ترجمه کري ده. د بیالوجی ئيني استادان دغه راز تغير د «تناسخ» په لغت ترجمه کوي.

-۹- په دي کتاب کي د جيولوجى دورونومونه، لكه: سينوزويك، ميسوزويك او داسي نور ذكر سوي دي. که لوستونكى وغواري، دغه راز نومونه او اصطلاحات په تفصيل زده کري، نو كولاي سي، چي د لېسي د لسم تولگي د جيولوجى د درسي کتاب آخره برخه وگوري.

-۱۰- ملامت اوزگري: د هغه اوزگري نوم دئ، چي په لرغونى زمانه کي به د يهودو ملايانو د دي دپاره وتاکى، چي د خلگو گناوي به ئې پر واچولي او مجروم به ئې وگاھ. بيا به ئې نو په بىابان کي ايله کۈر. دغه اصطلاح اوس د هر هغه بې گناھ دپاره استعماليدلائى سي، چي هر وخت خلگ د خپلو ملامتيو بار پر هغه ور اچوي او توله پېر هغه ته منسوبوي.

فهرست

۳	د مترجم خبری .....
۷	د حئینو کلماتو او اصطلاحاتو توضیح: .....
۱۷	د ډاروین نظریه .....
۱۷	لومړۍ خبری:.....
۲۰	د ډاروین Darwin نظریه: .....
۲۰	د پېړيو په دوران کي د ژوند پرله پسې سلسله: .....
۲۵	طبيعت يا بل خوک؟.....
۲۵	ډاروین نسي، چي دغه جريان څنګه پېښ سو؟.....
۲۶	ډاروينيزم او ټولنه:.....
۲۹	بدلون او توارث:.....
۳۵	جينيتيکي استحاله (Genetic Assimilation) .....
۳۹	تکامل او پرمختگ .....
۳۹	آيا تکامل يو ارتقائي جريان دي؟ .....
۴۲	د نور پرمختگ استعداد:.....
۴۴	د تکامل مهم هدفونه: .....
۴۶	د تي لرونکو ژويو تکامل:.....
۴۶	الف- اختصاصي انواع: .....
۴۸	ب- انسان متخصص نه دي:.....
۵۰	انسان تکامل ته ادامه ور کوي، خو خه ډول؟.....
۵۳	انسان ساري نه لري!.....
۵۳	تکامل د هغه نسلی سلسلې په حيث، چي تغيير ئې مل دي:.....
۵۵	د انسان پخوانې اجداد:.....
۵۸	له بيزو «ايمپ» خخه تر انسانه: .....
۶۰	د انسان مميزات:.....

۶۵	افسان له افزاره کار اخلي:
۶۶	زياتېدونکي توپير:
۶۷	افزارونه او تولنه:
۶۹	بشيان جورولاي سي!
۷۰	افزارونه او فكر:
۷۳	افزارونه، فكر او بيان:
۷۵	د تولني پيداينست:
۷۷	د يو ئايي ژوند زده كړه:
۷۸	د پوهني ميراث:
۷۹	د پرمختګ اساس:
۸۳	د بشري تحول چتکي:
۸۵	اوسم نو د انسان تاريخ شروع کيوي:
۸۷	انسان اخلاقي حيوان دئ!
۸۷	يو نوي تکاملي نظام منح ته راغي:
۸۹	اخلاق او تولنه:
۹۱	د محيط اداره:
۹۲	د همكارۍ اخلاق:
۹۴	د سوله ييز ژوند دايره پراخيوري:
۹۷	طبقاتي مبارزه او اجتماعي پرمختګ:
۱۰۱	ولي جنگ؟
۱۰۲	ولي غلامي؟
۱۰۴	د تولني ړنګدہ:
۱۱۴	د اخلاقو علم او اجتماعي پرمختګ:
۱۱۵	د اخلاقي قانون ظهور:
۱۱۸	د اكتسابي صفاتو توارث:
۱۲۲	انسان او طبيعت

۱۲۲	د محدودیت غلطی:
۱۲۳	پوهنه د اجتماعی میراث په حیث:
۱۲۴	پوهه د تکامل پیدا ۵!
۱۲۵	د بشری پوهی ساحه:
۱۲۶	انسان د یو فکر کوونکي په حیث:
۱۲۷	انسان او اخلاق:
۱۲۸	انسان او طبیعت:
۱۳۰	آیا طبیعت د انسانی ارمانو دېمن دی؟
۱۳۱	د طبیعت یاغی زوی:
۱۳۲	فطری گناه:
۱۳۴	د انسان فنا کېدہ:
۱۳۵	آیا انسان د طبیعت سره مغایرت لري؟
۱۳۶	طبیعت د انسان په مرحله کي:
۱۳۸	ساینس د انسان په خدمت کي:
۱۴۰	تکړه پایښت کوي (بقای اصلاح)!
۱۴۳	د ژوند بقاء د همکاری له لاري:
۱۴۶	مالتوس:
۱۴۹	اجتماعي ډاروینیزم:
۱۵۲	د سرمایه‌داری نظام اخلاق د غالبو اخلاقو په حیث:
۱۵۴	اوسمی اجتماعي ډاروینیزم:
۱۵۸	اجتماعي ډاروینیزم او اجتماعي سعادت
۱۵۹	سلوک او بقاء:
۱۶۰	داره‌مار صنفونه مخ پر ورکېدو دي!
۱۶۱	بقای افسد:
۱۶۲	متحول شرایط او متحول انسانان:
۱۶۴	د سعادت په حال کي تکړه‌والی:

۱۶۶	رنځونه او د هغه مخنيوی:.....
۱۶۸	د سیکل (Sickle) ناروغي او ملاريا:.....
۱۷۱	نژاد او نژادپرستي.....
۱۷۱	آيا لوړ نژادونه سته؟.....
۱۷۵	انسانی نژادونه:.....
۱۷۶	د مشترکو صفاتو مسئله:.....
۱۷۸	نژادي فرقونه بې اهميته دي!.....
۱۷۹	طبيعت يا تربیت:.....
۱۷۹	اجتماعي تحول په تاریخي زمانو کي:.....
۱۸۱	ولي حیني ملتونه تر شا پاته دي؟.....
۱۸۲	جينيتيکي عوامل اجتماعي نظامونه نه تاکي!.....
۱۸۶	نامتوازن اجتماعي او اقتصادي انکشاف:.....
۱۸۷	انسان متحول دي او تربيه اخلي!.....
۱۸۸	نژادپرستي او استدلال:.....
۱۸۹	لاملت او زگړي:.....
۱۹۱	نژادپرستي او استثمار:.....
۱۹۱	عقلی استدلال او نژادي تعصبات:.....
۱۹۳	څوک لوړ دي؟.....
۱۹۳	د پیاورو کسانو د حکومت تیوري:.....
۱۹۴	تکامل او لوړ سړي:.....
۱۹۶	د پوه انتخاب:.....
۱۹۶	د ماغزو اندازه:.....
۱۹۷	د پوهې درجي:.....
۲۰۰	پوهه او طبقاتي وېشونه:.....
۲۰۲	آيا نژادي پوهه مخ پر خوره حي؟.....
۲۰۴	د طبقاتي تبعيض نتائج:.....

۲۰۶	جګړه او د وګرو د ډېربنست مسئله.....
۲۰۶	په محیط کي تحول را وستل:.....
۲۰۷	مالتوس یوپلابیا:.....
۲۰۹	آيا د وګرو د ډېربنست پرایبلم وجود لري؟.....
۲۱۲	جنګ او سوله:.....
۲۱۳	د انسان تجاوزي غریزه:.....
۲۱۷	د تعرض علاج باید خنګه وسي؟.....
۲۱۹	علاج سه تشخیص غواړي!.....
۲۱۹	آيا محیط تغیر نه خوری؟.....
۲۲۱	آيا موږ د ټولنې نظام ته تحول ور کولای سو؟.....
۲۲۳	انسان او تاریخ.....
۲۲۵	اجتماعي تحول او بقاء:.....
۲۲۸	اجتماعي پرمختگ او ڈاروینیزم:.....
۲۳۰	پرمختگ ارثي شی نه دئ!.....
۲۳۱	د اجتماعي تحولاتو چېکي:.....
۲۳۲	ارومرو والي:.....
۲۳۶	فرد او تکامل.....
۲۳۶	په اجتماعي انکشاف کي د فکر او پلان تاثير:.....
۲۳۷	د نظریاتو رول:.....
۲۳۸	ایدیالوجیکی شخړي:.....
۲۴۰	ایدیالوجی گانی او طبقات:.....
۲۴۲	د شخصیت بشپړتوب:.....
۲۴۳	فرد او تکامل:.....
۲۴۴	نوی طریقې او نوی انسانان:.....

د ډاروین نظریه

لومړۍ خبری:

د تکامل ماهیت یوازی تسلسل (Continuity) نه دئ، یعنی د تکامل مفهوم تشن دا خبره نه ده، چې پورته شی له کښته خخه سلسله پر سلسله را پیدا سوي دئ، بلکې بېلوالی (Difference) هم د دې ماهیت جزو دئ؛ یعنی دا خبره هم پکښې ده، چې د تکاملي جريان هره وروستني مرحله له دمختنی مرحلې سره اساسي فرق لري، څکه په وروستني مرحله کي ئې نسبت دمختنی مرحلې ته حقيقي او اصلی پرمختګ ليدل کيري. داسي نه ده چې یو حيوان صرف د کېماوي موادو د هغسي تعاملاتو مجموعه وګنهل سی، لکه د لابراتوار د ازمونې په لوښي کي چې جريان ولري، بلکې ده وجود ژوندي دئ او داسي خواص لري، چې د فزيکي او کېماوي ساحې په دايره کي نه موندل کيري. همدا شاني انسان بيا یوازی په دې خبره نهتعريف کيري، چې دی یو ژوندي موجود دئ، بلکې دا هم ور سره ده، چې دی فکر کوونکي او افشار جوړوونکي ژوي دئ. د تکامل مفهوم نو دا خبره کښېپاسې، چې «بېلوالی» داسي یو شی نه بلل کيري، چې د وجود کښتنې شکل ته له بلې خواخخه ورزيات سوي او د اعجاز په ډول د ده په ذات کي ترزيق کيري، بلکې «بېلوالی» د سلوک (Behavior) یو نوی طرز دئ، چې د متشکلي مادې د عالي شکل په نتیجه کي منځ ته را خې. په دې اساس نو انسان یو نوی ډول حيوان بلل کيري، خو که موږ یوازی د انسان حيواني اصل او نسب را په زړه کړو او د حيوان او انسان په منځ کي دا «بېلوالی» له یاده وباسو، نو به له سپېنگلر (Spengler) سره په دې خبره کي شريکان

سو، چي وايي: «انسان يو بنكارکونکي حيوان دئ!». د دي عقیدې نتيجه به خورا ناوره وي. لakin که مو د «بېلوالى» په باب کي علم درلودى، نو به وغوارو، چي د دي بېلوالى محتويات هم وپلتو. په دي محتوياتو کي د انساني پوهى، د انسان د تکنالوجيکي قابلیت او د انسان د اجتماعي توب خاصیتونه شامل دي. په نن ورخ کي لازمه ده، چي دغه «بېلوالى» ته زياته توجه را وگرخوو، ئىكە دا کار، چي انسان د خپل ماھيت او سرنوشت په باره کي خبر سى، د اجتماعي پرمختگ، سولى او بىنالمللى تفاهىم دپاره قطعى عامل گنل كىري.

نو راسى دا خبره را په زړه کړو، چي د حيواني انواعو د جمعیت په منځ کي انسان هغه يوازنى حيوان دئ، چي په دي پوهيرى، «چي دى يو حيوان دئ» او همدارنگه دى هغه يوازنى حيوان دئ، چي بىالوجىست هم دئ. د دي خبرى مفهوم خورا پراخ دئ او ډېرى خبرى تر لاندي کىري؛ په دي لړ کي نو ويل کېدای سى، چي انسان هغه يوازنى حيوان دئ، چي «تاریخ» لري؛ يعني مطلب دا چي، دى هغه يوازنى حيوان دئ، چي نن ورخ د هغو تجربو په رونا کي ژوند کوي، چي د ده «نوعي» پښت پر پښت را تولې کري دي. دى هغه يوازنى حيوان دئ، چي «ساينس» لري؛ يعني دى هغه يوازنى حيوان دئ، چي اوسنی حالت د هغو حقايقو په رونا کي تر نظر ايستلاي سى، چي د زمان او مکان په لحاظ خورا ليري واقع وي. دى هغه يوازنى حيوان دئ، چي د ده په باره کي په صحيح توګه دا خبره کېدای سى، چي د «ټولني» خاوند دئ؛ يعني دى هغه يوازنى حيوان دئ، چي د ده په باب دا تصور کېدلاي سى، چي هر كله د خپلي ټولني د ملګرو سره، که خه هم ده ته نزدې حاضر نه وي، د معلومي رابطي په رونا کي فعالیت کوي. لنډه ئې دا چي، انسان له کښتو حيواناتو خخه يوازي پ

دې سبب امتیاز نه لري، چي زیات «انکشاف» ئې کړي دئ يا د ډېر «قابلیت» خاوند دئ او یا یوه بله داسې خبره ده، بلکې له نورو ټولو انواعو خخه په دې وجه اساسې فرق لري، چي د «کلتور» خاوند دئ؛ یعنې دا چي په حیوانی نړۍ کې یوازې انسان د دې حقیقت مثال دئ، چي د ژوند جریانات ئې د اجتماعي ارتباط په ساحه کې خپل تر منځ اداره کېږي او انتقادېږي. له دې خبرې خخه مطلب دا دئ، چي دی هغه یوازنې حیوان دئ، چي د ده په شان کې د «اخلاقې» کلمه په هره مهمه معنې استعمالېداي سی.

آيا دا کار نو یو ډول ماوراء الطبيعه مداخله غواړي، چي اخلاقې ارزښتونه د یوې غیراخلاقې نړۍ او سېدونکو ته ابلاغ سی؟ یا، خبره بل راز ده. داسې مداخلې ته ضرورت نه سته، څکه د «طبيعي انتخاب» (Natural selection) نظریه دا بنېي، چي د طبيعي اصولو له مخي هغه ټولني باقې پاته کډاي سی، چي د اخلاقې مسؤولت احساس او عمل په زياته اندازه پکښې موجود وي. د بشري طبیعت د اخلاقې او اجتماعي او همدارنګه فکري استعدادونو د را پیدا کېدو د پاره اساسې او کافي علت «انتخاب» دئ او همدا «انتخاب» ئې د نهایي انکشاف سبب گرځداي سی. خو هغه انسان بیا، چي د بنکاري حیوان په صفت پېژندل سوی دئ، د طبيعي تاریخ په موزیم کې د هغو مهیب الخلقه حیواناتو په منځ کې ځان پیدا کولای سی، چي د وخته د مئکې له سره ټول سوی دي.

د ڌاروين Darwin نظریه:

بيالوجي پوهان وايي: «انسان يو داسي بيزو ده، چي قامت ئې سمدم دئ، له وژغنو پاکه ده، د مئڪي پر مخ ژوند کوي، سر ئې غت دئ، ماگزه ئې ڏپر دي، وربوز نه لري، غابسونه ئې نسبتاً کمزوري دي، د شامي حس ئې کم دئ، د سترگو ديد ئې زيات دئ، مهارت ئې فوق العاده دئ او د بيان قوه هم لري.» د بيالوجي پوهان غواپي، په ٿينو دغه راز الفاظو کي بشري نوعه وبنبي. په دې چول نو انسان د حيواني انواعو په لڳ کي راولي، خو په عين زمان کي ئې پر دې خواباندي هم برغييري، چي دى بې جوري او بې ساري حيوان دئ.

د پېڙيو په دوران کي د ژوند پرله پسي سلسله:

د نجومو د علم په برخه کي د کوپرنيك Copernic نظریي انسانانو ته خرگنده کره، چي مئڪه د نړۍ مرکز نه دئ، بلکي يو وړوکي گرځنده ستوري دئ، چي پر یو بل کوچنوتې ستوري را خرخي، لکه دغې نظریي چي پر بشري فکر باندي خورا ژوره غېزه وکره، د ڌاروين نظریه هم د تاثير له مخکي تر دې په کمه نه وه. دا خبره ڏپرو مفکريونو ته په زړه کي ور گرڅدلې وه، چي حيواني نړۍ د یو مستقيم پيداينت محصول نه ده، بلکي له داسي انکشافي تحولاتو څخه را پيدا سوي ده، چي د هغو په سلسله کي دمختني انواع په وروستنيو انواع اوښتي دي او وروستنيي انواع ئې نسبت دمختنيو ته د وجود له پلوه خورا مرکب ګنل کيري، خو ڌاروين دغه خبره د منلو وړ وګرڅوله او په قاطع چول ئې اثبات ته ورسوله.

داروین دا کار وار د واره له دی ئایه خخه را و منبل او، چي د یوې ډېري کاملي او جامعي طريقي په اساس ئې د هغو مدارکو یوه بېخي لويءه مجموعه را غونده کړه، چي د تکاملي جريان واقعیت اثبات ته ورسوي. د دې مدارکو له جملې خخه البه فوسيلونه Fossil Records (پربنه سوي آثار)، چي له ډېري قدیمي زمانې خخه پاته دي، خورا مهم شواهد ګنل کيري. دا مدارک د مئکي پر اوږدہ عمر دلالت کوي او هم دا بني، چي د ژوند مبادي په لومړنيو غيرذيفقاریه حيواناتو کي تقریباً پنځه سوه میليونه کاله دمخه تاريخ لري. تر دغې نېټې را په هيسته نو د پرله پسې رسوبي طبقاتو په هره طبقه کي د حيواناتو عالي او تر هغو عالي انواع مومنو، چي د یو خو استثنائي اقسامو په پرته، لکه سيلوکانت Coelacanths غوندي، چي لا ژوندي او باقي پاته دي، نور توله معدهم او د مئکي له سره اخیستل سوي دي، چي دا سلسله پسې را واخلو، نو هغو عالي اصنافو ته را رسپرو، چي یو شمېر داسي تي لرونکي حيوانات پکښي داخل دي، چي د اوسم وخت له موجودو اقسامو سره یو خه شbahat لري. د دې اصنافو بقایا بېخي درا نزدې پېړيو په رسوبي طبقاتو کي موندل کيري.

خه رنګه چي له ساده او کښتو موجوداتو خخه ډېر مرکب او عالي موجودات منځ ته راتلای سی، نو موږ باید په میليونو کلونه دمخه نړۍ ته په دې سترګو وګورو، چي د حيواني ژوند یوازي ابتدائي اشکال ور پکښې وه او تر هغه را وروسته پر له پسې د پېړيو په دوران کي ډېر مرکب چنجي وزمه موجودات را پيدا سوه، بيا پوست بدنه Starfish (ژوي او ستارفیش Mollusks) منځ ته راغلل او تر هغو پسې، هغه ابتدائي ماھي را موجود سو، چي ډېر متري ماھي ته ئې تکامل کاوه، خو بالآخره چونګښه يا د اوږدو شرمونېکي Newt (په شاني

ذوحياتين حيوانات منخ ته راغلل، چي هم پر وچه او هم په اوبو کي خپل ژوند کولاي سی. کله چي د دي حيواناتو له جملې خخه خيني په خکېدونکو (Reptile) حيواناتو واوبنته، نو د دي تحول په نتيجه کي په زرو بېل بېل ډولونه خکېدونکي حيوانات را پيدا سوه. دا خکېدونکي حيوانات چي د خينو د بدن پوست کلك وو او دېرش فوته جگوالۍ ئې درلودي، د مځکي د مخ غالب مخلوقات وګرڅده. په دي جريان کي له یو ډول خکېدونکي ژوي خخه یو کوچنوتی او ناقصي تي لرونکي حيوان وجود ته راغي. د دي حيوان له را پيدا کېدو سره نو هغه صنف انکشاف وکي، چي زموږ ځانونه هم د هغه په دائيره کي شامل دي.

هغه خکېدونکي ژوي چي تي لرونکو ژويو ته ورته دي، وار د واره د سکرو په عصر (Carboniferous age) کي ظهور کوي؛ دا نو هغه زمانه ده، چي دس کرو طبقات کښته کښيني او ۳۰۰ ميليونه کاله دمخه اټکل کېداي سی. خود تباشيرو په عصر (Cretaceous period) کي؛ يعني کله چي په اوقيانوس کي د تباشيرو طبقات تشکيلپدله، هغه لومني رشتاني تي لرونکي حيوانات منخ ته راغلل، چي د ډایناسور Dinosaur معاصر دي. دا تي لرونکي حيوانات تر مبرو غت نه وه. د دوى ماغزه که خه هم ډېرنه وه، خود خکېدونکو حيواناتو تر هغې بيا هم ډېرنې وه. د تباشيري عصر اوخر وه، چي د تي لرونکو حيواناتو په تکاملي لړي کي دوه لوی ژوندي صنفونه را پيدا سوه؛ یوې خوا ته کڅوړه لورنکي تي والا حيوانات، لکه کانګرو Kangaroo غوندي منخ ته راغلل او بلې خوا ته پیروان والا را پيدا سوه، چي زموږ ځانونه او نور ګرده عالي تي لرونکي حيوانات په همدغه صنف کي شامل ګنل کېري. کله چي دي

مترقي صنف په تي لرونکو حیواناتو پوري مربوط ټوله تکاملي انکشافات په سر ورسول، نو په نتیجه کي تي والا حیوانات خورا ډپر سوه او د راتلونکو سل ميليونه کالو په دوران کي ئې زيات مختلف ډولونه منځ ته راغلل، لکه: فيلان، غت موږکان، نهنگان، هوسياني، بېزوجاني او داسي نور. تي لرونکي حیوانات تر دې اندازې موفق سوه، چي د غالب صنف په حيث ئې د څکډونکو ژوو څای ونيوي. څکډونکي ژوي اکثره ورک سوه او د دوى له جملې څخه یوازي شرمونسکيانۍ، کروکودايلان Crocodile، الیگیتران Alligator، کشپان او ماران لا تراوسه پاته دي.

کله چي د حیواناتو یوه بېخي موفقه نوعه ظهور وکړي، مثلاً لکه په ډیووني عصر (Devonian age) کي د ماھيانو نوعه، په پرمي عصر (Permian age) کي د څکډونکو ژويو نوعه او تقریباً دوه سوه ميليونه کاله دمخته د تي لرونکو حیواناتو نوعه. نو دا نوعه وار د واره د غالبي نوعي په حيث د دمختي موققو انواعو څای نيسې او بیا نو زيات ډېروالي کوي، خو بالآخره خورا بېلو بېلو تاټيوبو ته داخليري او د هر تاټيوبې سره توافق کوي. دغه سبب دئ، چي تي لرونکي حیوانات تر څلې غلې وروسته بېلو بېلو سيمو ته خپاره سوه او د توافق په نتیجه کي نو اوس یو ډول تي لرونکي حیوانات وينو، چي په اوبو کي دنه ژوند کوي، لکه د اوبو خوګان (Seal)، ځینې بیا په هوا الوزي، لکه شوپرکان او ځینې بیا په مځکه کي دنه نغمونه کابري، لکه مولان Mole. همدارنګه د دوى خوراکي مواد او د ژوند عمومي طرز یو له بله څخه توپير لري، دغه جريان ته چي یوه غالبه نوعه د توافق له مخي انکشاف وکړي، په علمي ژبه «توافقي خپرېده» (Adaptive Radiation) ويں کېږي.

انسان ته ورته بیزوگانی (**Anthropoids**): په دې پسی نو د تي لرونکو حیواناتو تکاملي جريان دې ته مخه کوي، چي راز په راز عالي اختصاصي انواع منځ ته راولي. د دې انواعو له جملې خخه نو ځینې د الوتو دپاره اختصاصيری، لکه شوپرکان، ځینې تر مخکه لاندي د نغم کښلو دپاره اختصاصيری، لکه مولان، له ځینو خخه هغه بنکاري حیوانان جورېږي، چي غونسي خوري او له ځینو نورو خخه داسي حیوانات په وجود را ځي، چي په تېښته کي ډېر تکره او چټک غورځیدای سی.

د تي لرونکو حیواناتو له ټله خخه، چي مور ډېر په حیرت کي اچوي، هغه عمومي بیزوگانی او په تېزه بیا هغه انسان ته ورته بیزوگانی دي، چي د چمپانزي ځکه دوي په زیاترو شیانو کي زمور په شان دي او رشتیا هم، تر کومه ځایه چي خبره په سکلېټ اړه لري، نو د انسان او بیزو د سکلېټو تر منځ هډوکي په هډوکي خورا نژدي شbahت لیدلاي سو. دغه د شbahت خبره وه، چي د ډاروین د نظری په له ابتدائي تدوينه سره دا نتيجه په ډېر قوت را خرګنده سوه، چي د انسان نسب له بیزو غوندي اجدادو خخه را شروع سوي دئ او دا هغه نتيجه ده، چي خوک سترګي نه سی ځني پټولاي.

لکه خنګه چي دې پوهني، چي له یو سلول والا بسيطو موجوداتو خخه ډېر زيات مرکب موجودات، مثلاً تي لرونکي حیوانات را پیدا سوي دي؛ په بشري فکر کي انقلاب را وستي، همدغه شان د انسان د تکامل په باب کي معلومات، يعني له دې پلوه د ده پېژندني، چي یو متفکر موجود دئ، د تخصصي الاتو له جوړولو، د مدنیت د ودانولو، د هنري آثارو د ابداع کولو او د اخلاقې نېټګنو او

اخلاقي بديو د ايجادولو قabilت لري؛ د دي مقتضي سوه، چي زموږ افکار تر چېره حده پر سربته برابر سی.

طبيعت يا بل خوک؟

په دي بيانو کي دوي خبری بېخی پارونونکي وي؛ یوه دا چي «انسان یو حیوان دئ»، که خه هم دا خبره ور سره وي، چي دی یو کمال ته رسپدلي حیوان دئ. بله دا چي «د تغیراتو او تحولاتو ټوله سلسله د انسان د را پیدا کېدو په شمول یوه طبیعي سلسله ۵۵»، نو دا مختلف انواع، لکه خنگه چي ئې نن مورن وينو، په دغه اوستني ډول له لومړي سره خخه نه دي پیدا سوي، بلکي دوي له خورا بسيطو اشکالو خخه تکامل را کړي دئ او دغه نتنی حال ته را رسپدلي دي. انسان په خپله هم داسي موجود نه دئ، چي پيدایښت ئې په خاصه توګه سرته رسپدلي دئ، بلکي دی هم د تکامل یو محصول دئ.

د تکامل نظریې د پيدایښت او خلقت په باب نه یوازي هغه خیالات پسي واخیستلو چي ماوراءالطبیعه ته ئې خان رسماوه، بلکي همدارنګه ئې د هغو پر څای یو داسي طبیعي جريان وښوی، چي په واقعي ډول ډېرنوی دئ او سړي هک پک ورته پاتيرې.

ډاروین نسيي، چي دغه جريان خنگه پېښ سو؟

رشتیا هم د ډاروین مهارت په دي باب کي خبره روښانه کړه او دغه جريان چي د ده د نظریې خورا مهمه برخه تشکيلوي، د پوره څېرنو په اساس ئې وښوی،

چي خنگه په سر رسپدلی دئ. ئىينو خلگو پخوا هم دا گومان کاوه، چي دا جريان به يو تكاملی جريان وي، لakin دغه خبره په عمومي ډول نه سوای منل کېدلاي، څکه داسي یوه توضیح په منځ کي نه وه، چي دائي ښوولی واي، چي دغه جريان نو خنگه او له کومي لاري باید په سر رسپدلی وي. د ډاروین نظریې دا خبره خرګنده کړه، چي د یو حيوان په نسل کي هر ډول نافع او ګټور بدلون د هغه نسل دبقاء باعث ګرئي. خه رنگه چي هر کله د ژونديو موجوداتو تر منځ پر خوراکي موادو باندي، چي مقدار ئې لږ وو، رقابتی فعالیتو جريان درلودي، نو هغه حيوان چي دغه د بدلون مزیت ور پکښې وو، د دې دپاره مساعد وو، چي له منځه ولاړ نه سی او باقي پاته سی. نو چي بدلون ارثي او فطري سی، باید چي د حيوان یو نوى او كامل صنف ورو ورو منځ ته را سی. د مثال دپاره نو له همدي لاري خخه پرانګ دا استعداد پیدا کي، چي ځان خپ نیولاۍ سی، د غره د اوزګوري پښې او بردي سوي او اوښ دا قابلیت پیدا کي، چي او به په ځان کي د ذخيري په توګه وساتي.

ډاروینیزم او ټولنه:

دغه په منځ کي بيان د ډاروین د نظریې لنډیز وو. د دې نظریې اهمیت یوازي یالوجیکي نه وو، بلکي دې نظریې په یوه پلا یو شمېر مسئلي را پیدا کړې، چي سمدستي ئې د یوه او بل انسان له هغې رابطي سره تکر و خورې، چي د ټولني په دائيره کي را پیدا کيرې. دغې نظریې د اقتصادي رقابت هغه نظریات نور هم پسي تقویه کړه، چي دا رقابت د بشري نوعي د اکمال دپاره یوه طبیعي لاره گنې. له دې خبرو خخه نو دا نتیجه را ووته، چي د اجتماعي انکشاف طبیعي او

خودکاره جريان د هغې تنازع للبقاء په سبب ادامه مومني، چې مخ ئې نه را گرخول كېري. په دي اساس نو د اجتماعي اصلاحاتو سره مخالفت شروع سو، ځکه په خپله د انسانانو فطرت د دي مسؤول وګنل سو، چې د شدید رقابت اخلاق ئې منځ ته راوري دي. د دي حرکت په اثر نو هغه کارونه، چې په دمخيو پېړيو کي د اجتماعي فسادونو په حیث ناوره بلل کېده، اوس د عامه بنېګنو په شاني رواج سوه.

له دي نظرې خخه د اجتماعي ژوند په نسبت نوري مهمي نتيجه هم را ووتلي،
مثلاً دا نتيجه:

څه رنګه چې انسان له نورو حيواناتو خخه په وجود راغلى دئ، نو دي هم صرف یو بیالوجیکی جهاز (مېکانیزم) دئ، چې د بدني غرو په کېمياوی فعالیت سره چليري. د دي مېکانیکي نظرې په منل اسانه وه، چې انسان یوازي له هغه کېمياوی او فزيکي جرياناتو خخه عبارت بولي، چې د فزيولوجۍ Physiology (د اعضاوو د وظایفو علم) ااسي موضوعات دي. اما دا نظریه بریالی نه سوه، چې د ژونديو شيانيو بېلوونکي مشخصات، لکه د دوى تشکيل، انکشاف او رشد په کافي اندازه تشریح کري، ځکه رشتيا هم حقیقت خو دا دئ، چې ژوندى موجود صرف د خو عناصر و مجموعه نه ده، بلکي یوه جامع او په ئان پوره هستي ده، چې خاصیتونه ئې تر خپلو اجزا وو ډېر دي. دا تېك خبره ده، چې د ژوندي موجود ټولی چاري د ده په کېمياوی جريان اړه لري، لakan د ده بې ساري او اختصاصي کارونه د ده مرکب تشکيل او هغه نوو قوانينو ته منسوب ګنل کېري، چې د دغه تشکيل سره ارتباط لري. د دي خبری مطلب دا نه دئ، چې ژوند یوه داسي خاصه ده، چې مادي ته له بلې خوا خخه ور

زياته سوي ده، بلکي مقصد يوازي داشي دئ، چي ژوند يوه نوي وظيفه ده او هجه وخت ئې په ماده پوري ارتباط پيدا کي، چي د ژونديو شيانو په شكل د مرکبو طريقو په سلسله تشکيل سو.

بله دسته مهمي مسئلي، چي د انساني تکامل د لاري او لوري په باره کي منع ته راغلي، دا وي:

آيا انسان و يوه نوي حيوان ته تکامل کوي؟ آيا دبقاء اصلاح قانون اوس هم د ارتقاء قانون گنيل کيري؟ آيا د تکامل قوانين خه ډول ټولنه ايجابوي؟ آخره دا چي د تنازع للبقاء حتمي جريان د بشري ورورولي د طلائي عصر په باب زموږ پر اميدونو لاندي خه ډول رونا اچوي؟

د دي پوبنتنو جوابونه تر هر خه لوړۍ دا غواړي، چي سړۍ د تکامل د لاري او طريقي په برخه کي پوره واقعي معلومات لاس ته راولي. دوهم دا غواړي، چي سړۍ د بشري طرز البقاء د مخصوص نواعت په باره کي، چي د انسان د لاسو او ماغزو په وسیله ئې امكان پيدا کړي دئ، پوره پلتني وکړي. همدارنګه دا ايجابوي، چي په تپه بيا د انسان د اجتماعي تشکيل هجه بېساري شکل تر کتنې لاندي ونیول سی، چي دغه بشري طرزالبقاء پکښي تأمين کيري. دريم دا غواړي، چي موږ باید د ارتقاء مفهوم په کامله توګه تر نظر وباسو، خو دا حقیقت را معلوم سی، چي د انسان تر حده پوري پرمختګ او د انسان بېساري والي او تفوق ټوله د حيواني تکامل د اوج نقطه گنيل کيري. بالآخره نو موږ باید په دي هم وپوهيرو، چي د تکامل نظریه په خپله د انسان د ارتقائي انکشاف د لاري په خصوص کي خه باید ووايي.

که دغسی پلتنی وسی، نو به پر هغو اجتماعی او اخلاقی مسئلو باندي رونا واچوي، چي د تکامل نظر ئې منئ ته راپری دئ.

بدلون او توارث:

لومړۍ د تکامل د طریقی خبره ده. په خپله د ډاروین نظریه، که خه هم د اساسی اصولو له پلوه صحیح نظریه وه، خو سره له دې ئې یو شمېر مسئلې لاینحله او یو شمېر نتایج کړکیچن پرېښوول. یو لوی ګام هغه وخت مخ ته واخیستل سو، چي نوي جینیتیکي نظریاتو په دې پیل وکی، چي د توارث اساس او د بدلون علت (چي یو ئې لا هم ډاروین ته نه وو معلوم) تر کشف لاندی را ولی.

بدلون دوه ډوله دئ؛ یو هغه بدلون دئ، چي د محیط په تغیراتو اړه لري، لکه د اقلیم، خاوری، رطوبت، غذا او نورو دغسی شیانو تبدیلی، چي په یو موجود کي د توافق پر اساس باندي د ده د خپل ژوند په ساحه کي تغیرات را ولی. اوس عمومي عقیده داسي ده، چي دغه راز تبدیلات ارثي نه دی او په تکامل کي هیڅ رول نه لوبوی.^۲ بل هغه بدلون دئ، چي د ارثي مېکانیزم له تغیراتو سره اړه لري؛ دغه تغیرات په بیالوجی کي د «تحولاتو» (Mutations) په نامه یادېږي. دا تحولات چي د موجود پر بدن باندي کومه اغېزه اچوي، د هغې خرنګوالی د محیط له او ضاعو سره خه ارتباط نه لري؛ یعنی

^۲ دا نظریه د ټولو هغو کسانو تر منځ، چي په دې لار کي پلتنی کوي، په ګډه نه ده منل سوې، خکه ځیني د داسي شواهدو گومان کوي، چي په بعضي شرایطو کي هغه تبدیلات، چي د توافق په اثر منځ ته راغلي وي، له یوه نسله بل ته انتقال کوي او ارثي شکل اخلي.

دغه اغېزه کوم يو داسېي عکس العمل نه دئ، چې د هغه په ذريعه موجود له خپله محیطه سره زيات کاميابه توافق کوي. هغه تبدلات چې د ارثي موادو له فرقه را پيدا کيري، د لومړي رقم تبدلاتو په شان نه دي، بلکې دوی ارثي شکل لري او د تکامل دپاره مهم ګنل کيري.

ارثي مواد هغه ذري دې، چې د نوعي ذراتو (جن Gene) په نامه يادېږي. دوی د نسلی حجرو (Cell) پر کروموزومو (Chromosome) باندي ځای نيسې او نو ځکه د هغو ټولو حجرو پر کروموزو باندي موندل کيري، چې د یوې نسل ور کونکي حجروي هګي له انکشافه خخه را وتلي وي او ټوله سره یو ځای په ځان پوره رسپدلى موجود جوړولای سې. اوس دا خبره خرگنده سوې ده، چې دغه مواد «ډي اوکسي ريبو نيوکليلك [اسيده]^۳»، چې مخفف ئې ډي. اين. اې DNA دئ، د تېزاب اوږده ځنځير ډوله ماليکولونه دې. د دغه ځنځير د شمزى په امتداد کي پر بېلو فاصلو باندي خلور ډوله نايتروجنې بېسونه (Bases) په جلا جلا ترتیب موندل کيري. خه رنګه چې د دې ترتیبونو زيات شمېر ډلونه امكان لري، نو هم دغه وجهه ده، چې د مختلفو ترتیبونو په اثر د ماليکولي شکلو راز په راز اقسام وجود ته را ئې. د ارثي مشخصاتو تعین د هستې (Nucleus) په ډي. اين. اې DNA پوري اړه لري. نوعي ذرات له دې پلوه اثر بندي، چې ټاکلي پروتینونه (Proteins) یا انزايمونه (Enzymes) تولیدوي او هر انزايم هغه کېمياوي جريانونه تقويه کوي، چې د ژوندي موجود مخصوص اعضاء او انساج تياروي. دا پخوا لا خرگنده سوې ده، چې ټوله نوعي

---

^۳ Deoxyribonucleic Acid

ذرات په هسته کي نه وي؛ خيني ډولونه ئې د واحدالحجري موجوداتو په سایتوپلازم (Cytoplasm) کي موندل کيري او خيني ئې د نباتاتو په غيرتوليدي او عقیمو حجراتو کي پیدا کيري. یوه بله پېښه هم باید ياده سی او هغه دا ده، چي خيني باكتيرياوی (Bacteria) او خيني پروتوزوني (Protozoan) موجودات داسي استعداد لري، چي دوى دنوی غذا یا زhero سره توافق کوي او دغه توافق خپل نسل ته انتقالوي. خو خبره داسي مالوميري، چي د وراثت دغسي اشكال د هغو ارثي بدلونو په را پیدا کدو کي چنداني روں نه لري، چي تر ايله شرایطو لاندي د طبیعي انتخاب د مؤثره عملیاتو دپاره لازم دي.

دا نوعي ذرات امكان ري، چي نابيره تغير وکړي، که خه هم دغه شان تغيرات ډېر نه پېښيري. د هر نسل د کروموزوم په هره حصه کي یوه نوعي ذره نيم ملييون ډوله تغيرات یا تحولات کولاي سی. دغه جريان نو کافي دئ، چي هغه بدلونونه وجود ته راولي، چي د تکامل دپاره ضروري وي. نوعي ذرات په دي سبب تحول کوي، چي دوى ثابت کېمياوی مرکبات نه دي او کېدائی سی، چي د پېښت کېمياوی فعالیت او نورو داسي عواملو له لاري تغير وکړي، خو دغه عوامل چي تغير راولي، یو ئې لا هم داسي نه مالوميري، چي د محیط سره د توافق په جريان خه اړه لري. له دي بابه تغيرات د ژوندي موجود پر مشخصاتو خرگند تاثير لري او همدغسي بدلونونه ارثي بلل کيري.

هغه نسلی حجره چي هم له موره خخه او هم له پلاره خخه په وجود را خي او د یوه نوي فرد د جورولو دپاره سره یو څای کيري، هره یوه ئې زيات کروموزونه لري. که د تحولاتو امكان له حسانه وباسو، خو یا هم په عادي حال کي د نوعي

ذراتو ترکیبونه په دائمي توګه تر تغیر لاندی وي؛ نو د انسان په مورد کي، چې نسلی حجره ئې ۲۳ کروموزومونه لري، د همدي تغیراتو له پلوه خبره داسي ده، چې د برالبېدو په هره قضیه کي هغه فرد، چې د مور په نس وي، دي ته مساعد دئ، چې ۱۶ ميليونه ډوله اشکال واخلي. د دي جريان سره چې د تحولاتو پېښېده هم حساب کړو، نو په دي پوهېدای سو، چې خه رنگه په هر نسل کي هغه نوي مشخصات ظهور کوي، چې خيني خورا گټور او د بقاء ارزښت لري. د دي خبری زده کړه مهمه ده، چې نوعي ذرات د مفردو یونټو په حیث مشخصات نه اداره کوي، بلکي په دي مشخصاتو کي هغه ارتباط ډېر تاثير لري، چې د دوى او نورو نوعي ذراتو تر منځ د کروموزوم په ساحه کي موجود وي. له دي خخه نو د نتيجه را وخي، چې کله د مشخصاتو له جملې خخه یو نوي خصوصیت د نوعي ذري په اثر وجود ته راسې، کېدلاي سې، چې د هغې نوعي ذري او نورو نوعي ذراتو تر منځ د مخصوص ترکیب او ارتباط په سلسله هغه خصوصیت خپل اساسی شکل څان ته ونيسي.

کله چې دغه راز ترکیب او ارتباط منځ ته راسې، نو بنایي د «طبيعي انتخاب» جريان همدا ترکیب او ارتباط غوره کړي او وئې ساتي. په دي دليل نو د یو خصوصیت گټوره تبدیلی داسي کار نه دئ، چې د یوې مفردې نوعي ذري د تحول په نتيجه کي منځ ته را خې، بلکي دا کار ورو ورو سرته رسېږي.

همدا تحولات چې هر کله بې شمېره نوي ترکیبونه ور سره ملګري وي، د دي خبری سبب ايسې، چې هغه بادوامه تدریجي تغیرات را پیدا کوي، چې موجود ته په زياته اندازه د خپل محیط او د ژوند له طرزه سره پوره توافق ور کوي. د دي تحولاتو زياته برخه بنایي داسي نه وي، چې سمدستي خه گټه ور باندي

بناء سی، دوى په دغسي حالت کي باقي پاته وي، خو کله چي د يوه محطي تغير په نتیجه کي ارزښت پیدا کړي، نو هغه وخت ژر تر ژره خپل مزیت خرگندوي او خان بنه ټینګوي. دغه جريان ته «تر وخت دمخه توافق» (Pre-adaptation) ويل کيري.

«د مرچو د وني اوينه [وينه] (Pepper Moth) د دغه جريان خورا بنه مثال دئ او هم د دي خبری خرگند مثال ګنل کېږي، چي د طبیعی انتخاب د جريان له مخي هغه ګټور تحول غوره کېږي، چي په نتیجه کي ئې نوی رقم موجود منځ ته را ئې. د دي اوينو رنګ پخوا خر وو، خه رنګه چي دوى د خرو ونو پر پوست باندي کورونه جورول، نو په دي سبب چي د دوى جامه د درختي له جامي سره يو شى وه، چنداني به بنه نه ليدل کېدله، لakin کله کله چي به دانه مانه تور رنګي پکښي پیدا سوه، نو به ژر مرغانو له منځه یووړه او و به ئې خورله؛ ئکه دا به د تور رنګ په سبب له ورایه مالومېدله. خو تقریباً سل کاله دمخه، چي د میدلنډ (Midland) په سيمو کي صنایع منځ ته راغله او په همدي نسبت د هغه خای د ونو رنګ تور واوبنتی، نو اوس بیا تور رنګي اوينه پر ونو بنه نه معلومېده او خر رنګي له ورایه خخه بسکارېدله. د دي پښي په نتیجه کي نو اوس د تور رنګو اوينو شمېر په سلو کي ۹۹ ته رسېدلی دئ.

دلته يوه بله مهمه خبره هم را پیدا کېږي، چي په غور ارزي. موږ دمخه وښووله، چي هر راز مخصوصه اغېزه د یوې نوعي ذري نتیجه نه ده، بلکي د خو نوعي ذراتو د ګډ تفاعل نتیجه ګنل کېږي. نوعي ذرات هر کله تحول کوي او تل تر تله ئې نوي نوي تركييونه منځ ته را ئې. دا نو خاص یو تركيب وي، چي هغه

زيات گتور خصوصيت په وجود راولي، چي د انتخاب دپاره ارو مرو مساعد دي.

دا خبره هم د مرچو د وني د اوينو او هم د نورو اوينو په مورد کي ثابته ده، خکه هلته گتور رنگ هغه اغيزه ده، چي د نوعي ذراتو ديو خاص تركيب په وسيله را پيدا کيري. په دي اساس نو د تغير علت د نوعي ذراتو هغه تركيب دئ، چي د محیط په نسبت اکثر حد د بقاء ارزښت وجود ته راولي. مشخصات او خاصيتونه يوازي په نوعي ذراتو اړه نه لري، بلکي دوي هغه وخت ظهور کوي، چي نوعي ذرات د مخصوصو محطي شرایطو سره د تفاعل په جريان کي داخل سي. په دي ډول نو د همالي په سويان نوعي ذري ته منسوب یو تشکيل لري، چي د هوا د عادي درجي په وخت کي ئې پوست سپين ور اړوي او د هوا د کښتي درجي په موسم کي ئې د پوست رنگ تور ور اړوي. له دي سببه چي د دوي غورونه او پښي هر کله نسبت تر نور بدن یخ ته مخامخ وي، نو اوس ئې د بدن دغه برخي توري اوښتي دي.

نور زيات شمپر داسي تحولات هم سته، چي خه وخت د نوعي ذري د یوه يا بل ډول تركيب يا د نوعي ذري له مخلوط سره یو خائي سي، نو هر کله په بېلو بېلو اشکالو او بېلو بېلو درجو سره خان خرگندي. د دي موجودو تحولاتو شمپر خورا ډېر دئ؛ که فرضاً اوس د نوو تحولاتو سلسله نوره بس سي، نو موجود تحولات په دونه کافي اندازه سته، چي د تکامل جريان ته په راتلونکې زمانه کي نوره دونه هم ادامه ور کولاي سي، لکه تراوسه پوري چي ئې کړي ده. کله چي د هغو شرایطو په نسبت، چي د تغير په حالت کي وي، یو بېخي گتور تركيب ورو ورو منځ ته را خي، نو دغه جريان ته «د جينيټيکي نظامونو يا

ترکیبونو تکامل^۴ وايی او دا هغه جريان دئ، چي د تکامل د او سنيو نظریاتو دپاره ئې زده کړه لازمه ده.

جينيتكىي استحاله (Genetic Assimilation):

نننيو ازمونيو يوه بله لار هم پيدا کړي ده، چي په هغه کي د انتخاب پر اساس يو گټور توافق وجود ته راتلای سی. ټول ژوندي موجودات تر محطي فشار لاندي له يوه حاله بل حال ته اوږي، مثلاً لکه دا چي عضلات انکشاف کوي، مېخکان (زخي) پر اورغwoo را خيزي او انسانان له اقليم سره آموخت نيسسي. دا د عکس العمل استداد په وجود کي جوړ سوی يو ارثي خاصيت دئ او په بېلو بېلو افرادو کي خورا ډېر فرق سره لري، ځيني خورا ژر او پوره توافق کوي، خو ځيني نور بيا خورا کرار او لبر توافق کولاي سی. او سنو که يو حيوان کوم داسي محيط ته داخليري، چي له د خخه تغير غواړي، نو یوازي دا خبره نه ده، چي ژر او پوره توافق د ده دبقاء وسائل را غونډووي، بلکي دا استعداد ئې، چي د هغه په وسيلي په څان کي همدغه مطلوب تغيرات واردولاي سی، باید د نوعي ذري د يو داسي تركيب د انتخاب په اساس تقويه سی، چي هغه دغه شان اثرات په وجود را وستلای سی. په دې ترتیب نو انتخاب يو داسي استعداد منځ ته راولي، چي چتک تغير کولاي سی او خونه ئې چي تغير چابک او کامل وي، هغونه ئې دبقاء ارزښت هم زيات وي؛ په نتیجه کي نو د تغير استعداد ئې په خورا اسانۍ فعالیت کولاي سی او که ئې د نوعي ذري په تركيب کي يوه بله

---

^۴ The evolution of genetic system

تبديلي را سي، نو د هغه په سبب کېدای سي، چي دا حيوان په متغير شکل وزپري.

دا توله جريان په وارو وارو د ازمونه لاري ثابت سوي دئ او له دې پلوه خو په زره پوري دئ، چي د لامارك (Lamark) هغه نظريه را په يادوي، چي وايي اكتسابي خاصيتونه ارثي شکل اخلي. که يو حيوان د مهاجرت په نسبت خپل محيط الیش (بدل) کري او يا تر مئکه لاندي ژوند غوره کري، نو د خپل ژوند د نوي طرز تر فشار باندي ورو ورو تغير کوي او د ده ارثي تشکيل دا ډول انتخابيري، چي هغه لازم تغير په آسانۍ سره په ده کي سره ته ورسيري؛ دغه تغير نو په نتيجه کي د ده يو ذاتي شى گرخي او په خته کي ئې اخبل کيري. «په دې ترتیب نو د ده د اعضاوو د فايدې او نه فايدې خاصيتونه، که خه هم مستقیماً د ارث له لاري نه وي راغلي، خو طبیعي انتخاب دا ډول کار ور باندي کوي، چي دوي هغسي يوه مرحله تشکيل کري، چي د هغې پر اساس باندي نوي بدلونونه را پیدا کېدای سي. د دې مرحلې تشکيل بنائي داسي وي، چي ئيني بدلونونه ئې د ژوند له ايجاباتو سره برابر وي^۵. گومان نه کيري، چي ډاروين به دونه پر غلطه وو، لکه اکثره کسان چي د ده په باب کي فکر کوي او وايي: ډاروين عقيده درلوده، چي د لامارك په نظرياتو کي يو خه سته (که خه هم د هغه «خه» په باره کي په يقيني توګه نه پوهېدی).

دا خبره ارو مرو باید وسی، چي دغه نظريات که خه هم نن په عمومي توګه منل سوي دي او د ډېرو تجربوي شواهدو له مخي تائيد سوي دي، خو بيا هم لکه

° C. H. Waddington, Theories of evolution “A century of Darwinism”

همدارنگه د ده (Strategy of the Geneses) اثر و گورئ.

نور گرده علمي نظریاتو غوندي ارو مرو نواقص لري او تل تر تله د تعديل او نوي نظر دپاره امکانات پکښې دي.

د دې بیان له مخي دا باید روښانه سی، چي دغه بدلونونه تصادفي نه دي، چي د تکاملي پرمختګ لوی ته لارښونه کوي. تصادفي بدلونونه دا کار نه سی کولای، دا کار د انتخاب په سلسله سره ته رسیوري او انتخاب د تصادف مقابله نقطه گنل کيري. سربېره پر دې انتخاب د نوعي ذري په ترکیب باندي کار نه کوي، بلکي د حیوان پر بدن او د ده پر مشخصاتو او استعدادونو باندي هغه وخت کار کوي، چي دوى ټوله د خپل محیط سره د فعالو روابطو په ساحه کي واقع سی؛ نو څکه خبره یوازي دانه ده، چي د توافق جريان تکامل کي، بلکي د توافق استعداد تکامل کوي. دا استعداد هم په فرد کي مخ پر تکامل رهي وي، چي هغه د فشارونو او اغېزو په مقابل کي ژرژر عکس العملونه کوي او هم ئې د نوعي ذري په ترتیب کي پروربنت کوي، چي هغه هر کله تر تغير لاندي وي. هر څونه چي د نوعي ذري په ترتیب کي د بدلون ساحه زياته وي، هغونه د توافق استعداد هم ډېر وي.

دغه دلته چي په لنډ او ساده ډول بیان سوه، هغه نوي نظریات دي، چي د جینيتیکي مسایلو په باب منځ ته راغلي دي. دا نظریات په بريالي توګه هغه مشکلات حلوي، چي د لامارک او منډیل پخوانی نظریات ئې تر عهده نه سوای وتلاي. د مطلب اساسی تکي دادئ، چي د نوعي ذراتو انفرادي فعالیت د دوى د ذاتي او ارثي خواصو له پلوه یو مطلق فعالیت نه گنل کيري، بلکي د دوى فعالیت د نورو نوعي ذراتو او هم خارجي محیط سره د ګډ تفاعل پر اساس باندي یو نسبتي فعالیت بلل کيري. سربېره پر دې هغه محیطي تقاضا،

چي هر کله تر تغیر لاندي وي، يو داسي مخصوص تركيب ايجابوي، چي په هغه کي يوه متحوله نوعي ذره وجود لري. د دي نوعي ذري خصوصيت داوي، چي تر دي وخته کومه فايده ورباندي نه وي بنا، خو کله چي د هغه مخصوص تركيب ضرورت منع ته راسی، نو گتوري او البته يوه تركيبی نتيجه باندي مرتبيري. دا تركيب نوازو دغه نوعي ذره انتخابوي^٦.

اوسمور هغه پخوانی جینيتيکي نظریات پريوه مخ باندي پري ايښي دي، چي عوامل به ئې يو له بله جلا مطالعه کوله. په نن زمانه کي مور متشكل نظامونه خپرو، چي په هغو کي عوامل يو دبل اساسی مشخصات تاکي او د ډياليكتيکي تفاعل پر اساس يو دبله او هم له محیطه سره يو مرکب جريان لري.

د دي انتخابي جريان په باب حيرانونکي شى دادئ، چي دي په اتمات ډول د حيواني اصنافو ارتقايي تکامل سر ته رسوي يا په بل عبارت؛ دا يو خودکاره او خودانتقاله جريان دئ، چي تل تر تله د موجوداتو د تشکيل لور قسمونه وجود ته راولي.

---

^٦ د جينيتيکي مسائلو په باب ننني تحقیقات په دغه اندازه نور ډپر مهم اړخونه هم لري؛ د مثال دپاره يو له دغه مباحثو خخه هغه دئ، چي د ثبات او بدلون په منع کي د گتوري موازنې پر تکامل باندي رونما اچوي. که بدلون وجود ونه لري، نو تکامل سر ته نه رسپري، خو که ثبات بیانه وي، نو بدلون دا وخت نه سئ پیدا کولای، چي د بقاء له پلوه خپل ارزښت خرگند کري او هم خان د نوعي ذري په خپل نوي تركيب کي خاي کري. دا خورا يوه گتوري موازنه ده، چي د ثبات او بدلون تر منع پیدا کيري.

تکامل او پرمختگ

تکاملی جریان په خپل ذات او ماهیت کي خنگه دئ؟ د تکامل اساسی تمایلات خه شي دي؟

دا خبره حقیقت لري، چي رشتیا هم د دې گُرپ پرمخ د ژوند په انکشاف کي یو پرمختگ موجود دئ. اوس نو لوړۍ مسئله دا ده، چي دغه حقیقت باید د حیوانی نړی په مورد کي اثبات ته ورسول سی، خودغه کار باید یو داسي اقدام ونه ګنډل سی، چي هغه داغواری، چي مورب باید د پرمختگ معیارونه وټاکو. دوهمه مسئله د دې خبری تثیت دئ، چي د عاقل انسان (*Homo Sapiens*) تر ظهور را په هیسته د تکامل جریان کوم لوري ته مخ نیولی دئ.

آیا تکامل یو ارتقایی جریان دئ؟

د دې خبری د تائید په مورد کي اکثره ويل کېږي، چي تکامل یو ارتقایی جریان دئ. بنایي مورب په یوه طبیعی اشتباه کي خان اچولی وي او په همدې نسبت مو یوې تاریخي واقعې ته صرف د خپل ګومان په اساس د ارزښت په سترګه کتلې وي؛ یعنی هغه خه چي واقع وي، داسی مو ګنډلی وي، چي باید واقع وي. آیا مورب ګرده مسئله له دې ټکی خخه نه ده را منسلولي، چي د تکاملی سلسلې آخرینه مرحله مو را اخیستې ده او بیاناو وايو، چي دغه مرحله تر ټولو دمخنيو مرحلو عالي بلل کېږي؟

څوک چي د تکامل د اصولو پالونکي وي، هغه دغه راز کار نه کوي، ئىكە د تکامل په اصولو خبر سپری د حاضرو موجوداتو تر منځ تمیز سره کوي. دا تمیز تر دې اندازې کېري، چي د حیواناتو موفق صنفونه، چي همدارنگه عالي وي، له هغو اقسامو خخه جلا ګنل کېري، چي د مداومي بقاء له موقفيت سره سره کښته حیيت لري. داسي ژوي چي د بقاء له موقفيته سره سره کښته بلل کېري، یو ډول مثال ئې قهقهرايي طفيلي (Regressive parasites) ژوي دي او بل مثال ئې هغه د توقف په حال کي ولاړ حیوانات دي، چي د سوو ميليونو کلو راهيسې، لکه د براکيوپاد (Brachiopod) له اقسامو خخه لنګولا (Lingula) نومي حیوان؛ پريوه حال پايي. د دې خبری مفهوم نو دا دئ، چي بیالوجي پوهان د بقاء او پايدلوا تر معیار علاوه نور معیارونه هم لري. اوس نو دا پوبستنه منځ ته را ئې، چي دغه معیارونه خه شي دي؟

د بیالوجي علم تکاملي پرمختګ داسي تعريفوي، چي: «د حیاتي تشکيل هغه رشد دئ، چي د ده په وسیله پر محیط باندي کنتیروں او له محیطي تغیراتو خخه استقلال زیاتيری. دا هم ور سره، چي دغه تشکيل به په دغه ارتقایي لار کي د نور تکامل د ادامې استعداد هم لري. همدارنگه تکامل دا خبره کښېپاسې، چي د ده په اثر باید د یو موجود داخلی توازن او فردې شخصیت د کمال حد ته ورسېري؛ يعني هغه درجه ئې زیاته سی، چي ژوندی ماده د بنې مشخص او بنې په څان پوره فرد د جوړې دو په سلسله ور رسېدلې ده. دا هم د تکامل له

خصوصیاتو خخه ده، چي د موجوداتو د پوهنی ساحه پراخه سی او ذهنی
فعالیتونه ئې چېرسی^۷».

که په عمومي توګه د وجود استعداد او کفایت په نظر کي ونيول سی، نو د دغه زیاتوب مثالونه په دې برخه کي لیدل کېږي، چي د تکامل په سلسله د سکلېت جوړښت رشد کړي دئ؛ د چېکو حرکاتو قابلیت زیات سوی دئ، د زړه او په عام ډول وعایي نظام او البتہ د تنفسی جهاز په مورد کي زیات پرمختګ راغلی دئ. دا هم د یو ستر پرمختګ مثال دئ، چي تي لرونکي حیوانات د تودې ویني خښتنان دی او په همدي سبب کله چي د حرارت درجه کښته سی، دوى نه بې سده کېږي. همدا راز تي لرونکي حیوانات د دې دپاره یو پوره منظم اتومات جهاز لري، چي د سبرو د تهويې کار، عضلاتو ته د دموي بوري د رسپدو مقدار، د دموي بوري د اندازې ساته او داسي نوري چاري په بنه توګه اداره کړي. هم تي لرونکي حیوانات او هم خکېدونکي حیوانات د خپل تکامل په نسبت له دې خخه مستغنى سوه، چي د خپل اولاد زېرول او لویول په اوږدین محیط کي سر ته ورسوی. د دوى د ژوند گرده سلسله په خاورین محیط کي سر ته رسېږي. د مخکي دا ډول فتح یو خورالوی پرمختګ ګنل کېږي.

د پرمختګ یو بل معیار د حیوان د وجودی تشکیل درجه ده؛ یعنی په هره اندازه چي د حیوان وجود بنه مشخص جوړ سوی وي او په ځان پوره فرد تشکیلوی او د حسي آلاتو د کار ساحه ئې پراخه وي او د ماغ ئې له تجربو خخه د زیاتي زده کړي قوه لري او د دې په نتیجه کي نو د مسایلو د حل دپاره د فکري قوي خاوند وي، په هغه انداره د ده د پرمختګ درجه ټاکل کېږي. په عالي حیواناتو

---

^۷ J. S. Huxley, New Bottles for old wine.

کي دا هم يو ستر پرمختگ دئ، چي حسي آلات او عصبي جهاز ئې خورا تېز کار کوي او د همدي په مرسته د خارجي نړۍ او د هغې د حوادثو او موقعو په مخ کي مؤثر عکس العملونه سر ته رسوی. همدارنګه د اولاد د روزني او تغذېي په سلسله کي ئې ثابت پرمختگ ليدل کيري؛ حکه د هغو نسلی هګيو له مرحلې خخه، چي په ميليونو ژوي ئې اچوي، لوړۍ د خکیدونکو يا الوتونکو حيواناتو هغو کلکو هګيو ته انکشاف راغي، چي د شاربل کېدو له لاري اولاد زېروي او په دې پسې د پیروان والا تي لرونکو حيواناتو تر درجي پوري انکشاف را ورسېدی، چي اولاد ئې په محفوظ ډول د مور په نس کي غتیري او د وړکتوب او مورني پاملنني چاري ئې اوږد وخت نيسی.

د نور پرمختگ استعداد:

بيالوجي پوهان د یوې نوعي داسي استعداد ته هم د واقعي پرمختگ په سترګه گوري، چي هغه د خپل پرمختگ په عمومي لار کي نور تکامل ته هم ادامه ور کولاي سی. هغه انواع چي د ھينو خاصو چارو په سر ته رسولو کي د لوړ تخصص مرحلې ته رسېدلې وي او تر خپلي اختصاصي دايرې دباندي بالا انکشاف نه سی کولاي، نو په دې کار کي چي د نور تکامل دپاره استعداد نه لري، ناکame بلل کيري. دا نقیصه هغه توله حيوانات لري، چي د ژوند له یو خاص طرزه سره ئې ډېر تینګ توافق کړي دئ. د دې ډول حيواناتو په باب دا خبره مهمه نه سی گنل کډاي، چي دوى په خپله محدوده اختصاصي دايره کي خورا ډېر لياقت لري. انسان دغه راز تخصصي ژوي نه دئ او نه ده ده اجداد اختصاصي حيوانات وه. همدغه سبب وو، چي یوازي د ده اجدادو ته دا امكان

برابر وو، چي لوړو مرحلو ته وړاندی ولاړ سی، څکه دا اختصاصیت په دائیره کې بند نه وو.

په دغه ترتیب تکاملی جریان تر انسانه را ورسپدی. په دې سبب چي دماغ ئې زیات استعداد درلودی او عضوي ساختمان ئې هم پر سربنټه برابر وو، نو دې عواملو د ده دپاره دا ممکنه کړه، چي افزارونه هم جوړ کړي او هم ئې په توګه استعمال کړي. په دې سلسله کې ئې اور کشف کې، زراعت ئې را وایستی او د رمو روزنه ئې رواج کړه. د همدغو اکتشافاتو په نتیجه کې ئې د تمدن خښته کښېښووله. دلته نو وینو، چي انسان د آبیاری، معماری، کرهنۍ، حمل و نقل او نورو وسایلو له پلوه پوره واک پیدا کې، چي پر محیط باداري وکړي او د هغه له سلطې خخه ازاد سی.

دا خبره چي د بیالوجیکی پرمختګ دپاره ډېر شواهد سته، یوه داسي ادعانه ده، چي پرمختګ نو باید یو ګلې او اجباري جریان وګنل سی، بلکې خبره دا ده، چي د ژوند په نړۍ کې د مترقي انکشاف یوه لیکه موجوده ده، چي پوهه په رسپدای سی. تکامل پرمختګ منځ ته راولي، خو دا شرط نه ده، چي دغه پرمختګ به په کلې ډول او له یوه مخه ارتقایي وي.

گرده بیالوجی پوهان، چي نهايی مسایل ئې په نظر کې نه وي نیولي، دا خبره مني، چي سړۍ دغه بیان سوی رقم یو حقیقی پرمختګ لیدلاي سی او هم هغه معیارونه، چي د پرمختګ دپاره تدوین سوی دي، پوره د ډاډ وړ دي. انسان اړ نه دئ، چي د دې معیارو اعتبار د ماوراءالطبیعه مقیاس په وسیله معلوم کړي. انسان خپل معیارونه په خپله جوړوي او د دې معیارو اعتبار له دې خخه معلومېږي، چي په کومه اندازه د ډاډ وړ استفاده ځني کډای سی او په کومه

اندازه د دوى عملی جنبه په عمومي توگه منل کېدای سی. همدغه راز دا
 معیارونه له دې پلوه اصلاح کېري، چي هر کله د انتقاد او پر له پسې پلتینو او
 پراخو آزمونيو په معرض کي په معرض کي واقع دي. په دې اساس نو دا په
 عمومي چول منل کېدای سی، چي په تکاملي جريان کي يو خودکاره او په خپله
 تحول کونکى جريان موجود دئ، چي د خپل دوران په ساحه کي ئې هم
 خورا ډېر انواع او هم د بدني ساختمان لوړ اقسام وجود ته را وستلى دئ.
 خو پر همدي تکي خبره پاي ته نه سو رسولۍ، څکه اوسم نو یوه بله پونتنه
 منځ ته را ئې، چي لومړي درجه اهميت لري؛ پونتنه پر دې خبره بناء ده، چي
 تکاملي جريان د تي لرونکو حيواناتو د انکشاف په لوړه سطحه کي يوه لار په
 مخه نه اخلي، بلکي دوو لارو ته جلا کېري؛ یوې خواته موره هغه زيات کاميابه
 اختصاصي انواع وينو، چي د مخصوصو فعالیتو دپاره ئې تخصص بسکاره دئ،
 لکه شوپرک د التو دپاره، مول د نغم کښلو دپاره، نهنګ یا ډولپين (Dolphin)
 په اوږو کي د ژوند کولو دپاره. خو بلې خواته بیا هغه عالي تي لرونکي ژوي په
 مخه را ئې، لکه بیزو او انسان، چي انکشاف ئې پر یوه مخ د تخصص له
 محدوديته خلاص دي. دلته نو اوسم سوال دا دئ، چي آيا په دغه دوو لارو کي
 کوم لوري واقعي پرمختګ ګنل کېزې او په خه دليل؟

د تکامل مهم هدفونه:

د ژوند په تکاملي تاریخ کي يو پېخي خرگند حقیقت دا خبره ده، چي «غالبو
 انواعو» (Dominant types) هر کله د دمخيو انواعو څای نیولی دئ. په

دې لېر کي چي خه وخت يوه نوي او د رشد له پلوه پرمختللي نوعه را بنکاره سوي ده او دا ظهورئي هم په يوه زمانه او يوه تاټوبې کي په سر رسپدلی دئ، نو دې نوعي نه يوازي پخوانې انواع له خایه پسي اخيستي دي، بلکي په خپله ئې هم د تکامل په سلسله راز راز شکلونه پيدا کړي دي. که فکر ورته وکړو، نو هغه کاميابه بندلرونکي حشرات، چي خورا ډېر انواع لري، زموږ د خبرې د اثبات دپاره ډېر بنې مثال ګنډل کېږي. هغه خبره چي موږ ئې توافقې خپرېدې بولو، یو بل بنې مثال ئې هم هغه انکشاف دئ، چي په تي لرونکو ژویو کي ليدل کېږي، ځکه د دې ژویو خورا زيات راز په راز ډولونه له خپلو پخوانيو اجدادو خخه را پيدا سوي دي او هر يوه ئې د توافق په اساس د ژوند یو مخصوص طرز د ئان دپاره اختيار کړي دي، مثلاً غوبني خورونکو ژویو د بنکاري حیواناتو په شان ژوند غوره کړي دي او د درختو موږ کانو بيا دا لار په مخه اخيستې ده، چي درختو ته د ختلو سره توافق وکړي او همدا راز نور. نتیجه دا ده، چي د تکامل په جريان کي له یوې نوي او کاميابه نوعي خخه غالبه نوعه جو پېږدي او دا نوعه تر هغه وخته باقي وي، خود یوې بلي داسي نوعي په راتلو سره له منځه ولاړه سې، چي د رشد او انکشاف له پلوه تر دې زيات وي. په دې ډول نو په سيلوري (Silurian) عصر کي او تر هغه را وروسته په دیووني (Devonian) عصر کي د ماهي نوعه غالبه وه او د پیلوزویک (Paleozoic) عصر په اخیره کي بيا حشراتو او ذوياتین حیواناتو د غالبو انواعو لقب ګټلای سوای. کلک پوستکي څکدونکي حیوانات، چي خور لرونکي هګۍ اچوي، په بریالیتوب ئې د مهکي مخ فتح کي او په میلیونو کلونه د غالبو انواعو په شان پاته سوه. دا انواع پر خورا مختلفو لارو سره ولاړل او ډول شکلونه ئې واخیستل، مثلاً لکه

ډایناسور، الوتونکی تیروڈاکټل (Pterodactyl) او د اوبو پلیزیوساری (Plesiosauruses) حیوانات.

په داسې حال کي چې د اوبو د حیواناتو په جمله کي ماهی ممتاز پاته سو او د تکامل په سلسله ډېر کامل اقسام پکښي را پیدا سوه، د ماهیانو نور تکامل د میسوزویک (Mesozoic) تر دورې وروسته پای ته ورسپدی. له هغه وروسته د سینوزویک (Cenozoic) په دوره کي تي لرونکی ژوی غالب سوه او څکېدونکی ژوی نه یوازي دا چې شا ته ووهل سوه، بلکې پرته له کروکوډیلاتو، شرموبنکیانو، مارانو او کیشپانو څخه، نور د مھکی له سره واخیستل سوه او یوازي د فوسيل له مخي پېژندل سوي دي. ئیني ګروپونه چې یو وخت غالب وه، لکه اکتیوسار (Ichthyosaur) او ماهی غوندي شرموبنکیاني (Fish-Lizards) رشتیا هم پر یوه مخ ورک سوه.

د تي لرونکو ژویو تکامل:

الف- اختصاصي انواع:

تي لرونکی ژوی له هره پلوه هم په فيزيولوجيکي لحاظ او هم په مېکانيکي لحاظ پر مخ تللی یو صنف دئ. دا صنف همدا ډول استعداد لري، چې د ممارست په اساس باندي په خپل سلوک کي ډېر تغييرات را وستلای سی. دا صنف زده کړه کوي، خو له دي گردو خبرو سره پرته، له هغه تي لرونکی ډلي، چې د پراميتيز (Primates) په نامه یادېږي او په هغه کي انسانان او د بېزوګانو

انواع شامل دي، په نورو ټولو کي هغه تخصصي جريان منځ ته را خي، چي د پرمختګ مخه نيسې او نور انکشاف را گرځوي.

چي خبره پوره سی، نو باید دا ووايو، چي حتی د پرامیتیز په دایره کي دنه لا هم یوه اندازه تخصص ليدل کېږي، که خه هم دا تخصص د سلوک او توافق په یوه تاکلې لار کي د ډېر قابلیت او کفایت سبب گرځي او په همدي اندازه ارتقایي حیثیت لري، لakin نهایي غلبه ئې خورا بدہ ده، څکه متخصص حیوان نو پرته له خپل اختصاصي فعالیته بل کار نه سی کولای او د ده دپاره د ساختمان په لحاظ د دي خبری امکان یو ډېر پرله پېچلی او سخت کار وي، چي په ځینو نوو شرایطو کي شا ته ولاړ سی او یوې بلی خواته مخ گرځوي، خو بېخي یو بل راز نوی حیوان ځني جوړ سی. دا هم باید را په زړه کړو، چي دي کار تقریباً شپېته میليونه کاله زمانه ونیوله، چي یوه داسي خاصه نوعه، مثلاً لکه آس غوندي د تکامل په سلسله وجود ته را سی. په دي دليل نو تخصصي جريان بيرته پر شانه گرځي، د مثال دپاره هغه غږي وګوري، چي په ځینو حیواناتو کي د کامل والي او ساده توب آخریني درجي ته د انکشاف له لاري رسپدلي وي؛ هغه د بنکرانو ځنګل ته پام وکړئ، چي د ګوزن پر سر ليدل کېږي؛ هغه د غره د پسو عجیب بنکران وګوري، چي د دوى پر تندی باندي په ډول ډول شکلو واقع وي؛ هغه داري تر کتني لاندي ونیسئ، چي د فیل په اوربز کي ليدل کېږي او د غونبسو خورونکو هغه قوي غابنونه وګوري، چي راز راز مثالونه ئې ليدل کېږي. داسي ټوله انکشافات او بریاليتوبونه خو باید دا کار وکړي، چي د دي

مهمو حیواناتو آینده محاکومه کړي، ئکه دا اختصاصي اعضائي د نژدي
مریني عوامل دي.^۸

د دې خبری سابقه چيري نه سته، چي کله یو حیوان د تخصص لوري درجي ته رسپدلي وي او بيا دي نوله هغه خخه نوي صنف وجود ته راغلی وي؛ توله نوي صنفونه نسبتاً له غيرا خصاصي انواعو خخه را پيدا سوي دي. د دې قسم انواعو اساسي خاصه دا ده، چي د دوى رشد او انکشاف څوارخیزه نه دئ، بلکي څوارخیزه او اساسي شکل لري، مثلاً له اقلیسمه سره توازن ساتي او د پیروان په سلسنه تناسل کوي، خو هر خه چي تخصصي دي، هر کله دا نتیجه منځ ته راوري، چي ځیني اعضاء يا وظایف د نورو اعضاوو يا وظایفو د زیات انکشاف دپاره قربان کړي. په دې سبب نو د تکامل جريان په تولو تي لرونکو ژویو کي، چي د عالي تخصص درجې ته رسپدلي دي، د هغه جريان حیثیت لري، چي لارئې نه ده وتلي او د نور انکشاف مخ ئې بند دئ.

ب- انسان متخصص نه دئ:

عالی متخصص حیوانات باید سپری دا راز تعريف کړي، چي دوى یو ډول ژوندي آلات يا ماشینان دي، چي د یو مخصوص طرز ژوندون دپاره جوړ سوي دي او په مخصوص محیط کي کار کولای سی؛ یعنی دوى هغه شکل خان ته غوره کړي دئ، چي نور نو دا استعداد نه لري، چي بل راز واوري او یا بل ډول توافق وکړي. د دې دپاره خورا بنه مثال مول نومی حیوان دئ، ئکه د هغه اندامونه

---

^۸ دا بیان په دغه کتاب کي راغلی دئ:

خاص دې ته جوړ سوی دي، چې په مoxicke کي غارونه وکيني. دا حيوان نه یوازي دا چې پر دغونه اندامو باندي د ده موجوديت ولاړ دئ، بلکي له دې راز اندامو سره خورا تینګه رابطه لري، ئىكە که شرایط تغير وکړي، له دې اعضاءو خخه نور کار نه سې اخیستل کېدلاي؛ نو هغه وخت دئ او هم ئې اعضاء دواړه د مoxicke کي له سره ورکيردي. خو هر خه چې انسان دئ، هغه دغه راز د یوې ثابتې آلې حیثیت نه لري، بلکي دې په خپله آلات جوړوي او ټوله رنگارنګ وظایف د بېلو بېلو آلاتو او ماشینانو په وسیله سرته رسوي. د ده عکس العمل یو اختصاصي شکل نه لري؛ دی افزارونه جوړوي، افزارونه استعمالوي، ځیني افزارونه غوره کوي او له ځینو خخه لاس اخلي. په دې ترتیب نو کله چې شرایطو تغير و خوري، انسان نه ور سره ورکيردي، بلکي د هغه شرایطو د مقابلې دپاره نوي افزارونه او نوي لاري او چاري را باسي. د دې کار سبب دا دئ، چې دی هغه بې تخصصه (پرامیت) دئ، چې لاسو او دماغ ئې په لوړه سویه انکشاف کړي دئ.

یوه عضوه چې تاکلى شکل څان ته ونیسي او یوازي د اختصاص وظایفو دپاره څان خاص کړي، مثلاً لکه د مروندو خخه چې وزرونه جوړ سوه، داسي تغير او تخصص خو دم په دمه د یو تفوق عامل ګنډل کېږي، لakin خه رنګه چې دا انکشاف پر شانه را ګرځي، نو هغه حيوان چې اعضاء ئې تردغسي جريان لاندې راغلي وي، په یوه محدوده لارکي بندېږي، خو په پاي کي لکه د تاريخ بې ډوله حيوانات، نسل ئې پر یوه مخ کوره کېږي. د دې حيواناتو یو مثال هغه ايرلنډۍ ګوزن دئ، چې د انکشاف په سلسله ئې بنکران پېښي درانه سوه او نسل ئې له منځه ووت. «تخصص د تکاملي جريان مخ بندوي او زيات

تخصص بیا نسل کوره کوي. هغه پوهنه چي په مختلفو جيولوجيکي دورو کي دژوند جريانونه خېرني، د دغه شان کوره سوي نسلو ډېر حوادث ئې تثبت کړي دي. خه رنګه چي بالکل د پلاي اوسيين (Pliocene) تر عصره پوري پراميت نومي حيوانات د اعضاوو له مخي کت مټ د ابتدائي تي لرونکو په شان پاته دي، نو څکه د تکامل د جريان له پلوه هم دوى خورا آزاد ليدل کيري. له دي آزادی خخه نو دوى خه کار واخیستي؟ جواب دا دئ، چي د دغې آزادی خخه په استفاده سره دا زمينه ورته برابره وه، چي د پرله پسې پرمختګ په سلسه د پوهې عالي درجو ته ئان ورسوي^۹.

انسان تکامل ته ادامه ور کوي، خو خه ډول؟

پرمختګ او د هغه راتلونکي امکانات یوازي په یوازي د انسان په برخه کي ادامه لري. که انسان د مخکي له سره واخیستل سی، نو دا بېخې ناممکنه ده، چي بیا د متفکر موجود د را پیدا کېدو دپاره بل گام واخیستل سی. په نورو تي لرونکو حيواناتو، حتی په بیزوګانو کي دا امکان ختم دئ، چي متفکر انواع دي خني را پیدا سی، څکه دوى ټوله د پرمختګ له جريانه خخه را وتنې دي او د تخصص خوا ته ئې تمرکز کړي دئ، مثلاً آس یا زمری د خپلوا ډېرو مستعدو اعضاوو، غابنو او شامي حس په واسطه د پرمختګ په مقابل کي مسلح دئ او د دوى له ټله خخه هر یو د عضوي دستگاه یوه محدوده هستي ګمل کيري.^{۱۰}.

---

^۹ دا بيان هم د Chardin له كتاب خخه دئ.

^{۱۰} J. S. Huxley, Evolution, The modern Synthesis.

د انسان ظهور د حیوانی ژوند یوه ډپره لوره سطحه معرفی کوي. په دې سطحه کي خبره تر هغه بدني رشد اوپري، چي په بیالوجيکي ساختمان کي ليدل کيري. بشري نوع نو د محیط په نسبت او هم د زيات تکامل دپاره د عضوي بقاء خورا نوي قوانين منځ ته راپري، څکه بشري تکامل لکه وینو چي ئې، نور نو د بدني ساختمان په اوښتو کي سرته نه رسپري، بلکي په تکنالوجي او تشکيلاتي ساحو کي د تحولاتو له لاري روان دئ. په دې اساس نو د انسان د تاریخ په برخه کي د بدني تنوع، انتخاب، بقاء او تحول اصول نه تطبیق کيري او نه هم د حیوانی تکامل قوانين او طریقې دلته کار کولای سی، بلکي د دې تاریخ پرمختګ او انکشاف د خپلو مستقلو قوانينو له خوا خخه اداره کيري.

دا خورا چې خبره ده، چي د انسان تکاملي ادامه په ايله او بې قидеه توګه سرته رسپدای سی او هم د دغې خبری د اثبات تلابن یو بې معنی کار ګنل کيري! اينګلس وايي: «دا خبره د انساني نړۍ په باره کي یوه ډپره ترخه هجوه ده، چي وايي آزاد رقابت او د بقاء دپاره تنازع د اجتماعي بقاء سره پوره سر خورلای سی، څکه ايله رقابت او د بقاء دپاره تنازع، چي اقتصاديون د یو ستر تاریخي مؤفیت په سترګه ورته گوري، تر انسان را لاندي د حیوانی نړۍ یو عادي حالت ګنل کيري.

دا بېخې یوه طفلانه آرزو ده، چي سړۍ د تاریخي تکامل او ترکیب ګرده خو اړخیزه هستي د تنازع للبقاء په یو اړخیزه عبارت کي خلاصه کړي؛ دغسي یو بيان خه مفهوم نه سی افاده کولای. د تنازع للبقاء دغه راز ډارویني نظریه کت مټ لکه د هابز (Hobbes) نظریه چي وايي: «ژوند د ټولو جنګ دئ د ټولو په مقابل کي». یا د اقتصادي رقابت بورژوازي نظریه او د یا د مالتوس

(Malthus) د نفوسو نظریه د ټولنی له شرایطو څخه را پیدا سوي ده او بیا نو د عضوی طبیعت په مورد کي په کار اچول سوي ده. کله چي دغه کارنامه په سر ورسپده، نو بیا دا خورا آسانه وه، چي دغه نظریات بیرته د طبیعی تاریخ په ساحې څخه ټولنی ته را انتقال سی او په همدي سبب د ټولنی ابدی قوانین و ګنل سی.^{۱۱}

که انسان پوره مطالعه سی او د ده بې ساری بدنی او ذهنی موجودیت په غور وکتل سی، نو دا ثابتیری، چي دغه شان قوانین د بشري ژوند په باره کي نه تطبیق کیږي.

---

^{۱۱} دا بیان د اینگلس په هغه کتاب کي راغلی دئ، چي Dialectic of Nature نوميری.

انسان ساري نه لري!

تکامل د هغه نسلی سلسلی په حيث، چي تغيير ئې مل دئ:

انسان په خپله تکاملي سلسله کي صرف داسي شى نه بلل كيرى، چي يو حيوان دئ او تشن په بل حيوان او بىتى دئ، بلکي تر هغه چا چي، تکامل ئې خنى را كرى دئ، هم زيات او لوپ دئ. كه خه هم د ده نسل د حيواناتو له نسله وجود ته راغلى دئ، لakin له هغۇ خخە اساسى توپىر لرى. د تکامل تولە اهمىت پر دې خبره ولاپ دئ، چي «تغيير سره يوه نسلی سلسله» گۈل كيرى. په دې اساس نو توپىر او تغيير صرف داسي شى نه دئ، چي له دباندى خخە وجود تشکيل ته ور زيات سوی دئ، بلکي يو نوى كيفيت دئ، چي د بىالوجىكى تشکيل د يو مخصوصىشىكىل پر بناء باندى په يوه خاصە مرحلە كي منخ ته راغلى دئ. دا يو راز غلطى ده، كه سېرى ووايىي خە رنگە چي انسان له واحدالحجروي نىكە خخە منخ ته راغلى دئ، نو هم خە كە صرف له واحدالحجروي حيواناتو خخە يوه مخصوصە نوعە گۈل كيرى. همدا راز اشتباھ ده، كه خوک ووايىي، خە رنگە چي انسان د ختمى لە پلوه يو كېمياوى او فزيكىي موجود دئ، نو په همىدى وجه د كاربون، هايدروجن، اكسېجن، نايتروجن، گوڭرو او فاسفورس تر مجموعى پورته شى نه بلل كيرى. دا هم غتە خطاده، چي سېرى ووايىي، خە رنگە چي انسان له خاروو خخە بېل دئ، نو دا بېلۋالى ئې داسي شى گۈل كيرى، چي د ده لە حيواني ساختمانە خخە دى را پيدا سوي، بلکي يوه روحانى عطيه ده، چي له ماوراءالطبيعه يابل چا خخە ئې منشا اخىستى ده.

بیالوجی پوهان او روحيات پوهان چي له دغه شان غلطيو او اشتباهاتو خان ساتي، نو داسي وايي، چي تکامل هغو تبدلاتو او تغيراتو ويل کيري، چي په دمختنی مرحله کي جريان لري او دې ته ئې مخه وي، چي په وروستى مرحله کي نوي او بې سابقې خواس په وجود راولي. كله چي له هگى خخه چيچى را پيدا کيري، نو دا چيچى داسي نه گنل کيري، چي د هگى يو مخصوص قسم دئ او نه هم دا کار يو معجزه بلل کيري، خكه د چيچى توله په خان پوره غوري، بنى، مشوکه، سبزى او نور توله د يو شمپر مراحلو په سلسنه وجود ته را خي، چي دا گرده مراحل د بیالوجيکي علتو奴 معلول دي او هم په علمي ډول تعقیب کېدای سی. دلته نو نوي او بې سابقې خواص منع ته را خي، خكه د ده تركيبي عناصر او هغه کېمياوي-فرزيکي قواوي چي حسابدای سی او مېکانيکي نتایج ئې اتكل کېدای سی او په هگى کي دنه فعاليتونه ئې تر مخ معلومدای سی. که توله وکتل سی، خو بيا هم د ده نوي کيفيتونه او خاصيتونه تر دوى بالا کيري. دا نوي عضوي مجموعه نو د کيفيت له پلوه بې ساري والى لري. دلته داسي شى نه سته، چي له اسرارو خخه و گنل سی او نه هم داسي شى سته، چي تر پوهني لاندي نه سی راتلای او دروحاني يا ماوراء الطبيعه قوي مداخله غواوري. خه رنگه چي کيفي بې ساري والى له دمختنیو مراحلو خخه وجود ته را خي، نو په خان کي توله پخوانى عناصر کېنېپېasaki او هغو ته د يوه نوي نظام په چوکات کي سرو صورت ور کوي.

د بیالوجي پوهانو دپاره اساسي مسئله دا ده، چي د هر فزيکي-کېمياوي جريان مخصوص اهميت تر خاصو بیالوجيکي شرایطو لاندي و گوري او دا معلومه کوري، چي خه راز نوي نتایج به منع ته را سی. اينگلش دغه بيان په دې ډول

راوري: «بيالوجي نو په همدي لحاظ کت مت کيميا نه ده او نه هم په عين زمان کي له هغې خخه پريوه مخ جلا ده. کله چي مور ژوند تحليلوو، نو وينو، چي تاکلي کيمياوي جريانات په دي زمينه کي موجود دي. لakan دا جريانات په خپله اصلي معنى کيمياوي جريانات نه دي. د دي دپاره چي دغه جريانات ئان ته معلوم کرو، باید عادي کيمياوي فعاليتونه و نه گورو، بلکي د پروتوپلازم (Protoplasm) کيمياوي جريانونه، چي ژوند ئې بولو، تر پلتهني لاندي را ولو^{۱۲}.

اوس نو باید د تکامل دغه عمومي پرسنیپ په دي خاصه موضوع کي، چي انسان له مشابه بيزوگانو خخه تکامل را کړي دي، په کار واچوو او تطبيق ئې کرو. دلته هم نسلی ادامه او هم نسبی سلسله موجوده ده، لakan همداسي د بېلو بېلو مرحلو تر منځ ئې خورا زيات توپير ليدل کېږي.

د انسان پخوانی اجداد:

انسان د هغو تي لرونکو ژويو په دائيره کي را خي، چي پراميتيز نوميري. تر دي نامه لاندي ليموران (Lemurs)، بيزوگاني، انسان ته ورته بيزوگاني او همدارنګه هومينيد (Hominids) يا انسانان ټوله را کښېوخي. د هومينيد له جملې خخه ډېر رقمنه د مځکي له سره اخيستل سوي دي او يوازي پاته نوعه ئې هوموسپينز (عاقل انسان) ده، چي هغه مور په خپله یو. پخوانی پراميتيز کوچني مورک وزمه حيوانان او بېل بېل ليموري (Lemuroid) او تارسيود (Tarsioid) ډوله

^{۱۲} دغه بيان اينگلس د Anti During د كتاب په یوه حاشيه کي ليکلی دئ.

موجودات وه، چي له دوي خخه پخوانی رقم بیزوگانو انکشاف را وکي. دلته بايد دا خبره وسي، چي او سنی بیزوگانی نسبتاً تخصصي دي او له لومړنی بیزوډوله اجدادو خخه ئې فرق کړي دئ. کله چي په یوه نوعي مبداء پسي تلابن کيري، نو دا مهم اصل بايد په نظر کي ونيول سي، چي د نوعي سلسلې د پلتني په مورد کي بايد هر کله په داسي اجدادو پسي وکتل سي، چي تخصصي جنبه ئې لبوي، ځکه يوازي هم دا د تخصص لبروالۍ ئې د دي دپاره زمينه مساعده پريږدي، چي نور پرمختګ وکړاي سي. هغه بیزوگانی چي انسان ور ځني انکشاف را کړي دئ، تراوسنيو ټولو بیزوگانو ئې تخصصي جنبه لبوي. همدارنګه د بیزوگانو هغه اجداد چي ليمور او ټارسیر (Tarsier) غوندي شکلونه ئې درلوده، تراوسنيو ليمورانو او ټارسیرانو ئې تخصص کم وو.

کوم حيوان چي د بې تخصصه بیزو سره خورا نژدي شباهت لري، هغه یو مصرى حيوان دئ، چي پراپي تيکس (Paranihecus) نومېږي. دا حيوان کوچني داري لري او بېخي ممکنه ده، هغه وروستني اشکال له ده خخه را پيدا سوي وي، چي یوه ډله او سنی بیزوگانی، انسان ته ورته بیزوگانی او هم په خپله انسان په هغو کي شامل دئ. پراپي تيکس د مصر په هغو تحت الارضي طبقاتو کي پيدا سو، چي خلوېښت ميليونه کاله عمر لري او د اوليکوسين (Oligocene) د دورې په نامه ياديږي. دا طبقات چي کوم وخت شنل کېده، مطلب دا وو، چي د فيلا تو د پخوانيو اجداد بقایا پيدا کړي، نو ځکه په هغه ترڅ کي چي د کوچنوټي پراپي تيکس هاوهکي پيدا سوه، چنداني پام چا ورته و نه کي، خونز ورڅ د انسان ددغه پخوانيو اجدادو په باره کي نوي پلتني خورا ډېري ضروري دی.

دوهم گام هغه دئ، چي د تکامل په سلسله، له عمومي بيزو خخه انسان ته ورته بيزو را پيدا سوه. دا ډول بيزو د ايپ (Ape) په نامه ياديري. د پخوانيو اينپانو په ټل کي چي ئې مومو، هغه د آسيا او اروپا هغه مشهوره ځنګلي بيزو ده، چي د مای اوسيں (Miocene) په بیالوجیکي دوره اړه لري او د ډرای اوپي تیکس (Dryopithecans) په نامه ياديري. دا بيزو تقریباً دېرش میلیونه کاله تاریخ لري او وختي ئې له یو داسي بې تخصصه صنف خخه انکشاف را کړي دئ، چي د هغه سره د شرقی افريقا پروکونسل (Proconsul) نومې مشهوره بيزو، چي تر چمپانزی کوچني ده، پوره شباهت لري. پروکونسل چي په ۱۹۴۸م. کال کي د ويکتوریا د جهیل د رو سنگا (Rusinga) په جزیره د مېرمین ليکي (Mrs. Leakey) له خواکشف سوه، له ډېرو پلوو خخه ترايپ انسان ته زياته نژدي په؛ مثلاً پر سترګو باندي سربېره د هلپوکي ټغه نه لري او ژوند ئې په درختو پوري تړلی نه دئ.

دا ډېره په زړه پوري ده، چي په افريقا کي د پخوانی ايپ ډېر اقسام پيدا سوي دي. د مای اوسيں د دورې انسان ته ورته بيزو ګاني ډېر رقمونه لري او داسي معلوميري، لکه هغه وخت چي د مختلفو اشکالو د تکاملی تخصص د جريان دپاره یو بنې مساعد محیط موجود وو. په دې وروستيو وختو کي د استرالوپي تیسين (Australopithecine) له کشفېدو سره بیا دا نظریه منځ ته راغله، چي د انسان اجداد او غالباً په خپله انسان له افريقيا مبداء خخه را پيدا سوي دئ.

سر له اوسيه نو د ايپ د انکشاف په سلسله کي د درختو ختل را کښېوزي او د دې دپاره چي د درختو ختلو ته پوره چمتو سې، نو زيات تحول کوي؛ يعني د

مخ پښې ئې او بردېږي او د شا دا ئې لنډيږي. په دغو گردو شیانو کي که خه هم انسان ته ورته بیزو ګانو لور انکشاف کړي دئ، خود اساسی اړخو له پلوه تر هغې بیزو انسان ته نه دئ نژدې، چې د پروکونسل په نامه بلل کېږي. هیڅوک دا نه وايي، چې پروکونسل صرف یوه پخوانۍ او انسان ته ورته بیزو وه، بلکې د دې بیزو بې تخصصه ابتدائي والى دا خبره منځ ته راوړي، چې لا اقل د انسان او نورو ایپانو تر منځ د ګډي مبداء یو مثال وګنل سی.

له بیزو «ایپ» خخه تر انسانه:

لومړنۍ قسم بیزو، د دې دپاره چې انسان څني جوړ سی، کوم لوري ته ئې انکشاف وکی؟ د جنوبی افريقيا د هغې بیزو له کشفېدو سره، چې استرالوپي تیکس (Australopithecine) نومېږي. پر دې مسئله باندي روڼا واچول سوه. دې بیزو یو یا دوه ميليونه کاله پخوا وجود درلودی. دا بیزو د انسان مبدأ نه ده، حکه یو ميليون کاله دمخته په خپله حقيقي انسان (هوميني)، چې د دغې بیزو معاصر دئ، وجود لري او دې ئې ماغزه دوچنده دي او اور هم بلولاي سی. خو سره له دې هم د یو انتقالی قسم نمايندګي کولاي سی، چې یو وخت دغه قسم «ورکه رابطه» (Missing link) ګنل کېدله. دې بیزو په باره کي مهم شی دا دئ، چې قامت ئې سیده دئ؛ د لګن خاصري او ورنو هډوکي ئې د انسان له هغې سره زيات شباہت هم لري، خود غابنو ترتیب ئې کېت مت د انسان دئ.

د حقيقى انسان پخوانى فوسيلونه که وگورو، نو پرته له استرالوپي تيکس خخه،
حکه چي دماغ ئې کوچنى دئ، نور نو کت مت د جاوا او پىكن د
پي تيک انتروپس (Pithecanthropus) بيزوگانو سره پوره شباھت لري. دې
بيزوگانو تقریباً پنځه سوه زره کاله پخوا ژوند کاوه. دغه راز بيزوگانى هغه د
پيکن انسان ته نژدي ورته دي، چي پخوا د سين انتروپس (Sinanthropus)
په نامه پېژندل کېدى. د کلې ظرفیت ئې ۱۰۰۰ سی. ته رسېرى. دې دول
بيزوگانو له پخوا خخه لا د افزارو استعمالېدو ته لاس اچولى وو؛ حکه په هغه
حفریاتي مغازو کي چي د دوى د فوسيلونو بقايا کشف سوي دي، يو شمېر
افزارونه هم لاس ته راغلي دي. اکثره کلې چي ماتي پيدا سوي دي، هغه د
لاندي خوا خخه ماتي سوي دي، غالباً دا کار به د ماغزو د را ايستل کېدو دپاره
کېدى، حکه زمور په گومان په هغه زمانه کي ئې دا ماغزه خورله. په همدي
دليل نو معقوله کېداي سی، چي په دوى پوري د ادم خورى تور و تړل سی.
سين انتروپس او ربلونکى، افzar استعمالوونکى او مستقيم القامته حيوان وو،
لاکن اخلاقي صفات ئې نه درلوده. دا صنف هم ورک سوي دئ، خوا فزارونه
او د اور پاته آثار ئې مور په لاس راوري دي. د يخې د وروستني عصر په
لومړي سر کي يو صنف موجود وو، چي د نیندرتال انسان (Neanderthal)
په نامه پېژندل سوي دئ، خو د زمانې د تېرېدو په دوران کي ئې له اوسيني انسان
سره شباھت لړ سوي دئ او د بني له پلوه بېخى ابتدائي دئ. داسي معلومېري،
چي په اخر کي نو پريوه مخ له منځه تللې دئ. دې صنف ځای نو د
(۱۰۰۰۰) او (۷۰۰۰) کلونو په دوران کي د اوسيني صنف؛ يعني هوموسپينز
بېلو بېلو اقسامو نيولى دئ.

د انسان ممیزات:

تېر بیان د انسان د مبادیو په باره کي یوه لنده قصه وه. اوس خبره له پې تیک انتروپس او یا البته استرالوپی تیکس خخه را نیسو او گورو چي له کومه پلوه انسان په اساسی توګه له عالي بیزوگانو خخه فرق لري. په خورا ساده ډول مورد دا خبره کولای سو، چي د ایپ او برده لاسونه او لنډي پښي، چي خپري غوندي قدمونه لري، د انسان په مورد کي په لنډو لاسو او او بردو ولاړو پښو تبدیل سوي دي، چي هواري تلي او غتني بتی گوتی لري. دا د پښو بتی گوتی ئې داسي نه دي، لکه د بیزو هغې، چي د لاس د بتیو گوتو په شان ئې له نورو گوتو جلا کېداي سی. د انسان مخ کوچنی او لنډ دئ، اوربز هم نه لري. د گوريلا د ماغزو تر کاسي ئې د ماغزو کاسه خورا لویه او بلکي دوه چنده ده. غابونه ئې د آس د نال په شاني ترتیب لري. د مخ داري ئې تر نورو غابنو او بردې نه دي، زنه ئې پر مخ بېخی بنکاره ده.

انسان د ونو او سېدونکي نه دئ، لakin بیزوگانی پکښي اوسي. انسان پر خپلو پښو، چي تلي ئې هواري دي، په خورا آسانۍ درېدلاي سی. د ولاړي په حال کي ئې لاسونه فارغه وي او کارونه هم په کولای سی، خو بیزوگانی صرف هغه وخت بنې سمی درېدلاي سی، چي څان سره کش کړي او پورته په یو بناخ پوري لاسونه ونیسي. بیزوگانی په واقعي ډول د چارپایانو په ټل کي حسابېږي. د انسان خپري د ایپ تر خپرو ډېري تکړه معلومېږي. د انسان د خپرو بتی گوتی زيات حرکتونه کولای سی او نورو گوتو ته ور څرمه دي، په داسي حال کي چي د ایپ بتی گوتی د لاس تر بند کښته واقع دي. د انسان پښي یو مخیزه بل

راز دی او د پښو بته گوته ئې د پښې د نورو گوتو سره په یوه رابطه تړلې ده، خو د ایپ د پښو بته گوته کت میت لکه د لاس هغې، له نورو گوتو څخه ئې جلا ده. د انسان پښې تر لاسو اوږدي دی، خو د بیزوګانو لاسونه د ولاړي په حال کي په ډېره آسانی مخکي ته رسیوړي.

د انسان د پژي هلهوکي را پورته دئ، چې د پژي پل ئې تکيہ کړي دئ. زنه ئې پر مخ بېخي بسکاره او د فقراتو ستون ئې، چې مخصوصه انساني انجنۍ لري، په داسي ډول واقع دي، چې د سمې ولاړي په حال کي ئې د نخاع شوکي تناوله لاندي څخه سرته ور نوخوي او نو ځکه پر مخ وړاندي غوندي معلومېږي، لakin په سپي کي بیا، چې د نخاع شوکي تناو د سر د شاهد خوا څخه کلې ته ور نوزي، نو که د ده سر مخکي ته کښته نه وي او د سمې ولاړي په حالت کي سې، مثلاً په داسي ډول چې د شا پر دوو پښو رهی سې، نو د ده سر سیده انسان ته مخامنځ کېږي.

د انسان غابونه او زامي په دي ډول دي، چې لاسونه ئې دي ته ايله کړي دي، چې شيان په ونيول سې او په جنګ او يا بسکار کي کار ځني واخیستل سې. همدي سبب دا امکانات برابر کړي دي، چې خوله د خبرو د پاره زيات استعداد او فرصت پیدا کړي.

انسانی دید (لیدنه) هم ډېره اورشو نیسي او د ماغزو بصری مرکزونه تر هغۇ مرکزو ډېر لوی دي، چې د شامې له اعضاؤ سره ارتباط لري.

اویس نو د انسان د ماغزو مقدار په زياته اندازه بالا کېږي، خو چې د لاسي مهارتونو او افزار جوړولو او استعمالولو له استعداده سره ئې برابري پیدا کړي. دغه خبره د ډېر اهمیت ور هم ده، ځکه هغه بېخي غټه بیزو، چې وسله او افزار

نه استعمالوي، له بیالوجيکي نقطه نظره د ماغزو په مقدار کي تر شا پاته ده. لومړۍ انسان بايد لپو تر لپو (۸۰۰ سی. سی.). ماغزه درلودلي وي. د گوريلا ماغزه (۶۵۰ سی. سی.). ته رسيرې. د استرالوپي تيکس ماغزه هم دغونه دي او د پي تيک انتروپس د ماغزو مقدار د (۱۰۰۰ سی. سی.). په حدود کي دئ. دا ټوله د اوسياني انسان د ماغزو تر حد اوسيط مقدار ډېر لپو دي، خکه د اوسياني انسان ماغزه د (۱۲۰۰ او ۱۵۰۰ سی. سی.). تر منع ليدل کيري.

د دې خبرو په رونا کي نو معلوميري، چي انسان له هغو انسان ته ورته بيزوګانو خخه په وجود نه دئ راغلی، چي نن ئې موږ وينو. انسان ته ورته بيزوګانی چي اوس ليدل کيري، نسبتاً اختصاصي ژوند لري. د دې بيزوګانو د اوږدو برخي ډېر انکشاف کړي دئ؛ يعني غږي او سينه ئې دايروي حرکاتو او لوړو شيانو ته د ختلو دپاره پوره مساعدت لري، خود لپنګيو انکشاف ئې خورا کمزوري دئ. هر خه چي ئې لاسونه، ګوتې، پښې او غابونه دي، ګرده د انسان له هغې خخه اساسې فرق لري. د دې دپاره چي د انساني مبادي پیدا کړو، بايد بنه ډېر شا ته يوه پخوانۍ نوعه اېپ تر څېرنې لاندي ونيسو، چي د اختصاصي ژوند ساحه ئې لپو وي. رشتيا هم په هره اندازه چي یوې بېرو له پخوانې شکله خخه لپو تغيير کړي دئ، هغونه بشري خصوصيات ډېر پکښي ليدل کيري. چمپانزي او گوريلا تر زياتي اندازې خپل هغه ابتدائي خصوصيات بايللي دي، چي تراوسه لا د بشري تکامل په سلسه کي پاته دي.

اوسم نو لومړۍ انسان بايد خه ډول وښوول سې؟ د دې بسوونې غتې تکي دا دي، چي انسان پر دوو پښو درېږي او لاسونه ئې بالکل هر کار ته ايله او فارغه دي. ټوله ګوتې ئې داسي حرکاتو او فعالیتو ته اماده دي، چي د بیزو دپاره

امکان نه لري. د ده بصری ساحه دونه ده، چي د عادي کتلو په حال کي د يوه فوت په اندازه لوره فاصله هم ليدلای سی. له دي گردو خبره سره، انسان د يو داسي دماغ خاوند دئ، چي سربپره پر غت والي د هغو ذهنی فعالیتو دپاره هم استعداد لري، چي د ده د میمونی اجدادو دپاره ئې امکان نه درلودی. دا يوازي د انسان په وس پوره ده، چي خپلي سترگي د لاسو فعالیت ته متوجه کړي او دواړه د يوه کار په اجراء کي متمرکز کړي. د بیزو برخلاف انسان کولای سی، د دخپلو متحرکو لاسو په ساحه کي د بدنه وضع په هر راز حالت کي شيان ولیدلای سی. بیزوګانی چي ناستي وي، نو ځيني لاسي فعالیتونه اجراء کولای سی، خو انسان داسي ټوله کارونه پر ولاړو پښو هم کولای سی. په بشري مهارتو کي دا خبره هم شامله ده، چي کوم وخت د انسان سترگي په کتلو بل خای اړي وي، نو په دي وخت کي دا ضرورت نه لري، چي پر خپلو پښو باندي د موازنې د ساتلو په کار ئې هم توجه بنده وي.

د دي دپاره چي د افزار د جوړېدو او استعمالېدو امکانات منځ ته را سی، نو په کار وه، چي دواړي سترگي توحید نظر ولري. دغه خاصیت د هغو بیزوګانو او لیمورانو په وسیله سر ته رسپدلی دئ، چي اکثره په درختو کي خیزی او لویږي، ځکه بې له توحید نظره د دي امکان نه سوای پیدا کېدلاي، چي په صحیح ډول له يوه بناخه بل بناخ ته وغورخی. همدارنګه په کار وه، چي سمدم ودرېدای سی، خو د افزار جوړېدو او استعمالېدو ته ئې په پوره توګه لاسونه ايله وي. د لمس ډېره حساسه قوه، چي د هغې دپاره د لاسو ګوتي او په زياته د ګوتو سرونه په مخصوص ډول تیار سوي دي. همدا ډول ضروري وه، د انسان د لمس حسي قوه، چي تر بل هر حیوان ډېر زياته ده.

د شمزری د مرکزی ناوی په سر کي دماغ لوپیده وکره او د ماغزو د قشر پراخی سلسلې له عضلاتي فعالیتونو سره ارتباط پیدا کړي. معلومېږي، چې د دغور جرياناتو په نتیجه کي نو د انسان عضوي استعداد د پیش‌بینی او پلان سنجولو دپاره را پیدا سو او هم دې جرياناتو پر هغو دماغي مرکزو تاثير واچاوه، چې د سترګو انسجام او د کلماتو تلفظ اداره کوي. اوس نو د زامو دپاره دا وظيفه نه سوه پاته، چې شيان په ونیول سی او یا د جنګ په حال کي کار خني واخیستل سی. دمخته چې د خولي د غښتو عضلاتو په نسبت په اوربز کي ډېري غتمي او را وتلي برخي ليدل کېږي؛ هغه له منځه ووتلي او خوله د حرکاتو له پلوه ډېره دې ته اماده سوه، چې خبری په وسی.

دانسان په سترو خصوصياتو کي بل شى دا دئ، چې د زنکيتوب (صباوت) دوره ئې ډېره او برده ده؛ یعنې د هغه راز توافق دپاره د ده قابلیت، چې د زنکيتوب په دوره کي ادامه لري، تر شل دېرش کاله پوري پر خپل حال پاته وي او د دماغ د لوپيدو او تحولاتو تر اخرييو مرحلو پوري دوام کوي. هر څونه چې دماغ په ځنډ او او برده زمانه کي خپلي اخیرني مرحلې ته رسېري، هغونه د استعداد له مخي بنه ګنډل کېږي. دا هم د دماغ له بنو خصوصياتو خخه ګنډل کېږي، چې د معلوماتو ځایولو ته تيار وي او د مهارتونو په زده کره او د عاداتو په قبلولو مجهر سی او تاریخي پوهنه واخیستلای سی. انسان دا استعداد لري، چې ډېر کلونه ژوند وکړي، لakin زور نه سی او هر کله د خپل تجربوي عقل په رونا کي د ځوانۍ د دورې په شان د توافق او تحول مظاهر خرگند کړي. په دې اساس نو د انسان د دائمي کورني تکامل، چې متري ډول همکاري او مسوليت ته تمایيل لري، د انسان د ډېربنست او پایښت د خورا کاميابه طریقې په حيث

هغسي او لاد منځ ته راولي او روزي ئې، چي هم ډېر تکره او هم يو د بله سره د همکاري احساس لري.

انسان له افزاره کار اخلي:

د انسان بدني او ذهني استعدادو دا امکانات برابر کړه، چي هم افزارونه استعمال کړي او هم ئې تيار کړي. په لومړي سر کي ئې د ډبري افزارونه درلوډه، وروسته ئې بيا د هډوکي ستنۍ را وايسټلي او داسي چاكوګان ئې هم تيار کړه، چي د اورتک د ډبرو تېره تېغونه به ئې د لرگي په لاسو کي ټینګ کړه او د چاكو په شان کار به ئې ځني اخيستي.

د افزارو استعمالېدو دا هم غوبنټه، چي تر هر خه لومړي باید انسان يو داسي خاص ډول ذهني انکشاف هم کړي وي چي د هغه په اثر پر دې خبره قدرت ولري، چي د خپل افzar د فعالیت په باره کي د پيشبیني خاوند وي، سربېره پر دې په خپله د افzar د جوړېدو دپاره بيا دغه راز پيشبیني بېخې ضروري وه، ځکه یوازي د دغسي استعداد په وسیله د شيانو د استعمال ډولونه تر جوړېدو دمخه تصور کېدلاي سی.

افزار د غايې لوري ته يوه غيرمستقيمه لاره ګنل کېږي، ځکه افzar وسیله ده. دغه خبره دا مفهوم هم کښېباسې، چي دماغ کومي غايې ته د رسېدو دپاره په فراغت چورت وهي، خو يوه وسیله ايجاد کړي او داسي نه کوي، چي د خارجي نړۍ له اغېزو خخه د راپاڅدلو احساساتو په مقابل کي په تشن يو فوري عضلاتي عکس العمل سره موازنې برابره کړي. انسان فراغت لټوي، چي په کوم شي کي چورت ووهي. د احساس او عمل تر مابين افکارو ته ئای ور پیدا

کوي او دا افکار نو د کومي آلي، افزار، تدبیز او کوي نخشي په باره کي وي. خود حيوان د تکامل لاره بيا بل راز ده؛ حيوان افزار نه جوروسي، لakan د ثابت توافق پر اساس ئې د عکس العمل له تاکلو او خاصو ډولو سره خوي نیولي دئ، چي د مخصوص محيط او د ژوند د مخصوص طرز سره ارتباط لري؛ مثلاً مول نومي حيوان چي تر مھکه لاندي غارونه جوروسي، د ده هلهوکي، پوست، سترگي، ټول غري په دي راز جور سوي دي، چي د نغمونو د کنبلو دپاره مساعد دي او بې له دي کاره خخه بل راز استعداد نه لري. نو کوم چي یو پلا دغه راز ثابت توافق ته ورسيري، هغه بيا نه سي کولاي، چي تغير وکړي او بل شي ځني جور سي. دغسي حيوان بې له خپل تاکلي اختصاصي کاره خخه نور خه نه سي کولاي او له هره حيشه د ده کارونه اختصاصي جنه لري. که شرایط تغير و خوري او دی له نوو ايجاباتو سره توافق و نه لري، نو دي په خپله او د ده د وجود مرکب ساختمان پر یوه منع له منعه وئي.

خوانسان دغه راز محدوديتونه نه لري، علاوه پر دي په خپل افزارو سره هغه ټوله کارونه سر ته رسولاي سي، چي اختصاصي حيوانات ئې د قطري توافق پر اساس اجراء کوي. دا لا هم کولاي سي، چي د نوو شرایطو د مقابلې دپاره له ناکاره او بې کاره افزارو خخه لاس اخلي او پر ځاي ئې خورا مؤثر او نوي افزارونه را باسي.

زياتېدونکي توپير:

د دي عبارت معنى دا ده، چي او س نو د انسان او د ده د اجدادو تر منع توپير را بنکاره کيري او دا توپير په خورا چتکي زياتيري، خو په نتيجه کي انسان دا

توان پیدا کوي، چي تر هغو لومنيو ابتدائي مرحلو ډېر مخ ته ولاړ سی، چي د هغو په سلسله ئې وار د واره خپل توپير را شروع کړي وو. اکثره مور ته هغه تاريخي زمانه، چي تكنالوجيکي انکشاف سرته پکښي رسپدلي دئ، خورا او بوده معلوميري، خو په حقیقت کي دا دوره لنده ده، ځکه د انساني بدن تحولات که له تكنالوجيکي انکشافاتو سره مقاييسه سی، نوليدل کيري، چي په خورا لنده زمانه کي ډېر تكنالوجيکي انکشاف منځ راغلى دئ؛ په داسي حال کي چي په دغه اندازه زمانه کي د بدن د تکاملي تحولاتو مقدار نسبتاً پېختي کم دئ. دلته مطلب له تكنالوجيکي انکشافه خخه د نوو افزارو اختراع او د ټولني هغه پرله پسې تشکيلاتي تحولات دي، چي د تكنالوجيکي پرمختګ په حکم هم ممکن او هم حتمي گرځدلي دي. سر له اوسيه نو پرمختګ او ارتقاء د دماغ په کار اچولو، د افزارو په انکشاف، د بشري ابتکار او انتخاب په استعداد په بشري فعالیتونو او بشري اهدافو پوري اړه لري. بشري تکامل نو اوس بيالوجيکي تکامل نه دئ. د تحول او بقاء ټوله پخوانې شکلونه نو اوس چنداني مهم نه دي، بلکي يوازنې شې چي د تحول او تغير له پلوه لوی اهمیت پیدا کوي، هغه ټکنالوجيکي او تشکيلاتي مؤسسات دي، چي تل تر تله د انسان د نخشې او ارادې سره سم له یوه حاله بل حال ته اوږي.

افزارونه او ټولنه:

د افزارو استعمال او د هغو زيات انکشاف يوازي په ټولنه کي په سر رسپدای سی، ځکه له افزارو خخه کار اخيستل یو فطري امر نه دئ، بلکي باید څوان نسل ئې له زاره نسله خخه زده کړي. که افراد جلا جلا وای او ټولنه ئې نه

درلودای، نو د هر يوه د مړيني سره به ئې هر راز زده کړي کمالات هم له مابينه وتلای. لakin په تولنه کي هره اختراع او هر کمال هم ساتل کېږي او هم له يوه نسله بل ته پاتيرې. دغه اجتماعي ژوند چې د افزارو د انکشاف اساسی شرط ګنل کېږي او هم د دې افزارو په سويه د تولني د انکشاف زمينه برابروي، وار د واره په حيواني نړۍ کي را شروع سو، لakin د انسان پر لاس ئې د ډېري زياتي توسعې او تكميل مراحل ووهل. دې گرده جريان بې له هعني قوي څخه امكان نه درلودي، چې هغه باید د افزارو له اختراع سره ملګري او هم د افزارو د استعمال او انکشاف له پاره لازمه ده؛ دا قوه د بيان قوه ده.

په داسي حال کي چې دماغ خپل فعالیتونه اداره کول او خپل فوائد ئې خرګندول او د قامت سموالي د ده د اجرآتو ساحې ته تر ډېري انداري د توسعې امکانات برابر کړي وه او د بيان له لاري گرده کمالات په تولنه کي خپرپده او همکاري ګتمي منځ ته راتلي. نو د دې شرایطو په جريان کي له لاسه څخه هغه اساسی کيلي جوړه سوه، چې د بشري سلوک نوي او پراخي اورشو ته تولي وتلي لاري پرانيزې.

بشر شیان جوړولای سی!

تر دوه زره کاله لا ډېر دمخته یونانیان په دې وپوهېده، چې انسان یو بېساری مخلوق دئ او لوی قوت لري. هغه زمانه د لومړي پلا دپاره انسانی نوعی خپل څان وپېژندۍ. دغه د انسان پېژندنې فکر په خورا بنه توګه په هغه ګډه بدله کې راغلی دئ، چې سوفوکلیس (Sophocles) د انتی ګونی (Antigone) په ډرامه کې راوړې ده. د هغې بدلي ترجمه داسي ده:
«عجائبات خورا ډېر دي، لakin د انسان بچې تر هر شي عجیب دئ. دی د سپین دریاب پر مخ صفوونه تپی، د ژمي په باد کې خپل پلاتونه تعقیبوی؛ په چمو کې استاد دئ.

خبری ئې زده دي او فکر ئې تر باد چټک دئ. دی استعداد لري، چې د بنار کلا جوړوي. ټوله شیان ئې په خپله زده کړي دي. کله چې د غشې په شان بارانونه اوري، کله چې سخت یخونه شروع وي، د ژمي تر لوی اسمان لاندي دی د ټولو دپاره خوري لري.»

د یونانی فلسفې په زړه کې داسي یوه نظریه موجوده ده، چې دغه ټوله بیان یو څای په هغه نظریه کې راغلی دئ. هغه نظریه چې د دغه بیان مفهوم ډېر بنه روښانه کولای هم سی، پر دې خبره بنا وه، چې د انسان ماهیت او د انسان موقعیت د نړی د ټولو شیانو په منځ کې وښی. یونانیان تر بل هر شي په دې برخه کې هم د زیات جرئت او هم د ډېر معقولیت خاوندان وه، چې بشري موجودیت ئې وښوی او د بشري استعدادونو او ارزښتونو په باب کې ئې ډېري خبری روښانه کړې. دوى هم دې خبری ته قایل وه، چې انسانان په خپل څان

کي د احترام وړ دئ او هم ئې دا منلي وه، چي انسانان باید هغه ژوند لاس ته را ولی، لکه نن چي موبو تر یوې اندازې په پوهېرو.

افزارونه او فکر:

انسان پر طبیعت غښتلى سو. د مدنی ژوند له ایجاده سره ئې مدنی کلتور منځ ته را وستي. د فکر او عمل د انکشاف لویه تانسته ئې د فکر او عمل د ذاتي وحدت پر اساس باندي را پیدا کړه. همدارنګه ئې ډېر پرله پېچلې اجتماعي شکلونه او متشکل ذاتالبیني روابط، چي د دې انکشافاتو دپاره لازم وه، په وجود را وسته. داسي ټوله شيان په دوى کي شامل د اخلاقې ژوند جريانات ور سره له هغو مباديو څخه را وپاڅده، چي د یو عامل په حيث ئې د حیوانی اشکالو په سلسه کي بنیادي تغیر منځ ته را وستي او همدغه عامل د دې سبب سو، چي انسان ته پر نور طبیعت باندي په داسي حال کي تفوق ور کړي، چي په خپله هم د طبیعت جزء گنل کېږي. دا تحول نوله صفره را شروع سو او هر شی ځني جوړېږي.

ماغزه هغه اورګانونه دي، چي د حسي معلوماتو او حافظې په اساس باندي خپل فعالیتونه سمبالي او اداره ئې کوي. همدا اورګانونه دي، چي د افزاو او اسبابو د استعمال بېلې بېلې لاري انتخابوي او د خپلو نخشو په باره کي، چي یو په بل پسي تر خو مرحلو تپرېږي، له مقاييسې او سنجشه څخه کار اخلي. ماگزه داسي نه کوي، چي تشن د انعکاسي عمل په شاني او یا د مېخانېکي عادت په سایقه یو فوري عکس العمل صادر کړي، بلکې غور، فکر او سنجش د ده خصوصيات گنل کېږي. دماغ هغه جهاز دئ، چي کله د خو شيانيو په منځ کي یو شی غوره

کوي، نو د تعقل او تپري تجربې په رونا کي د يو شمېر شيانيو تر منځ د مقاييسې او مقابلي او انتخاب وظيفه اجراء کوي. په دي اساس نو پرمختګ يو اوتوماتيکي جريان نه دئ او نه هم د طبیعي انتخاب يوه مسئله ده، چي د گټورو تحولاتو په سلسله منځ ته را ئېي. دا نه ده ممکنه، چي پرمختګ پرته له بشري انتخابه، پرته له بشري زياره او پرته له بشري هدفه، چي د تکامل معنوی اړخ ګنل کېږي، سره ته ورسيرې.

لكه احتمال چي ئې ليدل کېږي، د دماغ تر انکشاف دمڅه وار د واره لاسونه او خپري دي ته اماده سوه، چي آزادانه فعالیتونه وکړي او همدي جريان زمينه برابره کړه، چي د طبیعي انتخاب په اثر داسي قوي عوامل منځ ته را سې، چي د سرد کاسي د غېپدو او د عصبي نظام د انکشاف په برخه کي هر راز تکاملي جريانونه منځ ته بوئي او هم په دماغ کي داسي تحولات او استعدادونه را پيدا کړي، چي د افزاو د جوړولو او استعمالولو په کار کي مرسته وکړي. دغه يوه بيالوجيکي څېرنه ده او هغه فرضيې له مایينه وړي، چي وايې: بشري فکر وار د واره په خپله د دماغ د وړي په اثر منځ ته راغلى او بیانو وروسته د ده په وسیله افزارونه را وايستل سول او تر استفادې لاندي ولوېدل.

پوهه يوه داسي ملکه نه ده، چي تر منځ يو چيري په عاطل حالت کي پرته وي او بیانو غونډه پر يوه ځای په يوه پلا انسان ته ور کړه سې؛ بلکي له هغو افکارو څخه جورېږي، چي د ژوند د اغېزو او اړتیاوو سره برابر بېل بېل شکلونه نيسې او له يوه حاله بل ته اوږي. حيواني عکس العملونه د غرایيزو او عاداتو په وسیله سره ته رسېږي. دا عکس العملونه په اصل کي د حيوان د هغه اختصاصي ساختمان وظايف دې، چي د يوې سلسلې تحولاتو په نتيجه کي را پيدا سوي

دي. خو د انسان عکس العملونه له دغۇ سره بېخى توپىر لرى، ئىكە دى د ضرورت پە وخت كى مناسب افزارونە را اخلى او استفادە ئىنى كوي. د دې افزارو سره نو انسان لىكە يو نوى موجود غوندىي، چى پە نوى اورگان مجھز سوی وي، د خارجى نپرى پە جرياناتو كى تصرفات كوي. د انسان فعاليتونه پە مستقىم چول كوم شي تە متوجه نە وي، بلکى د دەكىرە كارونە د افزارو پە وسile اجراء كىرى او غيرمستقىم گىنل كىرى. بشري فكر پە خپله د خارجى اغېزو پە مقابل كى يو غيرمستقىم فعالىت بلل كىرى، ئىكە هىدا فكر انسان دې تە وادارە كوي، چى لە افزارو خخە كار واحلى. د فكر جريان دا شكلونە پيدا كوي، چى يو شي تە قصد وسى، يوه خبرە لە بلى خخە استنباط سى او يوه نخشە تر سنجش لاندى ونيول سى. د دې تحولاتو پە اثر نو د دماغي جرياناتو عضوي سلسە هىدا زنگە بايد تغير ولرى. د انسان پە مورد كى نو داسىي نە دە، چى د اغېزى او د دماغ د عکس العمل د مرکز (motor response) پە منع كى مستقىمه رابطه واقع دە، بلکى د ماغزو لە نورو قشرى (Cortex) ساحو سره نوى پيوندونە او نوى موازنې ھم لرى. خەرنگە چى افزارونە چول چول دى او ھم د استعمال يېلى بېلى طريقي لرى او ھم د يوه شي دپارە خوراژە نخشى سنجول كېدلاي سى، نو لازمه دە، چى دوى يو د بله سره مقايىسه سى او هغە پكىسى غورە سى، چى بىھ معلومىرى. پە دې ترتىب نو د فكر جريان ئاخان تە استقلال پيدا كى، ئىكە د كارونو پە باب كى پيشبىنى د دې سبب كىرى، چى ھم د افزارو د ساختمان پە حصە كى او ھم د هغۇ د راز راز استعمالىدۇ پە برخە كى تر وخت دمخە تيارى ونيول سى. پە دې اساس نو افزارونە د دې خبى

لوی عامل سوه، چې زموږ د حیوان وزمه اجدادو له ذهنی جریاناتو خخه بشري فکر انکشاف را وکړي.

نو د افزارو د استعمال سلسله لکه خنګه چې ئې د ژوند احتیاجات ایجابوي، نسبت د حسي تاثيراتو تر سلسلې، چې انفعالي شکل لري، ډېره مؤثره او زیاته فعاله ده، ځکه افزاردونه چې تر استعمال لاندي وي او د عملی جریان په حالت کي زموږ پونستنو ته د نړۍ له خوا جوابونه را کوي، نو دا کار د نړۍ تر تشي تشاهدې خورا ډېر اغېنځاک بلل کېږي. فکري سلوک د شرطي انعکاس او حیاني عادت سره ډېر توپیر لري، ځکه دغه سلوک نه یوازي دا چې د سمدستي حسي ادارک له خوا خخه اداره کېږي، بلکي د یوې داسي پيش بیني په اساس باندي کار کوي، چې د کومي غايې د پوره کولو دپاره تر وخت دمخه لا د تخيلي ادراف له لاري د کومي نخشې په باب کي سرته رسپېدلې وي. همده د وسطي فعالیتونو مرکبه سلسله ده، چې د دې په اثر د تلکو تیارول، د بنکاره دپاره د وسلو جورول او داسي نور گرده سامانونه منځ ته راغله.

افزارونه، فکر او بيان:

د افزارو او فکري جریان په خنګ کي نو د بيان سلسله هم را پیدا سوه. دخه درې سره شيان په لازمي ډول يو په بل پوري ذات البياني ارتباط لري. حیوان چې یو شی محسوس کړي، نو د خپل هیجان او یا عکس العمل د خرگندولو دپاره داسي ناري وهی، چې نور خبر کړي او د هغو ادراف د هغه آن دپاره را وپاخوي. خود انسان الفاظ هغه سمبولونه دي، چې پر شيانو او فعالیتو باندي عمومي دلالت کوي او په داسي حالاتو کي کار څني اخیستل کېدلاي سی، چې هلتہ یوازي د آني او سمدستي ادارک را پاڅېدو ته ضرورت نه وي، بلکي

يا تېر سوي واقعات را بیانېري او ياد آينده دپاره پلانونه سنجول کيري. په دې برخه کي نو هم لکه د افزارو د استعمال په حصه کي انساني نهري د حيواناتو له عالمه سره خورا چېر توپير لري. افزارونه خبري او بیان ايجابوي او بیان بیا په دې سبب، چي لفظي سمبولونه خپلي معناوي لري، خرگند مفهومونه او د منطقی تفكر سلسله وجود ته راولي. افكار نو د علت او معلول حکمونه په داسي عمومي اشكالو کي تمثيلوي، چي په بېلو بېلو زمينو کي کار خني اخیستل کېدلاي سي.

دي عواملو دا ايجاب کړه، چي د بیان د قوي دپاره په دماغ کي يو خاص مرکز انکشاف وکړي. دا مرکز چي د ماغزو په قشر کي د تندي د راوتلي برخې کښتي خواته او د هغې په شاوخوا کي واقع دئ، د هغو محرکو مرکزونو ادامه ده، چي د ستوني او خولي فعاليونه اداره کوي او نژدي ور سره پراته دي. دغه د ستوني او خولي مرکزونه همدارنګه د لاسو او خپرو محرکو مرکزو ته خورا نژدي واقع دئ.

بيان او خبري د معلوماتو مبادله ده، د هغو شرایطو په باب، چي د ژوند په مبارزه کي يو ډول اهميت ولري، خود حيواناتو ناري تشن یو رقم سگنانلونه دي. له دې سگنانلو خخه صرف د سگنانلو یوه سلسله جوړېدلاي سي، لakin له بشري الفاظو خخه هغه جملې جوړېدلاي سي، چي د الفاظو تر مجموعې زياته معنى ور کولاي سي. حيوانات جملې نه سي جوړولاي، هغه کار چي د حيواني نارو په وسیله سره رسېږي، يا داوي چي د کوم وروستي عمل دپاره امادګي په وجود راولي او ياخود کوم جاري فعالیت په نسبت یوه داسي مرکبه لار معرفي کوي، چي دا هم بې له نوري لارښووني خخه په سمه توګه نه سي اجراء

کېدلاي. خو بیان او خبری بیا د راتلونکي عمل دپاره د تیاري نیولو په برخه کي د خورا مهمي وسيلي په شان کار ور کولاي سی، خکه د بیان په وسيلي پر يو شي باندي غور کېدلاي سی او تراستدلال لاندي څپول کيروي او همدا وسيلي ده، چي د فردي او شخصي تجربو په يو خاي کولو او سمبالولو کي کار ور کوي. بیان نو اوس د افکارو د مبادلي وسيلي ده او د بشري ژوند يوه مخصوصه خانگه تشکيلوي. له بیانه خخه نو داسي وسيلي تياريري، چي د يوه فرد پوهنه گرده ټولني ته رسوي او هم د اجتماعي پوهنه تاریخي مجموعه د نوي نسل ټولو افرادو ته ور زده کوي.

بیان يو اجتماعي رکن دئ. د بیان په وسيلي بشري همکاري سر ته رسيري او همدا وسيلي د انسانانو راز راز فعاليونه تر انسجام لاندي راولي او د ګډو مقاصدو د حصول دپاره يو د بل سره ارتباط او انتظام ور کوي. که ټولنه نه واي، نو بیان او خبری به هم هيچ کله نه واي را پيدا سوي.

د ټولني پيداينست:

د افزاو استعمال او هم دغونه مهم د افزاو انکشاف پرته له ټولني خخه امكان نه درلودي. د افزاو د تيارولو او استعمالولو مهارت دا غواړي، چي نوي پښت ئې له زاره خخه باید زده کړي. که افراد سره جلا جلا واي او ټولنه ئې نه درلوداي، نو د هر فرد د زده کړي مهارتونه به د هغه د مرګه سره له مابينه وتلاي. د دي خبری په اساس نو اجتماعي ټولنه دوامداره او غیرفاني ګنيل کيروي. د افزاو د تيارولو او استعمالولو پوهنه يوه اجتماعي پوهنه ده. هره اختراع او هر کمال په ټولنه کي هم ساتل کيروي او هم يوه خخه بل ته انتقاليري. بشري ژوند

او پرمختگ هر کله د افزارو په انکشاف پوري اره لري. د حيواناتو هر صنف د خپلو اختصاصي اعضاوو په سبب د ژوند د يو اختصاصي طرز دپاره خورا جوره وي او هم د هغه اختصاصي ژوند سره د بشپري موازنې خاوند وي. خو که شرایط تغير و خوري، نو هغه صنف په دي سبب چي د اختصاصي توب په نسبت تغير نه سی کولاي، بالکل له مابينه وحئي. هر خه چي د انسان افزارونه دي، دا هم اليسيري (بدليري)، هم ئې نيمگړتياوي اصلاح کيري او هم يو د بل په ئاي کي استعمالدلاي سی. انسان هره خوا کولاي سی او د ده کارونه په يوه اختصاصي دول پوري محدود نه دي. کله چي شرایط تغير و خوري، نو انسان له منځه نه ئي، لکه د ډايناسور او شمشېرغابني ببريانو انواع، چي په خپل وخت کي له منځه ولاړ؛ بلکي په عوض کي تروخت تېر افزارونه او زړي طریقې پريردي او ټوله په نوو سره اليسوي. دا خبره له هغه جمله حقاقيو څخه يو مثال دئ، چي د انساني او حيواني تکامل تر منځ فرق را بنو ولاي سی.

د الاتو د استعمال په ساحه کي نو بادوامه او زياتېدونکي انکشاف پرله پسي جريان لري او دي وسیله نو انسان پر طبیعت باندي حاکم کيري او د ځمکي باداري لاس ته راولي. په دي کارو کي نو دا خبری هم شاملې دي، چي روایات پښت پر پښت ادامه لري، تخنيکي ميراثونه له يوه نسله بل نسل ته پاتيري، له نوو افزارو او ماشینانو څخه د همکاري په اساس استفاده سر ته رسيري او په هغه بشري تشکيلاتو کي چي دغه افزارونه تر استفادې لاندي راولي، يو په بل پسي اصلاحات منځ ته را ئي.

د دي خبرو په رونا کي نو ويل کېدلاي سی، چي ټولنه د افرادو يوه اتفاقي او تصادفي مجتمعه نه بلل کيري. هغه اوسمى فلسفې چي د فرد په برخه کي ډېره

مبالغه کوي، اکثره دغه ټکي له نظره اچوي. اصلی خبره دا ده، چي په ابتدائي او لسونو کي جمعيت اوله درجه گنل کېدي او فرد دوهمي درجي ته وتلي وو. د جمعيت اهميت ترا او سه لا هم پر خپل خاي پاته دئ. دا گومان بېهي غلط دئ، چي صرف هغه فرد، چي د جمعيت له اداري وتلي وي، يو نارمل او مطلوب شخص گنل کيري. که حيوانات دي او که انسانان دي، دواړه د دي دپاره چي يو له بله سره وساتي او مرسته وکړي، اجتماعي ژوند ته اړ دي. جمعيت د خپلو غړو له تجربو خخه ګته اخلي او غږي بيا د جمعيت له يو ئاي سوي تجربې خخه استفاده کوي. تر ټولو مهمه خبره خو لا دا ده، چي څوان نسل وساتل سې او د جمعيت په ساحه کي هر غږي ته پوره زمينه برابريسي، چي تر پاخه هده ورسيري او نور هم وزپروي. په دي ډول نو ټوله هغه صفات دائمي شکل اخلي، چي د ټولني د ژوند دپاره اساسي بلل کيري.

د يو ئايي ژوند زده کړه:

د اجتماعي سلوک ټوله پياوري ډولونه که د اجتماعي غرائزو په اثر را پيدا سوي دي او که د اجتماعي تلقيناتو په اثر عادت سوي دي، ګرده د هغو ميراثو يوه برخه تشکيلوي، چي له يوه نسله بل ته پاتيرۍ او د بشري بقاء دپاره غت اهميت لري. د سلوک دا اقسام نو د ټولني د ټينګدو او هغې ته د شکل ور کولو او د هغې د ساتني لوی عوامل دي. هر فرد په ډول دا ومنله، چي د ده موجوديت د خپل جمعيت له دوامه سره تړي دي، خکه د تنازع للبقاء په میدان کي ئې د خپل خان د ساتلو پرته له جمعитеه بل امكان نه ليدي. په دي اساس نو د خان د ساتني عميقې غريزې ارو مرو د جمعيتي احساس رنگ واخيسټي. ټولنه يوه

فعاله هستي ده او د زورورو اجتماعي قواوو په اثر ئې يو متحد شکل اخيستي دئ. په ټولنه کي گرده فعالیتونه د همکاري په اساس دي. بيان د همکاري وسیله ده او دا امکان برابروي، چې يو له بله تفاهم را سې، روابط پیدا سې، معلومات او تعليمات يو و بل ته سره ور کول سې، پر يو شي باندي غور وسې او نخشه ورته وسنجلو سې. دبقاء دپاره د گډي مبارزې په میدان کي همدا وسیله حتمي او لازمي ګنل کيري. د يو له بله مرستي په اساس باندي د کار جيان، د افکارو او احساساتو تلقين، د هر ډول روایاتو او مذهبی مراسمو په شمول ټوله بدلي، مېلې او داسي نور کارونه ئې له بيان او خبرو خخه سر ته نه سې رسپدلاي. بيان ټوله تجربې سره يو ظای کوي او د اجتماعي افکارو انکشاف او انسجام هم په دې وسیله اجراء کيري. د همدي ځريان په نتيجه کي نو د مؤثرو اقداماتو دپاره له پوهني خخه يو اساسي او عيني بنست تياريريو.

د پوهني میراث:

ټولنه د خپلو روایاتو او عنعناتو په میراث پايي. که يو پر بل باندي پوهني او ساینس تاثير نه اچولاي، نو د تخنيکي الاتو انکشاف ادامه نه سوای موندلای. له بيانه خخه د بشر د عالي پرمختګ وسیله تiarه سوه او د یوې نوي تکاملي لاري زمينه ئې برابره کړه. څکه د بيان له لاري پوهنه له یوه خخه بل ته انتقاليري او تحولات پکښي را ظې او دغه راز جريانونه په لومړي سر کي د روایاتو په سلسله روان وه او بيا وروسته ئې چاپي کلماتو ظای ونيوي. همدا پوهنه په وار د واره کي له سرسری حقائقو او عادي تدابир و خخه جوړه سوې وه، خورا وروسته ئې د علمي پوهني هغې مجموعې ظای ونيوي، چې تراصولي تجربو او

ازموينو لاندي ثبوت ته رسيري. نو اوس هجه خه چي د پوهني په برخه کي ئې مورلرو، د توارث يو نوي مېکانيزم دئ، چي په هجه کي د اكتسابي تجربو انکشافي انتقال هم شامل دئ او دغه جريان د تکاملي تحولاتو په سلسه کي خورا چېك جريان گنل کيري.

په بیالوجیکی ډول د اكتسابي خواصو توارث چنداني ثبوت ته نه دئ رسیدلی، خو د بشري پوهني په برخه کي چي کله يو حقیقت په لاس راول سی، نو بیا له منحه نه ئې؛ ځکه د دغسي يو حقیقت زده کړه د جرثومي پر پلازم باندي ځان نه چاپوي، بلکي پر ذهن باندي چاپيري. اذهان ئې نوله يوه خخه بل ته رسوي او په دي ترتیب له يوه پښته بل ته پاتيريو. نو هجه خه چي د دماغ په ساحه کي له ارثي تغيراتو خخه استقلال لري، په ثابت ډول را غونډيريو او د پېريو په وران کي د بنووني له لاري يو و بل ته انتقاليريو. د پوهني دوامداره او انتقالي سلسه په دغه ډول منځ ته راغلي ده او ورڅه په ورڅه پسي زياتيريو.

د پرمختګ اساس:

د حیواناتو په ټل کي انسان هجه یوازنی نوعه ده، چي درا پیدا کېدو له وخته په خپلو عاداتو او د ژوندون په طرز کي تر دائمي تغير لاندي ده. په همدي په ترتیب نو بشري طبیعت او ټولنه ساکن حالت نه لري او هر کله ئې په ثابت ډول پرمختګ کړي دئ.

دا خبره نوله دي سره تناقض نه پیدا کوي، چي ولی ځیني ټولني د ړنګېدو حالت ته رسیدلی او یا پرشا تللي دي او یا ځیني مدنیتونه پر يوه مخ ړنګ سوي دي؛ ځکه دا هغسي خبره ده، لکه د حیوانی تکامل سلسه چي له دي سره

تناقض نه لري، چي ولې د ډايناسور او يا نورو طفيلي حيواناتو انواع ورک سوي دي.

حيواني نړۍ ته چي گورو، نو هر انکشاف ئې هغه وخت سر ته رسپدلی دئ، چي نوي انواع منځ ته راغلي دي او زاره انواع ياله منځه تللي دي او يا شا ته وهل سوي دي. هره نوع چي وينو، هغه د خپل موجوديت په ټوله دوره کي پر یوه خيال پاته او بې تغييره ليدل کيري؛ له دي حيشه نو دغه انواع تاريخ نه لري. لakin کله چي بيا انسان ظهور وکړي، نوله ده سره سم تاريخ هم را شروع سو، څکه تاريخ د انسان له تغير او تحوله څخه عبارت دئ.

انسان تقریباً شپږ خلوېښت او يا پنځوس زره کاله دمځه په واقعي توګه دي ته شروع وکړه، چي په بريالي توګه افزارونه تiar کري. دغه زمانه بېخي لبرده او نسبتاً پرون ګنل کيري. «دغه وخت یو نوي شي؛ یعنی افزار منځ ته را غې. دغه افزار یوه ډبره وه، چي د لاس د استعمال دپاره په لاس تiarه سوه. همدغه زمانه یو نوي حيواني بوغ د خبرو د اوazo په شان منځ ته راغي^{۱۳}».

د يخې د زمانې د خلرمي او اخرنې دورې په وروستنيو مرحلو کي د هغه ابتدائي ګلتور پر څای باندي، چي د ماوسټيري (Mousterian) په نامه یادېږي، نابوړه د ناتورلي ډبري د لوړنې دورې ګلتور منځ ته راغي. په دي دوره کي له یوه څایه بل ته خورا ډېر مهاجرتونه کېده او د ګلتوري تکامل په حرکت کي زياته چټکي را پیدا سوه. د نوو روایاتو او عنعناتو خاوندانو ډېر عجیب اختراعات کول. دوى خورا زیات رقمونه اختصاصي افزارونه او وسلې تياري

---

^{۱۳} د Sherrington له هغه اثر څخه، چي «دماغ او د هغه جهاز» نومېږي.

کړۍ او چيري چي لرګي لړ پیدا کېده، دې ته ئې مخه سوه، چي له هډوکو
 څخه د شیانو د جوړولو په کار کي استادان سی. ځینو ئې د جمال او بنکلا په
 برخه کي هم کامل فکر پیدا کړۍ وو او داسي هنري مهارتونه ئې بنکاره کول،
 چي حتی د وروستنيو دورو مهارتونه هم تر هغو چنداني نه دي اوښتي. دغه د
 ناتورلي ډبري د زمانې ګلتوري انکشافات وه، چي د مغارو د جوړولو فن ئې
 هغي عالي سويپه ورساوه، چي نمونې ئې د هسپانيپه التاميرا (Altamira)
 او د فرانسيپه لسكاکس (Lascaux) نومو څایو کي ليدل کېږي. د دې مغارو
 اکثره تصویرونه د حیواناتو شکلونه دي او غالباً په دې فکر رسم سوي دي، چي
 په دغه رسمندو سره نو دوى پر دغو حیواناتو باندي یو ډول ساحرانه تصرف
 پیدا کړۍ دئ. دې خلګو خپل بدنونه په ګپتو بنايسته کول او خپل مری ئې په
 مراسمو بنخوله. د همدي ډوري خبره ده، چي د اروپا په هغو سيمو کي، چي د
 اهاکو ډبري پیدا کېږي، د اقلیم د سختو شرایطو د توافق په سلسله د مغارو
 او سپدې یو عام رواج وګرځدی. د دغه وخت له ګلتوري اقسامو څخه پېخي
 پخوانۍ نمونه د اريګنهشين (Aurignacian) ګلتور دئ. د دوى امتياز دا دئ،
 چي د شیانو د جوړولو دپاره ئې د هډوکو او بنکرانو د ماتولو، اره کولو او
 سولولو لاري را وايستلي. د هډوکو په صنعت کي ئې دا هم شامله وه، چي
 بنوی مېخونه او نيرې ئې ځني جوړولي. همدارنګه ئې د اورتک د ډبري تېغو
 ته د هډوکي او یالرګي لاستي ور تياروله. په وروسته زمانه کي ئې لا دا هم پسي
 وينو، چي د هډوکو الات ئې په هندسي اشکالو سره بنکلي کوله او یا د بنخو
 کوچنى مجسمې ئې له هډوکو او عاج څخه جوړولي. دې خلګو د سر لباس
 هم درلودي او داسي امېلونه ئې په غاړه کول، چي د حیواناتو له غابنو او یا

سوری کپری گوجیانو خخه به جو پر سوی ول. دغه نو د اساسی تحول پایلامه وه،
حکه د هغه ورو ورو بیالوجیکی انکشاف پر خای، چی د نوو انواعو د تدریجي
ظهور په سلسله سر ته رسپدی، اوس نو یو چتک انکشاف منځ ته راغی او د
هري تاریخي دورې له راتلو سره ئې د تحول درجه مخ پر زیاتوب وه. دا
انکشاف چي نن تر هري ورخی چابک دئ، له لومړي سره خخه تر اوسه د
یوې ثابتی نوعی په ساحه کې سر ته رسپدی.

د بقای اصلاح قانون نو اوس اساسی پارت ادا کوي، لakin اصلاح هغه خوک دئ،
چي په بنه توګه مجهز وي. کوم خه چي د انتخاب د قانون له مخی اوس اهمیت
پیدا کوي، هغه آلات، افزار او د تشكیلاتو طریقه ګنل کېږي. په هغه زمان کې
چي د حیوان الات د هغه د بدن اجزاوه، مثلاً لکه د یو حیوان پښې، غابونه او
نور، نو په دې وخت کې تغیر او تحول پېختی سوکه وه. په همدغه زمان کې،
چیري چي د ژوندانه مبارزې زور واخیستی او په دې جریان کې به نوي
حیوانات د بنه مساعد ساختمانه سره منځ ته راغله، نو به ئې د پخوانو حیواناتو
انواع پسې واخیستل او پر یوه مخ به هغه ورک سوھ. مثال ئې تې لرونکي
حیوانات دې، چي کله دوی را پیدا سوھ، نو خکبدونکي حیوانات ئې پسې
واخیستل او د دوی خای ئې ونیوی. خود انسان په مورد کې بیا خبره داسی ده،
چي د ده تجهیزات د ده افزارونه دې؛ په دې افزارو سره خپله مبارزه مخ ته وهی
او پرله پسې خورا بنه افزارونه لاس ته راپوري. د انساني انکشاف چتکي د افزارو
د اختراع او جو پر بدود انکشاف په اندازه ده. انساني په داسی حال کې چي
انکشاف کوي، خو بدن او ماغزه ئې د کمیت له پلوه پر یوه قرار پاته وي. د
سوسياليستي هيادو دغه ادعاء، چي دوى ډېر طاقت، بشري قوه، تعليمي

تسهیلات او نور منابع تخنیکی انکشافاتو ته متوجه کړي دي او په دې وسیله د صنعتی ترقی په لار کې مخ ته حې، البتاً یوه داسی خبره ده، چې په مشکله انکار حنی کېدلاي سی.

د بشری تحول چټکي:

د بشری تحول زیاتېدونکې چټکي په لاندي ډول بنوول کېدلاي سی:
د ناتورلې دبري کښتنی دوره: ۱۰ په طاقت د ۶ کلونه
د ناتورلې دبri پورتنی دوره: ۱۰ په طاقت د ۴ کلونه
تاریخي عصرونه: ۱۰ په طاقت د ۲ کلونه

زمور په وخت کې بیا خبره داسی ده، چې په هر لس کاله کې یو ستر تحول منځ ته را حې، د مثال دپاره دا لاندي اكتشافات وګوري، دوي په لږ وخت کې یو په بل پسي منځ ته راغلل او دلته هم دا اكتشافات په ترتیب کېبل سوي دي:

د عکاسي فن، د تکامل تیوري، د کېمیاوي مرکباتو فن، د برقي مقناطيس تیوري، د ناروغيو د جرايیمو تیوري، سینما، هغه انجن چې په خپل دنه کې احترافي سیستم لري، راديو اکتیویتې، بې سیم تلویزیون، اتومي تجزیه ...

انسان اوس د هر راز اقلیمه سره څان تطبیقولاي سی او د هر څای سره برابر خپل افزارونه، فعالیتونه، لباس او د ژوند عمومي طرز بل ډول اړوي. دی پر حیوانی نړۍ بشپړ حاکمیت لري. دی حیوانان آموخته کولای سی او حتی نوي اقسام ئې د نسل د اداره کولو او روزلو له لاري په وجود را وستلاي سی. د ده ذهنی قدرت هر کله مخ په زیاتوب دئ. دغه قدرت ئې له تخنیکه سره تړلې

دئ او همدارنگه په هغه اجتماعي تشکيل پوري ارتباط لري، چي د ده معنوی ژوند اداره کوي.

دلیک له ایجاد سره نو د ماقبل التاریخ دوره پای ته ورسپد، حکه لیکنه هغه برغونه ثبتوی، چي په هوا کي خورا ژر له مابینه وحی. دغه زمانه نو د لاسو دپاره نوي وظيفه را پیدا سوه، چي د خط زده کول او لیکل دي. په دي کي شک نه سته، چي دغه کار نو د ماغزو په قشری ساحه کي نوي مرکزونه وغونته، چي برغونه او لیکلي سمبولونه سره وتری. اوس نو دا اپتیا ورکه سوه، چي له ماغزو خخه د پوهني د گدام په حیث کار واخیستل سی، حکه دغه وظيفه کتابونه اجراء کوي. په دي کار کي د ماغزو تر هر ډول ظرفیت د کتابو ظرفیت بالا دئ او کتابونه نسبت د وګرو تر شخصي حافظې شیان خورا ډېره زمانه ساتلاي سی. د محسوسو شیانو له پېژندلو او نوم اینسورو لو خخه فکري جريان را پیدا سو. دغه جريان دي حال ته ورسپد، چي عمومي مفاهيم ځني جوړ سول. په همدي سلسله کي دي ځاي ته خبری ترقی وکړه، چي په خپله د فکري جرياناتو په باره کي فکر کول منځ ته راغلل. له دي سره سم نو تیوری را پیدا سوې. فلسفې او مذهبی سیستہمونه تدوین سول او همدارنگه د فکري قوې دا خصوصیت را سربېره سو، چي د هغو عقایدو پر ځای، چي د تنقید له لاري خخه باطلېږي، باید نور بنه او تکره نظریات د نړۍ په باب کي منځ ته راوړي. نور نو فکر یوازي دا پونتنه نه کوي، چي زه باید خه وکرم؟ بلکي له داسي پونتنو سره هم مخامنځ دئ، چي: زه خه شي یم؟ حقیقت خه شي دئ؟ د تیوری پوهنه نو د عملی ژوند اساس وګرځیده او حتی په خپله د تاریخي جريان پوهېده هم په دې وسیله سر ته رسیږي.

اوسمو د انسان تاریخ شروع کيږي:

دا جريان پر دغه ټکي نه درېږي، بلکي دا اوسمو ئې لومړي ابتداء گنل کيږي. دا خبره له شکه وتلي ده، چې تر دي وخته چې خه کارونه سوي دي، هغه ټوله د انسان د راتلونکي تاریخ صرف یوه مقدمه بلل کيږي. د ماغزو اورګان لا نور زيات امکانات لري او استعداد ئې تر اوسمه پوري پای ته نه دئ رسپدلى. په اوسم وخت کي دي ته هیڅ ضرورت نه ليدل کيږي، چې باید ماغزه د انکشاف یوې بلې لوري درجې ته هم ورسېږي، خکه هغه کارونه چې ماغزه ئې اجراء کولای سی، د اوسمى اجتماعي تیوری او د ټولني د پوهني په حدودو کي دنه دي. زموږ په عصر کي چې کوم بحرانونه روان دي، له خاصیته څخه ئې دا خرګندېږي، چې دوى د بشريت د هغه جريان په لار کي آخرین تشنجات دي، چې غواړي یوې داسې جهاني ټولني ته انکشاف وکړي، چې د خپل لاس تر شعوري ګنتروں لاندي به اداره کيږي. دا چې تر اوسمه د یو بنه تشکيل دپاره استعداد نه سته او انسان نه سی کولای، خپلی قواوي د اجتماعي همکاري په دايره کي تر تصرف او ادارې لاندي راولي؛ د داسې ټولو خبرو عامل، چې زموږ د زمانې د ګردو ناكاميو موريښه ده، د ټولني په ساحه کي موجود دئ. دا عامل د طبیعي علومو او تخنیک په وسیله له منځه نه وړل کيږي، بلکي یوازي ئې هغه قواوي له مابينه اخیتسلاي سی، چې په خپله په ټولنه کي را پورته کيږي. دغه قواوي همدا اوسم قدرت لري او په ټوله نړۍ کي ئې فعالیت جاري دئ. د دې قواوو اوسمى فعالیت هم د ایدېوالوجۍ په احاطه کي روان دئ او هم

په دې ساحه کي دوام لري، چي تولي پخوانى طبقاتي ټولني د یوه
بنيادي تحول په اساس باندي یوه داسي **اجتماعي نظام (سوسياليزم)** ته
واړوي، چي له طبقاتو خلاص وي.

انسان اخلاقی حیوان دئ!

یو نوی تکاملی نظام منحٰ ته راغی:

د دې نوي رقم تکاملی پرمختگ په باب کي، چي د اجتماعي انسان له مشخصاتو خخه دئ، که خوک غور کوي، نو تر بل هر شي دا خبره د سړي ذهن ډېر ړندوي، چي انسان او د ده اجتماعي روابط یوازي د بیالوجیکي تکامل تر مقولو لاندي کتل کيري. د تپرو دوو يا درو زرو کلو په دوران کي چي کوم تغیرات په جسمی شکل او يا د ماغزو په ظرفیت کي راغلي دي، هغه پېخي جزیي او خورا البر ګنل کيري. خو دې تحولاتو که تر حد بالا حساب وسی او په ډېر اهمیت ورته وکتل سی، نو مور دې خواته رهی کوي، چي د اجتماعي تکامل ډېر مهمه عملیه مو له نظره ولویېري. دا بیان مور ته را بنی، چي تکامل دوه سیستمہ لري؛ یو هغه سیستم دئ، چي د جینیتیکي تحولاتو او تنوعاتو د انتخاب په سلسله ئې د انسان د ظهور تر زمانې پوري کار کړي دئ (او په حیانی نړی کي لا د خه نور وخت د پاره هم دوام لري)، بل بیا هغه سیستم دئ، چي په جینیتیکي وسايلو پوري اړه نه لري، بلکي هغو انساني فعالیتو ته منسوب دئ، چي د تیکنالوجیکي پرمختک او تشکیلاتي ساختمانو په ساحه کي سر ته رسیري او هم د ایدیالوجی ګانو، د ژوند د نخشو، د اخلاقی ارزښتونو او علمي تفکر د اساساتو په ایجاد کي په کار ولویېري.

د بشري نوعي تکنالوجیکي تحولات تر جینیتیکي تحولاتو خورا ډېر مهم دي. دا تحولات له علمي پوهني خخه نشت را کوي، د علم او پوهني له لاري صرف په پنځوس کاله کي دې نتيجي ته ورسپدو، چي په هوا سو، خود

بیالوجیکی تکامل پر لار باندی د جینیتیکی تنوعاتو په وسیله دغه کار پس له پنځوس میلیونو کالو سره ورسیدی.

هغه بېل بېل اجتماعي نظامونه چې د زرو کلو په دوران کي یو په بل پسي راغلي دي او یا ئې نن موږ د دنيا په بېلو بېلو برخو کي وينو، د دوى تر منځ فرق او توپير کومواړشي عواملو ته منسوب نه دئ. که ئې خوک منسوب وبولي، هغه په دې برخه کي د ثبوت هیڅ راز شواهد نه لري. د دې نظامو تغيرات او تحولات چې کتل کيري، خورا چټک او بېخي بنيادي شکل لري او په هیڅ توګه جینیتیکی تنوعاتو ته منسوب کېدلاي نه سې. غه تغيرات چې نن په متړي هیوادو کي روان دي، له جینیتیکی عواملو خخه نه دي را پیدا سوي، بلکي په هغه ګلتوري تحولاتو پوري اړه لري، چې ترانسانۍ پوهې او ارادې لاندي سر ته رسیرې. د دې شلو یا دېرسو کلو په دوران کي د مانوس (Manus) اولس، چې د بحرالکاھل په سيمه او سيرې، دې ته وجوغېدې، چې په خپل ژوند کي بشپړ تحول را ولې، دوى نه یوازي د خپل ژوند په طرز کي تحول را وستي، بلکي د سلوک شکلونه، اخلاقې معیارونه او ارزښتونه ئې ټوله پر بل ډول وارول^{۱۴}. دغه تحول هم یو اجتماعي تحول وو، چې جینیتیکی نه بلل کېږي.

د تکاملې سیستم په ذات کي دا پرته ده، چې باید په خپله هم تکامل وکړي. د دې خبرې مثال مو وار د واره د بیالوجیکی تکامل په ساحه کي ولیدي. سربېره پر دې په خپله د تکاملې پرمختګ قانون دا هم ایجابوي، چې پرمختګ والا نوع باید نه یوازي د بیالوجیکی موفقیت (چې له محیطه خخه استقلال او پر

---

^{۱۴} د «New Lives for old» Margarves Mead کتاب وګورئ.

هغه باندي کنټرول دئ) له معیارو سره مطابقت ولري، بلکي باید د خپل موفقیت په سبب له نور پرمختگه خخه هم را گرځدلی نه وي. دانوع باید د دې استعداد هم ولري، چي نور تکامل ته ادامه پسي ور کړي. دغه راز استعداد په حیوانی نړۍ کي نه لیدل کېږي، اما انسان ئې په تمامه معنی خاوند دئ. د دې دپاره چي دغه کار سر ته ورسوي، نو د انسان تکاملي جريان د جينيتيکي تنوع او طبیعي انتخاب له تصادفي او اتفاقی لاري خخه را ووتی او داسي خواته ئې انکشاف وکي، چي په شعوري او ارادي چول اداره کېږي. په دې توګه نو د تنازع للبقاء او بقای اصلاح پخوانی مقولې، چي د اجتماعي ډاروینیزم طرفدارانو د بشري ټولني په برخه کي هم کار خنی اخیستی، کاملاً بې مورده دي او د بشري تکامل د لاري او لوري په هر راز تشریح او تفسیر کي پريوه مخ خطا کوي.

اخلاق او ټولنه:

انسان د افزار له استعمالېدو سره د خپل ژوند په پراخېدو لاس پوري کړي او خپل دې استعداد ته ئې ورو ورو انکشاف ور کړي، چي روابط او تعلقات په توګه قایم کړي او په دې وسیله د خان دپاره د امن زمينه برابره کړي. په لوړۍ سر کي د انسان او عالي بیزوګانو تر منځ فرق په ظاهره بېخې لبروو، لakin بالقوه د دې فرق فاصله لویه وه او انسان ته ئې دا مجال ور کي، چي تر هغه لوړښي بیزو-وزمه انسان، چي وار د واره ئې له بیزو خخه فرق را وکي، خورا ډېر دمځه سې. دا پرمختگ یوازي په تکنالوچيکي ساحه کي نه دئ، بلکي د اجتماعي ژوند او اخلاقي سلوک په برخه کي هم په سر رسپدلی دئ. د انسان بچې مثلًا

که د آس له کورنگی سره مقایسه سی، نو لیدل کیری، چي کورنگی تر زوکړي وروسته سمدستي څغستلاي سی او د ژوند دپاره په خپله ډېر مستعد وي، لakin د انسان بچي خورا ډېره زمانه د مور پاملنۍ او روزني ته اړ دئ او په همدي سبب نو د پرله پسي کوچنيانو د لوېډو دپاره یوه داسي کورني غوبت غواړي، چي په دائمي توګه د کوچنيانو ساتنه او روزنه په غاړه ولري. کورنياني بیا خپل تر منځ د یو ټینګ جمعیت په حیث ارتباط لري، چي د مشترک مسئولیت او متقابل اجتماعي وضعیت او یو د بل په مقابل کي د وظائفو او حقوقو په سلسله ئې محکم روابط پیدا کړي دي، لکه د کورني واحد، چي د بقاء په منظور ډېر اهمیت لري. دغه راز د نژدي همکاري په اساس باندي جوړه سوي ټولنه د بقاء په لحاظ خورا زیات ارزښتونه لري. که دغسي یو د بله مرسته او کومک په منځ کي نه واي، نو بشري نوعي به د فنا خواته مخ نیولي واي.

د تنازع جريانو نو په ټولنه کي پاي ته ورسپدي. دلته د کار تقسيم زور واخیستي. دا تقسيم وار د واره د نر او بنخي په کار کي راغي، وروسته بیا کسبونه سره جلا سوه او بیا نو ځيني د کارو لارښونکي او ځيني کارکونکي سوه. بالآخره نو لکه ختګه چي به ژر درته خرګنده سی، ټولني دا مسئولیت پیدا کړي، چي باید عنعنوي پوهنه او فن ذخیره کړي، نوی نسل ذخیره کړي، نوی نسل وروزی، رسومات او مذهبی دودونه او اخلاقی اصول، چي هر نسل د صادقانه همکاري دپاره تربیه کوي، وپالي.

د محیط اداره:

اوسم نو ټولنه یوازي دا جنبه نه لري، چي خان د طبیعي محیط سره برابر ساتي، بلکي په خپله هم یو ټولنیز محیط منځ ته راولي. دغه کار وګړي نه سوای کولای، بلکي یوازي د ټولنو له خواخته سر ته رسیروي.

د اجتماعي همکاري په وسیله او د هغو فعالیتو په اندازه، چي په دې لار کي اجراء کيري، د ټولني محیط د تحول دپاره مستعد گرخې. د همدي استعداد په اثر د تکامل گرده اخلاقې خصوصیت تبدیليري. د محیط تحول د اجتماعي تشکيل د ب瑞اليتوب نخبنه ده او همداسي یو تحول د ټولني د هر غږي د ژوند په تقويه او تأمین کي ډېر لوی عامل ګنل کيري. دلته مورد بشري ټولني د انکشاف او ثبات په مسئله کي د کلاوې سرپیدا کولای سو. په حیوانی نړۍ کي هم د هغو انواعو ب瑞اليتوب نه سو په برخه، چي صرف غوبنې خورونکي حیوانات ئنې جوړ سول او یا ئې په غښتلو دفاعي وسايلو له خانه دفاع کوله، څکه دا دواړه کاره د تکامل هغه راز نقطې دي، چي مخ ته نور انکشاف نه سې کولای. په دائمي توګه له جنګه کار اخیستل د همکاري زمينه له منځه وړي. انسان دي ته اړ دي، چي د دوستانو یو محیط ولري. دا خبری نو مور ته روښانه کوي، چي د شخزو او د بنمنيو تعليمات، چي د جنګ او اشغال د عاملاتو له خوائې طرفاري کيري، د بشري ټولني له ماھيته سره مباين دي.

د همکاری اخلاق:

کله چي د ناتورلي ڏبري په وروستني دوره کي هوموسپينز (عاقل انسان) منځ ته راغي، نو د ده د ماغزو اندازه داوسني انسان له هغې سره برابره وه. د ده د دورې خلگ په تخنيک او د مغارو په فن کي خورالوري مرحلې ته ورسپدل. له دغه وخته خخه بيا تر هجي زمانې پوري، چي د (۴۰۰۰ق.م.) په حدودو کي د لويو رودو په شپوه سيمو کي زراعت کشفېدی او انکشاف ئې کاوه، مور کوم داسي شواهد نه لرو، چي د انسانانو تر منځ دي مخاصمانه روابط را وبنسي. خه رنگه چي په هجه وخت کي بالابود محصولات نه کېده، نو استثمار هم امكان نه درلودي. داسي بنڪاري چي دغه زمانه انسان په داسي تولنو ڙوند کاوه، چي د نژدي همکاري په اساس جوري سوي وي او کت مت داسي ڙوند ئې وو، لکه چي په هغو ساده تولنو کي ليدل کيري، چي صرف د غذا د را غونډولو دپاره جوري سوي او هم تر دي وخته ئې نمونې لا پاته دي.

د تورلي ڏبري تر دورې دمخه داسي اركيالوجيکي شواهد نه سته، چي وسلې دي په جنگ کي استعمال سوي وي. د ناتورلي ڏبري په پورتنى دوره کي، چي پر پربسو باندي په ختيحه هسپانيه کي تصويرونه رسم سوي دي، په هغو کي داسي رسمونه سته، چي د نېزه بارانو تر منځ د جنگ حالت تصويروي، خو دا بيا يوازي د وروستني زمانې شواهد او مدارک دي، چي پر دي دلالت کوي، چي د وسلو او سنگربنديو په شکل د قبيلو تر منځ جنگونه پېښ سوي دي. دا باید وویل سی، چي دغه جنگونه په هیڅ توګه عمومي او گلې جنگونه نه معلوميري. مالینوسکي (Malinowski) د دي نظریې پر خوا دئ، چي په ابتدائي او لسونو کي په هیڅ وجه جنگ په عام ڏول خپور نه وو. «سر ارتر ايوانز» (Sir Arther

Evans (دا تائیدوي، چي مينويي (Mionan) تمدن په عمومي توګه سوله ييز نوعیت درلودی. دا خبره صرف د مینويي او مسیني (Mycenaeans) دورې په آواخرو؛ یعنی د (۱۶۰۰ق.م.) په وختو پوري اړه لري، چي د نظامي فعالیتو شواهد او آثار ليدل کېږي.

په دغو لرغونو زمانو کي چي انسان د خپل اجتماعي گروپ له غرو سره د ذات البيني تفاعل او تعامل په اساس باندي ژوند کاوه، نو له ده خخه یو اخلاقي مخلوق جور سو. انسان ته ور معلومه سوه، چي همکاري او یو د بله سره تعلق تر هغه ډېر ارزښت لري، چي یو پر بل تېرى وي او هر وګړي کوبنښن کوي، چي یوازي په ځان پوره وي. اجتماعي استحکام چي پر هغه باندي د فرد بقاء او ارامي موقوفه ده او اخلاقي ډاد، چي پر هغه باندي د شخصیت محکموالی ولاړ دئ، د هغو روابطو له ساتني خخه منځ ته را ځي، چي انسان ئې د خپلو هم نوعاتو سره لري او یو و بل ته ئې ګټه رسیري. په دې اساس نو د بقاء جريان تر هغې درجې پوري تأمين ګډلاي سې، لکه څونه چي انسانان یو له بله په متوازن ډول خپل روابط تنظيمولاي سې او تنظيموي ئې. په دې ترتیب نو د بشري انکشاف لوړي درجې ته رسپدہ هغه وخت په سر رسپدلاي سې، چي هدفونه او مقاصد له اجتماعي احساساتو سره یو ځای سې او دا کار په تربیه او عاداتو کي نفوذ وکړي، خو په نتیجه کي یو داسي سلوک منځ ته را وړي، چي هغه نه یوازي د فردي، بلکي د اجتماعي تأميناتو دپاره هم ګټور وي.

د سوله ييز ژوند دايره پراخېري:

که په لومړي سر کي هري کوچنۍ ټولني یوازي په خپل دنه کي اجتماعي یووالۍ درلودای او په همدي حال کي بيا د هري ټولني له بلې سره دبسمني او خصومنونه موجود وه، خو په وروسته کي ژر تر ژره د گاونډي ګروپونو تر منځ د یو له بله ازدواج (اکسوګامي exogamy) په سلسله روابط قايم سوه. داسي هم پېښه سوي ده، چي ازدواج به یوازي د خارجي ګروپ سره جواز درلودي او هغه کسان چي د دي رواج په نسبت له ئې په خپلو کي بنځي نه سوای کولاي، نو مجبوره وه، چي د نورو ټولنو په منځ کي ماینې پیدا کري. که به هغه پردي ګروپ په دي لار کي خنډ اچاوه، نو دا پېښیده، چي په جنګ ور سره اخته سی. قومي روابط او ازدواجي روابط لاندي باندي سره واخښل سوه او یوه داسي منظمه سلسله ئې په وجود را وسته، چي خلګ ئې واداره کول، یو له بله همکاري وکړي، خو رواجي اصول او جمعيتي بقاء وسائل سی. دغه جريان نو کفایت کاوه، چي د دوو ټولنو تر منځ سوله راولي.

له همدغې ابتداء خڅه د قبیلو او قومو تر منځ خورا رنګ په رنګ ذات البیني مشکلات منځ ته را خې او د ټولو هدف دا دئ، چي د همکاري او سولي ساحه پراخه کري^{۱۵}. د دي ډول اتحاديو په باب د نړۍ په هر ګوت کي مهمي کتنې سوي دي او په زياته بيا هغه کتنې د یادونې وړ دي، چي د شمالی امریکې د

---

^{۱۵} دغه بيان په (The Institution of Primitive Society) کتاب کي راغلی دئ، چي Pitchard او نورو ليکلی دئ.

هندیانو او د افریقا د قارې په اکثرو پراخو سیمو کي او د بحرالکاھل د جزیرو د او سپدونکو په باره کي سر ته رسپدلې^{۱۶}.

د ژوندون د طرز توله چولونه چي مطالعه سوي دي، نو هلته ليدل کيري، چي هم په يوه گروپ کي دنه او هم د گروپونو تر منځ يو تر بله جار وتلی روابط پیدا سوي دي. مثلاً د کولا^{۱۷} د مبادلي سیستم، چي د نیوگیني په شاوخوا کي ئې يو شمېر جزاير سره تړلي وه^{۱۸}. يا لکه هغه زيات شمېر افریقايی قبیله، چي د همدي ډول جار وتلو روابطو په اساس ئې د روغی او سولی تر سایې لاندي په اتفاق ژوند کاوه. په دغو تشكیلاتو او ترتیباتو کي د دې خبری پیشینې موجوده وه، چي د يوه سري احتمالي د بنمنان، چي دا د بنمني ئېھخم په دې سبب راغلې وي، چي دوى د مختلفو قبیلو غری وي، کېدلاي سی تر يوه بل نظام لاندي د ده ملا ترلي دوستان سی. د واکدارانو لویو مشرانو او مذهبی مؤسساتو د صلاحیت او اقتدار سیمه دونه پراخه وه، چي متعددی قبیله به تر لاندي وي او هم په دې وسعت پوري د دوى عمومي سعادت ترلي وو. د دې جرياناتو په نتیجه کي نو يو اخلاقی نظام منځ ته راغي، چي په عمومي ډول د ټولنۍ د ارامى او تنظیم وسیله وه. دې نظام نو د فرقوي منافعو په مقابل کي

---

^{۱۶} دغه بیان په دې کتابو کي وګورئ:

Social Anthropology of North American Tribes by Province African Political systems,
Evan-pitchard.

Argonauts of the western pacific' by Malinowski.

Kula ^{۱۷}

^{۱۸} دغه کتابونه وګورئ:

۱- Fortes, by Meyer.

۲- African Political system, by Evans-Pitchard

اخلاقي او قانوني حقوق منخ ته را وسته. سياسي تشکيلاتو په خپله يو مقدس شکل واخیستي.

د دې دپاره چي بې نظمي، ناپايه قبيلوي جگړ ط او تجاوزي حرکتونه، چي تمدن ورانوي، توله له يوه سره ختم سی، نو تولنه تل تر تله په دې تلابن کي ولوپده، چي يووالی او سوله تأمین کړي او هم يو په بل يسي هغه مؤسسات منخ ته را ولې، چي دغه خبری سر ته رسولای سی. تر دې خبری پوري هغه جريانونه را په یادېږي، چي د سکندر لوبي امپراطوري د یونان د هغو کوچنيو بناري دولتو ئحای ونيوي، چي ګرده عمر به خپل تر منخ په جنگو اخته وه. د همدي جريان مثالونه دي، چي بيا پاکس رومانا (Pax-romana) منخ ته راغله او بيا د فيوډاليزم موسسي او د مقدسی رومي امپراطوري سلسلې را پیدا سوي. د ايتالوي کمونو تر منخ تخريبي شخري ډانتي (Dante) نومي شاعر دې ته وګماري، چي د ډي مانركيا (de Monarchia) په نامه يو اثر ول يكنۍ او د متحدي اروپا د لزوم په باره کي دلائل ووايي. ماکياولي (Machiavelli) چي هم کله د شهزاده په نامه اثر کښي، دغه راز يو حل ئې په زړه کښي درلودي.

دا ګومان باید و نه سی، چي سوله او يووالی داسي اهداف وه، چي په اجتماعي لحاظ تر محوه کوونکو شخزو زيات مطلوب ګنل کېده او نو په همدي سبب تولنه مجبوره وه، چي یوازي د همدي اهدافو لاره تعقیب کړي او پر بله خوا ولاړه نه سی. داسي عالي قدرت نه سته، چي هغه زموږ اهداف را تاکي او یا ئې زموږ د خوبنې پر خلاف له منځه وړي. کټ مت لکه د حيواني تکامل په سلسله کي چي خورا ډېر قهقارايي جريانونه او بې ثمره انکشاف ليدل سوي دئ او د دوى له منځه خخه ارتقائي خانګي را وتلي او خپل فوقيت ئې خرگند کړي

دئ، دغه رنگه په اجتماعي تکامل کي انسانان که وغواوري، کولاي سی جاھلاته سلوك غوره کړي. د دي خبری مثالونه هم ډېر خله پېښ سوي دي. خو کله چي دوي دغه راز غلط کارونه کړي دي، نو اولسونه ئې د زوال پر خواتللي او مدنیتونه ئې پنګ سوي دي. د تاریخ جريان له ډېرو بشري ناكاميو خخه ډک دئ او نوري ډېري لا هم په پسي دي.

طبقاتي مبارزه او اجتماعي پرمختګ:

دنیولیتیک (Neolithic)، یعنی د ډېري د نوي دورې اقتصاد لاؤس هم ډېر کمزوری وو. خو سره له دې کمزوری ئې هم نسبت تولو وحشی تولیو ته د خپلی غذا پر تهیه او برابرولو باندي خورا زيات قدرت درلودی. دا اقتصاد لاؤس هم د سېل او کاختۍ له مرګکي خطرو خخه وتلى نه وو او ذخایر ئې دونه ډېرنه وه، چي د لویو افتتو په وخت کي جواب وویلای سی. خود هغه زرو کلو په دوران کي چي د (۳۰۰۰ق.م.) تر مخ زمانې ته نژدې وو، خورا زيات اختراعات او اكتشافات منځ ته راغله. له دې جملې خخه ډېر مهم او د یادولو وړ هغه زراعت وو، چي په لویو رودي سيمو او ناوو کي سرته رسېدی. دغه زمانه نو د لوړي پلا دپاره انسان وکړای سوه، چي له مoxic کي خخه اضافي محصول لاس ته راوري او هغه نوي اقتصادي طبقات په ماړه کړي، چي په خرګند ډول ئې د خپلی غذا تولیدولو ته لاس نه وروپي.

اوسم نو ورو ورو بناري مدنیت منځ ته راغي. په دې دوره کي فلزات کشف سول، د خوخ جو پدہ باب سوه او سفری کښتی را پیدا سوي. دلته وينو، چي د

کار په ساحه کي ډېر لوی تقسيم وجود ته راغی او خورا مهم حکومتي او اداري طبقات، لکه سوداگران، ملاحان، لبکريان او ملايان را پيدا سوه. په دي مرحله کي د جنگ بنکاره شواهد موجود دي، د مثال دپاره ئې هغه بدمرغه تغيرات شاهدي ور کوي، چي د کلتوري اشکالو په اركيالوجيکي وضعیت ليدل کيري او بې له شکه د فتوحاتو په سايقه منځ ته راغلي دي. عقیده داسي ده، چي نيوں سوي خلگ نو اوس پريوه منځ د مخکي له سره نه اخیستل کېدل، بلکي د سرفانو (Serfs) او غلامانو په ډول ساتل کېدل او په دي ډول نو د استثمار سوو کسانو يوه نوي طبقه موجوده سوه. د نوي اقتصاد په وسیله، چي اضافي محصول توليد کېدى، هغه نسبتاً د يوې کوچني طبقي په لاسو کي متمنکز وو. دغه ترتیب د هغو ذخیره د راغوندېدو دپاره يو لازمي شرط وو، چي پر مدنې ټولنه باندي د لويو تحمليل سوو وظایفو د اجراء دپاره کفایت وکړي. اوس نو د ټولني طبقاتي تقسيماتو دي ته مخه وکړه، چي بزرگران اضافه سی او هغه یوازي په دي ډول مخکه لاس ته را وړای سی، چي پر نورو سيمو تېرى وکړي. په همدي زمان کي وينو، چي نوي غښتلی دولتي قدرت ظهور کوي. دا قدرت له يوې خوانظامي وظيفې اجراء کوي او بل پلو طبقاتي شخري تسکينوي او د يو نظم په دائيره کي ئې محدودي ساتي. دولت چي دا کار کوي، نو خاص د دي دپاره نه دئ، چي د مطلق (نظم او قانون) غم اخیستي دئ، بلکي اصلأً د هغې ټولني نظم ساتي، چي په هغه کي يو طبقه داسي موقف لري، چي نوره ګرده ټولنه هم تر خپل حاکمیت لاندی ساتي او هم ئې استثماروي. په هره طبقاتي ټولنه کي هیڅ کله دولت د ټولي جامعي نماينده ګي نه کوي او نه هم د ده کار دا دئ، چي د ټولو طبقاتو تر منځ سمه موازنې وساتي او عادلانه رول ولوبي.

بلکي دولت د واکمني طبقي يو اورگان دئ، چي خپل اقتدار د دغې طبقي په گته استعمالوي. سره له دغه کاره، ټولنه هم پر له پوري ساتي. دولت د نظم دپاره لازمي عامل دئ، ځکه که نظم نه وي، نو ګلهوډي منځ ته را خي او ټولنه سره پاشرل کيري، خو ګله چي د اجتماعي انکشاف په دوران کي د ټولني موجود شکل تروخت تېر سی او نوره استفاده نه سی ګډلای، نو په دغسي مرحله کي هغه نظم، چي واکمنه طبقه ئې ساتي، نور نو د ټولني د سعادت دپاره تهديد گرخې. په دغسي انتقالی دورو کي نو بې نظمي هغه لاره ده، چي د نظم يو عالي شکل ته وروخې او د همدي لاري په وسیله يوه نوي طبقه را پورته کيري، چي د اقتدار واګي په لاس کي اخلي.

همدغه دليل دئ، چي کله بابيلی (Babylon) یوناني او رومي مدنیتو ته راخو، نو وينو چي هلتہ د پيسې د کشف او استعمال په نتیجه کي زيات اقتصادي انکشاف منځ ته راغي او همدي جريان د تجارتی سرمایي دارانو د یوې نوي طبقي په را پيدا ګډو کي غت روں ولو باوه. د دې نوي طبقي منافعو هر ګله د زميندارو او هم کوچنيو مؤلدينو د منافعو سره تضاد درلودي. هم د یونان او هم د روم طبقاتي مبارزات که وکتل سی، نو بې سیسیتراتوس (Pisistratus) او کليس تینیس (Cleisthenes) چي د مستبدینو په نامه یاد سوي دي، په یونان کي ئې زور اشرافي نظام پاڼي ته ورساوه او هم بیا ګراچي (Gracchi) او میریوس (Marius) هغه مبارزات رهنمایي کوله، چي د روم د سنا او بلایو طبقاتو په مقابل کي روان وه. دغه پېښي د بېلو بېلو طبقاتو هغه اساسی تصاصم را پېښي، چي د دوى د منافعو تر منځ موجود دئ او له هغې زمانې راهیسي د ټولني

له مشخصاتو خخه گرځدلی دی، چې تولنه استثمار وونکو او استثمار سوو ډلو
ته وېشل سوي ده.

یوازی دا نه ده، چې د پېړيو پېړيو استثمار او طبقاتي حاکمیت په اجتماعي
انکشاف کي ستر رول لوړولی دئ، بلکي کله چې یوه داسي طبقة را پورته سوي
ده او سوبه ئې کړې ده، چې پخوا به ئې اقتصادي او سیاسي اقتدار نه درلودی،
نو دې جريان هم هر وخت د تولیدي روابطو یو داسي نوی شکل منځ ته را
وستلى دئ، چې د چېړدونکو تولیدي قواوو سره به ئې پوره تناسب درلودی.
دغه راز مبارزاتو هم د تولني د پرمختګ په برخه کي لوی لاس درلودلى دئ.
مارکس دا خبره بنوولې ده، چې طبقاتي مبارزاتو د اروپا د بورژوازي طبقي د را
پيدا کېدو په مورد کي خه ډول دغسي یو رول لوړولی دئ.

په دې سبب چې انسانان ضرور اخلاقې قوانین را باسي او دا قوانين ئې نه یوازی
په عمومي صورت کي د تولني په ګټه وي، بلکي د خپلي طبقي ګتي هم مدنظر
پکښي نيسې او هم په دې سبب چې انسانان دا تلاښ کوي، د غلامي اخلاق پر
خپلو سرفانو او مریانو باندي تحميل کړي، نو خکه د اجتماعي ژوند اساسي
اصول، چې باید د همکاري، شريفانه ګذاري، د کمزورو سره د مرستي او د
بشرې ژوند د سپېڅلټوب په باره کي ارو مرو ټینګار وکړي. هغه د باداري او
استثمار د طبقاتي افکارو تر سلطې لاندي منحرف سوي دي او د کاره وتلي
دي. سره له دې هم هیڅ تولنه د اجتماعي ژوند د اساسي لوازمو په پرته ژوندي
نه سې پاته کېدلاي. خو کله چې د دې اساسي لوازمو ئاي وحشي ګري ونیسي،
نو هلته تولنه ړنګيږي.

ولي جنگ؟

جنگ د سوله يېزې همکاری ضد دئ، خو سره له دې ئې هم په تاریخ کي يو لوی پارتې لوبولی دئ. د شاهي کورنيو را پیدا کېد، د متحدو سيمه يېزو دولتو جو پرېد، د نفوسو ورخ په ورخ زياتېد، د اقتصادي ذخائرو دېرېد، د پراخو حاصل کونکو مخکو اشغالېد، د نادرو خامو موادو (مثلاً لکه مس) دپاره اړېد، د دریابي لارو او تجارتی بندرو خخه د ګتې اخيسته او بالآخره د نیول سوو خلګو اقتصادي ارزښت، چې یا به د مریانو او یا به د استثمار وړ بزگرانو په توګه استعمالېد؛ دا ټوله هغه عوامل وه، چې هم ئې د تمدن په راتلو کي او هم ئې د شخرو د امکاناتو په زياتېدو کي خورا دېر کار کړي دئ. هر خونه چې بدایو سيمو ترقی کوله، هغونه ئې دا هڅه زياتېد، چې له خوارو سيمو خخه څان را پري کړي. همداسي د پرمختللو ټولنو دا خاصه او د خامو موادو په منابعو پسي لاسونه وغځوي. په دې ډول نو جنگ د تمدن په تکاملي جريان کي دوه اړخېزه رول لوبولی دئ، څکه له یوې خوا د ګلتوري پرمختګ معلول او له بله پلوه د ګلتوري پرمختګ علت دئ. تخنیکي تفوق پرله پسي د فتوحاتو دپاره وسائل تهيه کول او همدارنګه ئې د سوله يېزانکشاف دپاره وسائل برابرول.

په پخوانيو زمانو کي چې سره پاشلي او ليري ليري خپلواک او رقيب مملكتونه وجود ته راغل، نو که څه هم د دوى تر منځ جنګونه حتمي وه، اماله دې جنګو خخه په عين زمان کي ګټور نتایج هم را پیدا سوه، څکه دا جنګونه هغه بيه وه، چې انسان د خپلې څوانۍ په دوره کي وښدله او په بدل کي ئې دا مهم

سبق واخیستی، چې د کامیابه اجتماعي ژوند زده کړه له اساسی خبرو څخه ګنل کېږي.

ولي غلامي؟

غلامي د جنګ نتیجه ده او د غلامانو د لاس ته راورو ارزو د جنګ سبب ګنل کېږي. غلامي چې په اصل کې د اجباري کاريوه نوعه ده، د هر خه بې رحميو او بې عدالتیو سره هغه وسیله ده، چې ستر مدنیتونه ئې ایجاد کړي دي او د هغو په انکشاف او ساتنه کې ئې ډپر کارونه سرته رسولی دي.

غلامي د طبقاتي استثمار د پخوانيو اشکالو د انکشاف او پراختیا په نتیجه کې منځ ته راغله. دا طبقاتي استثمار له هغه وخته را وښتی، چې قبایلی مشرانو او لارښوونکو ته دا امتیاز ور په برخه سو، چې د عمومي بنې ګنو ساتنه به دوی کوي او د متضادو ګټو اداره به د دوی تر واک لاندی وي. د داسي مشريو دپاره خورا اسانه وه، چې میراثي شکل واخلي او د یوې مخصوصي وظيفې پر څای باندي یو مخصوص حق د څان دپاره تأمين کړي. په هر حال دې مشريو تر کومه وخته چې خپل ضروري خدمت اجراء کولای سوای (مثلاً لکه په مصر او بین النهرین کې چې ئې د او بولګولو ساتنه په غاره درلوده)، تر هغو ئې خپله لار مخ ته وهله. په دې برخه کې لکه په نورو خواو کې حتی یو بد حکومت هم ترنه حکومت بنه ګنل کېږي.

هغه وخت چې په کار کې دا توان پیدا سی، چې اضافي تولید وکړي، نو د ممتازي طبقي دپاره د دې امکانات برابر سو، چې نور استثمار وکړي. د دې وضعیت له انکشافه سره نو دا خبره منځ ته راغله، چې د استثمارولو دپاره بېخې مناسب کار (لیبر)، چې په اسانی لاس ته راولپ کېدی، هغه د جنګ د بندیانو

کار وو. به دمخه وختو کي چي د استثمار امکانات نه وه برابر سوي، نو د جنگ
بندیان به وژل کېدله، لakin اوس خبره په دې واوبنته، چي فاتحینو به د دوى له
کاره خخه استفاده کوله.

غلامى د دې امکانات سربنسته کره، چي د زراعتي او صنعتي کار په منځ کي
ویش راغى او د همدي جريان په نتيجه کي اقتصاد او تمدن خورا ډېر پراخ سو.
د غلامى په وسیله یو زيات شمېر خلگ دې ته فارغه سوه، چي حکومتی او
هنري فعالیتونه سر ته ورسوي. که خه هم د پخوانیو مدنیو په منځ کي غلامي د
اجتماعي برباديو له غټو عواملو خخه وه، خو سربېره پر دې ټولو خبرو، د
غلامي را پیدا کېده په هغه زمانه کي یو لوی گام وو، چي مخ ته واخیستل سو.
اینگلس په خپل یو اثر کي وايي: «ټوله تاریخي خصوصتونه چي له لومړي سره
خخه بیا تر نن ورځي د استثمارونکي او استثمار سوي، د حاکمو او محکومو
طبقاتو تر منځ وجود لري، له دې پلوه پوره تشریح کېدلاي سی، چي لومړي
سبب ئې د کار د تولیدي ظرفیت عدم انکشاف دئ، ځکه څونه چي
کارکوونکي خلگ په خپلو ضروري کارو ډېر اخته وه او دې ته ئې وخت نه
درلودي، چي د ټولني په ګډو چارو پسي سرو ګرځوي، یعنی د کارو اداره،
دولتي چاري، قانوني مسئلي، هنري، علمي او نوري خبری سمبال کري، نو
هغونه دا لازمه وه، چي باید یوه داسي مخصوصه طبقه وجود ولري، چي له
عملی کاره خخه وزگاره وي او د دغو چارو انتظام ئې په غاره وي. دې
مخصوصي طبقي نو وکړاي سوه، چي د خپل منفعت دپاره پر کارکوونکو
طبقاتو باندي د کار ډېر درانه بارونه تحميل کري. خو تولیدي قواوي چي د
صنایعو د پراخ انکشاف په وسیله خورا زیاتي سوي، نو د دې امکانات ئې برابر

کړه، چې کار بې له استثناء خخه د ټولني پر ټولو غړو تقسیم سی او په همدي سبب د هر فرد د کار وخت تر دي اندازې محدود سی، چې هغه کافي وخت پیدا کړي او د ټولني په عمومي؛ یعنی هم په فکري او هم په عملی چارو کي برخه واخلي، نو خکه یوازي هم دا اوس د دي خبرې شرایط برابر سوه، چې هر راز حاکمه او استثماري طبقه یو طفيلي او اضافي شى ده او د اجتماعي انکشاف و منځ ته خنډيرې. همدارنګه یوازي په دي اوس وخت کي دا کېدلاي سی، چې دا طبقه به، که خه هم مستقيماً ئې ډېر قدرت په لاس کي دئ، په تشدد سره پاي ته ورسول سی^{۱۹}.

په دي ډول نو هر خنګه بې عدالتی او ظلمونه چې پر انسانانو تېر سوه، خو په نتيجه کي ئې بشریت یوه گته واخیسته. که خه هم پخوانۍ وضعیت پر دغه لايزار وو، خو البهه دا یو تخنیکي او اقتصادي پرمختګ وو، چې د غلامي د نظام ابتکاري موجودیت ئې منځ ته را وستی. د غلامي د نظام په سلسله نور پراخ او بهترین تشکیلات را پیدا سوه، له منابعو خخه زیاته اقتصادي استفاده په سر ورسپدہ او خینې وختونه لا په لویو سیمو کي بادوامه سوله قایمه سوه. دا ټوله هغه پرمختګونه وه، چې عملاً ئې د تمدن له انکشافه سره مرسته وکړه.

د ټولني ډنګېده:

خو جګړي او غلامي یو بل اړخ هم درلودی او هغه دا چې اکثره ئې د خود بخوده ماتي او ناکامي عوامل هم برابروله، خکه د جګړي او غلامي سره تړلي فسادونه دي اندازې ته رسپدہ، چې لاس ته راغلي بنېګنې مغلوبې کړي او بشپړ

^{۱۹} Anti-During' by Engels.

مدنيتونه تر خپل حد واروي او په گډوډي، خرابي او اقتصادي بربرادی سره د رنګېدو حال ته ورسيري. په لرغونې زمانه کي یونان او روم او په اوسمى زمانه کي فرانسه او جرمني په دغه سرنوشت اخته سوي دي.

د یونان د بناري دولتو بشپر مدنیت د پیلوپونیسيا (Peloponnesian) په جنگ سره د رنګېدو حال ته ورسېدی. د روم زوال د پونیکي جګرو په نتیجه کي منځ ته راغي. دې جنګو په دنه هیواد کي د کرهني چاري ويچاري کړي، چي د هغه په اثر د ایالت په نامه هغه مالياتي نظام له منځه ولاړي، چي د روم ټوله عیاشی او بې کاري په چلېدلې. دا خبره باید یاده سی، چي کله د مریانو د کرهني سیستم، چي لاتیفونډیا (Latifundia) نومېده، ډېره وده وکړه، نو د نېرو (Nero) په عصر کي د افریقي نیم الیت د شپرو کسو په تمليک کي راغي. د غلامي او امپرياليستي تجاوزاتو زور نظام، چي زر کاله تر طبقاتي تقسيم وروسته له کاره وتلى وو، پر یوه مخ رنګ سو.

په دې اوضاعو کي اوس ډېره تبديلي راغلې ده، ځکه په نن وخت کي له تجاوزي جګرو سره تر داسي اندازې کاميابانه مقاومتونه کېږي، چي په پخوانيو زمانو کي چا پېژنده لانه. حتی مور په خپلو سترګو وینو، چي د لویو او پراخو تجاوزاتو پوره مخ نیول کېږي. د موافعو له سببو څخه ئې یو هم دا دئ، چي د تخریب قوي په هغه اندازه چټک انکشاف کړي دئ، لکه څونه چي د اجتماعي بنېګنو د تأمین دپاره تخنیکي وسائل زيات سوي دي. نو دا خبره ورڅ په ورڅ روښانه کېږي، چي انسان یوازي له شعوري او ارادي لاري څخه د تکنالوجۍ د کنټرول په وسیله دا کولاي سی، چي مدنیت له یومخیزه رنګېدو څخه وساتي او دا کنټرول باید سراسر د هغو مؤسساتو له خوا څخه وي، چي هدف ئې د ټولو

د سعادت تأمین وي. خيني کسان داسي استدلال کوي، چي جنگ خورا زيات بیالوجیکی مزیتونه لري. لبر کلونه دمخه «سر ارتر کیت» (Sir Arthur Keith) د ابردين (Aberdeen) په پوهنتون کي يوې ټولني ته وویل، چي جنگ «د طبیعت د پوجی آله ده» او په دې برخه کي ئې مرسته کړي ده، چي د بشر تکره صنف باقي پاته سی. دا خبره تیک نه ده، ځکه جنگ د یو اولس د شخصیت ډپري ښېگني خرابي کري دي؛ رنهونه ئې خپاره کري دي، مصیتونه، لوږي او اقتصادي بربرادي ئې پر پراخو سیمو باندي غورولي دي او په نتیجه کي ئې زورور او هم کمزوره دواړه له منځه وړي دي. جنگ خورا ډپر منابع ضایع کري دي او تعميري فعالیتونه ئې یا له لاري اړولي دي او یا ئې له کاره اچولي دي. که د یوه هیواد یا یوې قاري ټولی قواوي صرف په دې لار کي په کار ولوږي، چي یوازي خپله بقاء تأمین کري، نو په داسي حال کي خو به لبر تر لبره ټوله داسي نوي اقدامات، چي د جنگ سره ارتباط و نه لري، له منځه ولاړ سی. نو له یوې خوا که د یو ملت ټولی قواوي په دې لار کي په کار ولوږي، چي څان له فنا خخه را وګرځوي او له بلی خوا د اولسونو تر منځ عمومي مناسبات په ذات البيني دېمنيو او یرغلو بدل سی، نو په دې وضعیت کي د یوې آزادی نړی ازرو، چي د ټولو دپاره د پوره ژوند زمينه برابره کري، په نامايدی تبدیلیزی.

بشری اخلاق او طبقاتی اخلاق: موب وینو چي اخلاق یو سیستم نه لري، بلکي دوه ډوله یدل کيري؛ یوه پلو ته هغه اخلاق دی، چي لین د دوى په باب کي داسي وايي: «د اجتماعي ژوند هغه اساسی اصول دي، چي د پېړيو پېړيو راهیسي پېژندل سوي دي». دا راز اصول په دې سبب را پیدا کيري، چي د هر ډول اجتماعي ژوند دپاره لازم او ضروري ګنل کيري. بل پلو ته بیا هغه د

باداری او غلامی اخلاق دی، چي په يوه طبقاتي تولنه کي منځ ته را ئې. له
دي اخلاقو سره نو دا مهمه پونتنه را پيدا كېري، چي: آيا د يوې طبقاتي تولني
اخلاق صرف هغه اخلاق دی، چي پر تولنه باندي تپل سوي دي، خود
واکدارانو گتى خوندي کري او د دوى امتيازات حق وبرېښوي همدا رنګه د
دي اخلاقو په مقابل کي محکوم طبقات خپل اخلاق را وړاندی کوي، چي د
دوى هغه گتى انعکاسوي، چي د واکدارانو له هغې سره تضاد لري.

البته اصلي خبره دا ده، چي يوه برخه اخلاقي قواعد دا راز دي، چي دائمي
شكل لري او د اجتماعي نظام په تولو ابتدائي، فيودالي، سرمایه‌داري او
سوسياليستي اشکالو کي ليدل کيري. اينگلس د طبقاتي اخلاقو د خپرني په
ترڅ کي يو څای داسي سوال کوي، چي «کوم ډول اخلاق نو هغه قواعد ډېر
لري، چي دائمي پاته کيري؟» او دا خبره ئې د دې دليل دئ، چي په تولو اقسامو
کي يو څه دوامداره قواعد موجود دي. مارکس او اينگلس همدارنګه د يوې
حقiqي بشري تولني په باره کي برغييري، چي هغه طبقاتي شخرو او طبقاتي
آثارو پورته مقام لري. مارکس په خرگند ډول بيانوي، چي د دې راز بشري
تولني اخلاقي اصول کوم دي. دې د يوې جامعي په باره کي برغييري، چي هلته
د وګري آزادانه انکشاف د تولو د آزادانه انکشاف اساسي شرط دئ.

د هغو ګردو روابطو او شرایطو سره خپل مخالفت اعلاتوي، چي په هغو کي
انسان يو عاجزه، غلام او سپک مخلوق وي. دغه راز اخلاق نو طبقاتي او فرقوي
نه دي، بلکي ګلبي او عمومي اخلاق دي، چي له يوه مخه په ستاييل سوي
اجتماعي انسان پوري اره لري. او سنۍ شوروی فلسفه همدارنګه د هغو مقاصدو

او دقیقو قواعدو او اصولو په باب بیانونه لري، چي د تولني له عملی پوهني
څخه را وتلې دي ^{۲۰}.

د دې خبری زده کړه مهمه ده، چي د اخلاقو دغه ګلې اساسات له یو مافق
نظام څخه نه دي راغلي، بلکي له بشري تجربو څخه را پيدا سوي دي. دا
اساسات د سلوک هغه قواعد او عادات دي، چي لزوماً را پيدا سوي او د
اجتماعي ميراثو جز ګرځدلې دي او د بنوونې، رواج او دود په وسیله پښت پر
پښت را رسپدلې دي. دا اساسات مورته په داسي قوت تلقين سوي دي، چي
وچدان او یا مستقل بالذات ايلهيل له نافذو احکامو څخه را معلومېږي. مورته
دغه اساسات داسي ايسې، چي هلته توله ارزښتونه په بالکل اصلې حالت کې
دي او د تجربې څه استقلال لري؛ يعني په دې اساساتو کې د بنو او بدود د تمیز
دپاره عمومي، ثابت او واقعي معیارونه موجود دي. او س نو د دې اساساتو
واقعی نفوذ البته په دې پوري ارتباط لري، چي له دوي څخه څونه استفاده
کېږي. رشتيا هم دا یو حقیقت دئ، چي حتی په یوه طبقاتي تولنه کې هم
انسانان د اجتماعي ژوند د ځینو عمومي اساساتو او اصولو په پرته گذاره نه سې
کولای.

دا چي مور د استثمار توله نظامونه غندو، یوازي له دې سبېه نه، چي د
کارکوونکو طبقاتو له منافعو سره مخالفت لري، بلکي له دې سبېه هم ده، چي
دغه نظامونه د عمومي تولني له سعادته سره مباین دي. زمور هدف دا دئ، چي
بشریت په مجموعي توګه له دغو شرایطو څخه نجات پیدا کړي، چي بېچارګۍ،

---

۲۰ دغه کتاب وګورئ: Voprasy FiLosoFii, by Shiskin (Ethics فصل: Rhe Decay of Anglo-American)

بې اتفاقى، خپل په منځ کي گوندي او طبقاتي غلامى پکىنى دى، لكه دا اوس چى انسان خان پکىنى وينى.

د انسان له ظهوره سره يو خاي دا خبره هم منځ ته راغله، چى د سم اجتماعي ژوند اساسات خپل خان په اجتماعي مؤسساتو او عاداتو کي ورنىسي. دا اساسات البته له کومي لوري خوا خخه نه دي راغلي، بلکي صرف د هغسي تولنى عملی لوازم او احتياجات دى، چى انسان په بنه توګه خپل ژوند پکىنى كولاي سى. دوى په هره تولنه کي د بشري جامعې د يو واقعي ارتباط د وسایلو په شان پاته سوي دى. دوى انکشاف کوي او ڏېريوي، خود اجتماعي ژوند له دې قدیمو اصولو خخه خورا ڏېره برخه، چى تراوسه پاته ده، مثالونه ئې دا دى: د متقابل وضعیت اصل؛ يعني هغه خه چى يو سړۍ ئې له نورو سره کوي، نو دوى ئې بیاله ده سره کوي. د ژوند د شرافت ساتل؛ د يو خاي کېدو وظيفه، چى يو و بل ته کمک ورسول سى. جنسی مقررات؛ په مقرراتو کي له صداقتہ خخه کار اخيستل او داسي نور.

پرته له داسي اصولو هیڅ تولنه خپل موجوديت ته ادامه نه سى كولاي، د تولو طبقاتو خلگ دې اصولو اعتبار مني او تصديق ئې کوي او هم هغه خوک غندي، چى دغه اصول نه عملی کوي. موږ د سرمایهداري نظام او د استعمار سیستم په دې سبب غندو، چى غیرانسانی او غیربشری گنهل کېږي او د هغه اخلاقی معیارو سره، چى په خپله سرمایهداران ئې مني، هم مطابقت نه سى كولاي. د سرمایهداري او استعمار نظامونه په خپله د دې پر خاي چى دغه اصول رد کړي او یا انکار حنې وکړي، په دې پسى هڅه کوي، چى دا ثابته کړي، چى د دوى کارونه له دغه اصولو سره برابر دى.

له بلي خوا بيا په خپله دغه ثابت قواعد او ځيني اصول زياتره د استثمارونکو ډلو په ګته تاویلات او تحریفات پکښي کيري. خو سره له دي هم دا خبره مهمه ده، چي دغه ډلي هر کله یو مجبوريت احساسوي، چي لا اقل د دې اصولو شفاهي رعایت وکړي. دغه سبب دئ، چي د خير غوبنستني او یو د بل په مقابل کي د وجایبو د پر ځای کولو عمومي حکمونه، چي هر خونه اعلانېري، خو چنداني فايده نه پر بناء کيري. دا حکمونه د دې دپاره تفسیرېري او استخدا میرې، چي د طبقاتي استثمار کارونه او عملونه بنه ترا تقويه کړي. عمومي حقایق هر کله مستقیماً په ضد مفهوم او معنی سره تفسیر کېدلاي سی. همدارنګه امتیاز والا طبقات د دې دپاره چي خپلی ګتي وساتي، مثلاً لکه دا چي د تملیک له حقوقو څخه دفاع وکړي او یا د غلامي نظام حق ثابت کړي، نو د دغه هدف دپاره مخصوص اخلاقې اساسات را باسي. اوس نو ځکه مور داسي اخلاقې اصول هم وینو، چي هغه د اجتماعي ژوند له عمومي قواعدو سره سمون نه خوري، که خه هم خلگ زيار باسي، چي دغه خاص طبقاتي اخلاق په داسي ډول ثبوت ته ورسوي، چي د دوى د عمومي منفعت دپاره ګټور دئ. سربېره پر دې تر دغسي شرایطو لاندي خه رنګه چي «د هري پېړي حاکم نظریات اکثره د حاکمي طبقي نظریات دي»، نو هغه اخلاق چي خواري طبقي ته غاره اینسونول او عاجزي تلقينوي او د بدایي طبقي امتیازات حق ورته ثابتوي، هر کله په اجباري ډول ورته تدریس کيري او تر دېري اندازې په استثمار سوي طبقة منل کيري. یوازي د اولسي انقلاب په وختو کي خوار طبقات له دغه راز اخلاقې حکمو او اصولو څخه غاره پېچلای سی.

د هغو عمومي اخلاقي نظرياتو په خنگ کي، چي توله ئې مني او هم د هغو طبقاتي اخلاقو په اړخ کي، چي په ممتازه طبقة اړه لريو همدارنګه تل تر تله دريم ډول اخلاق منځ ته را حي، چي د مظلومو او باغي طبقاتو سره تعليق لري. دا ډول اخلاق د دي مظلومو او ياغي طبقاتو له هغو منافعو خخه نماينده ګي کوي، چي د دوى د بادارانو له هغې سره منافات لري. دغه راز اخلاق د محکومو او ياغي طبقاتو مبارزو ته اخلاقي اهميت ور کوي او د دوى فداکاريو او قهرمانيو ته، چي په دي مبارزاتو کي پېښيري، په لوړه درجه قايليري. دا اخلاق د اخلاقي اصولو له هغو تحریفاتو سره مبارزه کوي، چي حاکمه طبقة د هغو په وسیله څان پر حقه بولي او هم د هغو اخلاقي افکارو سره مجادله کوي، چي د طبقاتي او يا نژادي استثمار پر خوا وي.

حتى په یوه طبقاتي تولنه کي، چي هلته متضاد اخلاق یو د بله سره بنکر په بنکر وي، بيا هم د اجتماعي ژوند د اساسی اشکالو د رعایت په پرته ژوند دوام نه سی کولاي. هلته باید یو راز د ژوند ساتنه موجوده وي، د غلامخه نیول سوي وي، پر جنسی او ضاعو باندي یوه نوع کنټرول پروت وي، د شرافت او تساند اساسات یو خه پالل کيري، د بشري حقوقو او وظايفو یو ادراك او احساس موجود وي. که خه هم دغه اصول تر دېره ځایه تر پېښو لاندي کيري او يا تحریف کيري، خو سره له دي خه رنگه چي په شفاهي ډول د خلکو په خولو کي موجود وي، نو دونه قدر ارو مرو عملی کيري، چي د ژوند د چلاو دپاره پوره کفايت وکړي. دغه اخلاقي اصول په بشپړه توګه د هغو اخلاقو په وسیله له منځه نه سی اخيستل کېدلای، چي صرف یو فرقوي او طبقاتي منفعت ساتي او نورو پر حقوقو تجاوزونه بد نه ورته ايسي.

د محکومو خلگو اخلاق په حقیقت کي تر طبقاتي مفاد پورته مقام لري، حکه د دي اخلاقو هدف د طبقاتي استثمار په ختمپدو کي يوازي دانه دئ، چي د محکومو خلگو گتي تأمین کري، بلکي په دي کار سره بشريت يوي لوړي مرحلې ته رسوی، چي هلته د ټولو منافع پوره کېدلاي سی. سربېره پر دي دغه اخلاق اعلاموي، چي طبقاتي ټولنه په عملی توګه د بشر د عمومي گتو د تأمین په لار کي خنډنه اچوي او په دي لار کي ئې ټولي ادعاوي تشي خبری دي او بايد په دي خبره اعتراف وکري، چي خپل اخلاق نه سی عملی کولای. لakin د محکومي طبقي بریالیتوب به د لوړۍ پلا دپاره دا عملی کري، چي دغه منل سوي اهداف او ارمانونه سرته ورسوی. خه رنګه چي د محکومي طبقي د اخلاقو هدف تر طبقاتي منفعت لوړ دئ، نوله دي خخه بنکاره ده، چي د یوې طبقاتي ټولني گرده اخلاق داسي نه ګنل کيري، چي هغه له یوه مخه د اخلاقي اساساتو تر پونس لاندي طبقاتي گتي ساتي، حکه همدغه د محکومانو اخلاق طبقاتي ټولنه په دي نسبت غندی، چي اخلاقي اساسات نه سی عملی کولای او هم خپل هدف دا بولي، چي دي اساساتو ته عملی رنگ ور کري.

تر هغه وخته چي ټولنه طبقاتو ته وېشلي وي او د اساس له مخي متضاد منافع پکښې وي، دا خبره امكان نه سی پیدا کولای، چي حقيقي انساني اخلاق عملی سی او د هغه چا اخلاقي ارمانونه تر سره سی، چي په تصوری شکل دا احساس کوي، چي باید انسان خنګه ژوند وکري. په یوه طبقاتي ټولنه کي د اخلاقي ارزوګانو په باب تشه مو عظه، چي په خورا بنه توګه هم عملی سی، نو نتیجه ئې لکه مارکس چي وايي: «خورا بي ارزښه تقوا» وي. د اخلاقو وظيفه دانه ده، چي سړۍ په هغو شرایطو کي له ګناه سره غږ وباشي، چي تر هغو لاندي د ګناه

موجودیت حتمی وي، بلکي دا ده، چي خپل زيار د دغه ډول شرایطو ختمولو ته متوجه کړي او یوه بې طبقي ټولنه منځ ته راولي، چي په هغې کي بالآخره اخلاقی سلوک امکانات پیدا کولای سی. خبره داسي نه ده، چي کوم وخت اجتماعي نظام تبدیل سی، نو خودبخوده داسي اخلاقی تحولات په یوه ګړي کي منځ ته راتلای سی، بلکي د مطلب تکي دا دئ، چي له دغسي تحوله سره نو د اخلاقی روزني او اخلاقی بنوونی کارونه بالآخره داقوت پیدا کولای سی، چي اصلی نتایج لاس ته راوري. البته د نړيوالو اخلاقو دپاره هم دا شرایط په کار دي، چي تخاصمات نه یوازي باید د یوې ټولني په منځ کي نه وي، بلکي باید د ملتونو تر منځ هم نه وي او د دې نيمګرو اخلاقو پر څای، چي خپل په مابین کي ورورولي لري او د نورو اولسو سره دبمني کوي، داسي اخلاق را پیدا سی، چي نتيجه ئې بین المللی همکاري او دوستي وي.

آيا په خپله طبقاتي مبارزه تر کومه څایه اخلاقی حیثیت لري؟ دا خبره خرگنده ده، چي دغه مبارزه د سوله یېزې همکاري او دوستانه احساساتو مقابل قطب ګنل کېږي، لakin سره له دې هم ضروري ده او هم پر حقه ده. رشتیا هم له مقابلې طبقي سره مرسته او د مفاسدو په مقابل کي دوستانه اغماض یو غیراخلاقی کار دئ، خود جنګ اخلاق بیا د بشر په تاریخ کي له یوې انتقالی مرحلې سره اړه لري. کله چي طبقاتي تخاصمات پاي ته ورسېږي، نو دغه راز جنګي اخلاق هم منسوخ کېږي. یوازي هغه زمان به نو داسي اوضاع منځ ته را سی، چي له دبمنيو، تشدد او تخریبی فعالیتو خخه چاره وسی او د پوره اخلاقی وضعیت دپاره امکانات برابر سی.

د اخلاقو علم او اجتماعي پرمختگ:

د تکامل جريان نه يوازي دا چي بشري ټولنه ئې ايجاد کړه او هم ئې د دې د انکشاف په سلسله علمي اكتشافات، ادبی، هنري او لوی معماري موقفيتونه منځ ته را وسته، بلکي «بشيри ارزښتونه» ئې هم را پيدا کړه. دا ارزښتونه په بیالوجيکي تکامل کي روں نه لوبوی، بلکي د انساني چارو سره لازم ګنل کيروي.

انسان همدارنګه خپل جهاني نظریات او خپلي لارښونکي فلسفې تياري کړي. په هغو کي د ده ارزښتونه ارو مرو یو قاطع روں لوبوی، حکه همدا نظریات او فلسفې هغه خه اعلاموي، چي عالي بنبګنۍ بلل کيروي. دغسي فلسفې چي د بشري روح له خورا سترو ايجاداتو خخه ګنل کيروي، له دې بابه مهمي پوبنتني ئې منځ ته راوړي دي: انسان خه شي دئ؟ هغه نړۍ چي انسان خان پکښي ويني، خه شي ده؟ له دغه نړۍ سره د انسان رابطه خنګه ده؟ د ده آينده خنګه ده؟ انسانان یوې داسي ګلې نظرې ته اړ دي، چي دغه سترو پوبنتنو ته جوابونه ووايي او بې له دغسي نظرې خخه د ژوند لار په سمه توګه مخ ته نه سې وهلاي.

د دې پوبنتنو جوابونه د پوهني، د سائنس او مخصوصاً بيا د بشري تکامل په باب د علمي پوهني له انکشافه سره اړه لري. دغه راز انکشاف نو انسان ته توان ورکوي، چي خپل سرنوشت مشاهده کري او په دې وپوهيري، چي د مهکي پر گړه باندي يوازي دی دئ، چي د نور تکاملي پرمختگ خليفه او خورا مؤثر عامل ګنل کيروي.

د اخلاقي قانون ظهور:

د اخلاقي عقيدي منشاء په اجتماعي روابطو کي دنه ده او داسي نه گنل کيري، چي اخلاقي عقيده له طبعي نړۍ خخه دباندي يو کيفيت دئ او انسان ئې درک کړي دئ. اخلاق هغه وخت را شروع کيري، چي فرد مجبوره سی، هغه نهی ته غاړه کښېردي، چي غيراجتماعي حرکت ئې منعه کړي وي. دا نهی نه يوازي د هغه چاله خوا وضعه سوي وي، چي واک ئې په لاس کي وي، بلکي د هغه چاله خوا هم وي، چي دغه فرد په درنه سترګه ورته گوري. کله چي منهيات او د همکاري وظايف وضعه کيري او د دوى گتني د نتایجو له مخي په پراخه توګه اثبات ته رسپري، نو په دي وسیله اخلاق انکشاف کوي او پر عمق ئې زیاتيري. دا جريان نه يوازي د واکمن او مقتدر سپري په نسبت احترام را پیدا کوي، بلکي يو د بله سره هم د رعایتونو سلسله منځ ته راوړي.

اخلاقي نظام د کار او وظيفې له مخي د هغو سلوکي تشکيلاتو معادل گنل کيري، لکه په کښتو پرامیت حيواناتو کي چي د اجتماعي عمل د تقویې دپاره د وسايلو په حیث کار ور کوي. حتی د کښتو حيواناتو په منځ کي (مثلاً په مچمچيانو کي) سلوکي لاري اتمات شکل لري او دا خبره ئې دبقاء دپاره لازمي ده او پر همدي اساس ئې ثبات او استقرار ولاړ دئ. ډاروین وايي، که مچمچي فکر کولاي، نو ئې د احساس له مخي خپلي تاکلي وظيفې د وجдан په غوبښته پاللai. د انسان په مورد کي چي دلته د عمل لاره د تجربې پر اساس پیدا کيري او غوره کيري، نو د ده وظايف په عقلي لحاظ مدلل کډلای سی او په شعوري توګه منل کيري. د دي خبری معنی دا نه ده، چي فرد يوازي هغه خه مني، چي دي ئې فکر کوي او هغه خه غوره کوي، چي د ده خوبنې وير بلکي د

يو بشری موجود په حیث دی اساساً يو شخص دئ، چي له ډپرو شیانو خخه تعليم اخلي. د دي دپاره چي يو فرد انسان مقام ته ورسیري، لازمه ده، د کوچني والي په دوره کي د خپلي نوعي تکنالوجيکي پانگه په مغزو واحلي او د هغو ذخیره سوو تجربو لویه مجموعه ومني، چي له یو پېړي خخه بلی ته پاتيری. نو خکه دی باید په کوچنيوالی کي لا د زده کړي دپاره مستعد وي او د شیانو د منلو قابلیت ولري. همدارنګه باید د خپلو بنوونکو نفوذ ته په ربستیا قایل وي او هغه هم ومني.

په دي اساس نو د انسان په مشخصاتو کي دا هم شامله ده، چي دی په خپل ذهن کي دنه يو نظام تشکيلوي، چي پر ده باندي حاکميٽ لري؛ يعني د مجبور دئ، د هغو شیانو د منلو او قبلولو عادت ته انکشاف ور کړي، چي پر ده باندي ئې تسلط قایم کړي وي. کله چي دغه سلسله وده وکړي او اخلاقې اصول ځني جوړ سې، نو انسان د دي اخلاقې نظام حاکميٽ ته غاره ايردي او رعایت ئې کوي. خو په هغو شرایطو کي چي اجتماعي تحول را سې يا طبقاتي استثمار چالان وي او يا خاندانی استبداد موجود وي، نو په داسې حالاتو کي بیا فرد په اسانۍ کولاي سې، له اخلاقې سلطې خخه غاره وپېچي، لakin دا کار ئې د اخلاقې اصولو اعتبار له منځه نه وړي^{۲۱}.

په دي ترتیب نو نه یوازي دا چي اخلاقې اصول او عنعنوي ارزښتونه منځ ته راغله، بلکي د بشری تکامل طرز هم را بنکاره سو. دغه نو له دي لاري سر ته

^{۲۱} دغه بیان په زیارات تفصیل د لیکونکي په هغه مقاله کي راغلی دئ، چي د «مارکسیزم او اخلاقې قانون» تر عنوان لاندی په هغه مجله کي خپره سوي ده، چي نوم ئې Marxism today دئ؛ لومړي ګنه، د فبروری میاشت، کال: ۱۹۵۸ م.

رسپدی، چي معلومات له يوه خخه بل ته انتقالېده او هم ور سره د طرزالعملونو، تخنیکي چارو، عملی پوهني، عرفی تعاملاتو او قوانينو، روایاتو، حکایاتو، مذهبی دودونو، اساساتو او اخلاقېي اصولو حاکمیت ته غاره اينبوقول کېدہ او منل کېدله. سربېره پر ټولو خبرو دا لازمه وه، چي يو ډول حاکمیت لرونکی نظام باید هم د هغه چا په ذهنی ساختمان کي تشکيل سی، چي اجتماعي میراثونه را رسوي او هم د هغه چا چي اجتماعي میراثونه اخلي.

نو انسان نه يوازي دا چي د يو ارشي غريزي نظامه سره زړيرې (د انسان غريزي ميراث خورا البر هم دئ)، بلکي په يو داسي مرکب اجتماعي ساختمان کي منځ ته را خي، چي هلته د واکمنو کسانو مؤسسات او واکداري قايими وي او هم د هغه اجتماعي نظام عادتونه او روایات چلېږي. انسان د ټولو لازمي تحولاتو او نوو ساختمانو له ايجاده سره بيا هم يو عنعنې پرست مخلوق دئ او هم باید وي. انسان ارو مرو په دې خبرو متصف دئ، چي د هغه ژوندون لاري به مني، چي د همکاري په اساس چلېږي او سره له دې چي دغه کار د يو حتميت له مخي کوي، خو په عين زمان کي ئې په شعوري توګه سرته رسوي؛ ئکه په دې برخه کي انسان د زده کري او اختيار له جريانه خخه کار اخلي او داسي نه ده، چي د يو باطنې سايقې په اثر ئې کوي، لکه په ځينو حيواناتو کي چي د اجتماعي غرايزو په وسیله ځيني دغسي کارونه کېږي.

«د اجتماعي سيسټم ساختمانونه د هغو خلګو د سلوک په سبب، چي د دغو ساختمانو غري وي، تاکلي شکلونه پيدا کوي. په دې ساختمانو کي هر سړي د نورو په نسبت خپل حقوق او وجایب لري. په عين زمان کي داسي اجتماعي

نظامونه هم سته، چي پر بنو کارو مکافات ور کوي او هغه خوک چي بيا په خپلو وجایبو کي غفلت کوي، د همدي نظاموله خوا خخه مجازات کيري^{۲۲}. هغه شیان چي په لوړي سر کي د یوې منلي عنعني په حیث قبول سوي دي، بالآخره د تحول او اصلاح دپاره قابلیت پیدا کوي او په دې ترتیب نو اجتماعي تکامل سره رسیري. له دې جملې خخه هر تحول، چي خپل ارزښت خرگندوي، هغه سلسله پر سلسنه راتلونکو نسلو ته پاتيري او همدارنګه له یوې ټولني خخه نورو ته انتقاليري. چایلډي (Childe) وايي: د اجتماعي تکامل په عواملو کي دې مهم عامل د ټکنولوژي خپرپدہ ګنل کيري. د دې عامل په سبب تاریخي جريان دونه تحول کړي دئ، چي بیالوجيکي تکامل او اجتماعي تکامل د شباته په اساس باندي بېخې يو له بله سره نه مقاييسه کيري^{۲۳}.

د اکتسابي صفاتو توارث:

اوسمونه د توارث یو نوی طرز وینو، چي اساساًئي لامارکي توارث بللای سو. نه جينيتيکي؛ ځکه لامارک پر دې خبره ولاړ وو، چي «کله یوه نوعه په کوم ټاکلي محیط کي زياته واوسېي، نو په طبیعي ډول هلته ځیني اکتسابي خاصیتونه پیدا کړي، نو په نتیجه کي بیا دغه خاصیتونه د کومي اختصاصي عضوي وظيفه گرځي. داسي گرده اکتسابي صفتونه او خاصیتونه نو د تناسل له لاري نوو افرادو ته انتقال کوي او په دې توګه ساتل کيري. خو دغه انتقال دا

^{۲۲} دغه کتاب وګورئ: Darwinism and the study of society, by Much and Banton

^{۲۳} دغه کتاب وګورئ: Social Revolution, by Gordon

شرط غواړي، چې باید اکتسابي تحولات د یو فرد په مور و پلار دواړو کې موجود وي.» دا نظر په هغه شکل چې لامارک ویلى دئ، ثبوت ته نه دئ رسپدلي، لakin د اجتماعي تکامل په ساحه کې بیا درسته ده، خکه په دې خای کې همدا اکتسابي خصوصيات دی، چې د تکاملي تحولاتو مرحلې په جلا کېږي او رشتیا هم دوى دی، چې له یوه پښته بل ته پاتيرې. دا اجتماعي مكتسبات البته په عضوي ډول نه انتقاليري، بلکې په اجتماعي ډول له یوه خخه بل ته پاتيرې. د اجتماعي تحول عناصر، نوي اختراعات، نوي مفکوري او نظریات، د تشکيلاتو طرزونه او نور داسي ټوله شيان د ژوند په هره مرحله کې له هري خوا خخه انسانانو ته را رسپدلاي سې او یوازي داسي محدوده لارنه لري، چې باید خاص د تناسل له لاري خخه ورته راسي. بشريت د جينيتيکي انتقالاتو له حاكميته خخه آزادي لري.

يو آهنگر د خپلو لاسو غت سوي عضلات او یا اکتسابي عادات خپلو اولادو ته نه انتقالوي، بلکې دی خپل کسب ور بنو ولاي سې. د دې دپاره چې پر محیط او د هغه پر تغيراتو باندي پوره کنټرول را وستل سې، نو په کار ده، چې یوه سلسله زده سوي او کسب سوي مشخصات په منځ کې موجود وي. دغه راز زده کړي او مكتسبات په لوړۍ سره کې د روایاتو او عنعناتو په وسیله را رسپدله، خو اوس ئې خای کتابو او پوهنتونو نیولی دئ.

دغه نو رشتیا هم د اکتسابي مشخصاتو توارث ګنل کېږي. خو که دغه د اکتسابي مشخصاتو توارث صرف په بیالوجیکي مفهوم ومنل سې، نو بیا غیراجتماعي تعیرونې پر بناء کېږي، چې دغه کار ډېر خله سوي هم دئ؛ خکه زیاتره پر دې خبره دلایل ویل کېږي، چې د چتلو کوڅو د او سپدونکو معیوب بدنبی ترکیبونه

او ناوړه عادتونه د دوی او لادو ته انتقالیري او د توارث په سلسله ټينګيري. په دې اساس نو د دغسي خایو او سېدونکي کسان په نسلی او ارثي توګه بد ګنل کيري او که خه هم له دې خرابو تاتوبو خخه یو محیط ته وايستل سی، خو خو پښته پر خپلو پخوانیو عاداتو پاتیري. جې بې.ايس. هالدین (J.B.S. Haldane) وايي: «لامارکيزم اوس د ارجاع د تقویې دپاره استعماليري. یو برтанوي بیالوجي پوه چې هغه دغه راز عقیده لري، اوس داسي نظریه وړاندي کوي، چې هغو خلگو ته مستقل حکومت په لاس ور کول، چې نیکه ګانو ئې دېره زمانه تر سلطې لاندی ژوند کړي وي، مناسب کار نه دئ او نه هم د بې سوادو خلگو اولادې ته تعليم ور کول یو بنه کار بلل کيري. دا یوه چتې توقع ده، چې د لاسي کارګرو اولاده کتابونه زده کولای سی^{۲۴}. هالدین زیاتوی، چې «لبراتواري ازموینو د اجتماعي تجربو سره یو خای د دغې تیوری غلطې ثابته کړي ده.

په لومړي جهاني جنګ کي له تیتانو خخه په لنکاشایر (Lancashire) کي یو غونډا جور سو، چې د سوازواري چرګانو غونډا ئې باله. د دې خلگو د ګردې والي او کوچنيوالي سبب دا وو، چې پښت پر پښت سمه غذا نه وه ور رسپدلي. لakin په دوهم عمومي جنګ کي بیا دا تیتان بېخې نه وه او اكتسابي مشخصات ئې د توارث په سلسله نه وه پاته سوي.

خه رنګه چې جسم بيرته خپل بايللى حالت را ګرڅولاي سی او د توارث مېکانېزم د جسم د عوارضو له ناوړه تاثيراتو خخه نسبتاً استقلال لري، نو له دې

^{۲۴} دغه کتاب وګوري: Science and everyday life, by Haldane

اصله خخه داسي نتيجه را وخي، چي د اجتماعي اصلاحاتو د کاميابيو سره پوره مطابقت کوي او دا اميدواري منځ ته راولي، چي د شرایطو له سمپدو سره ډېره ناوړه عوارض ورکډلائي سی. دا په خپله د انسان او د ده د مخصوص طرز تکامل وظيفه او مسئليت دئ، چي هغه محطي شرایط واړوي، چي بشري ژوند محدود ساتي او يا تاوان ور رسوی. د بشري انکشاف په قوله دوره کي همدغه کار د انسان پر لاس اجراء سوي دئ، څکه دغه کار د ده په وس پوره دئ او هم د بهبود د را وستلو دپاره فوق العاده چابکه وسیله ګنل کيري. انسان دي ته نه دئ مجبوره، چي د بهبود د را وستلو دپاره د ارشي جريان تدریجي تحولاتو ته لاس تر زنه کښېني، څکه دا جريان بېخي کرار دئ او حتی په ډېرو مواردو کي لا داسي هم پېښډلائي سی، چي ناوړه محطي شرایط یوه نوعه تر هغه دمخته له منځه یوسی، چي د اساسی چينيتيکي تغير د راتلو دپاره امكان پیدا کيري.

دا خبره باید په نظر کي وسائل سی، چي هم د تنازع للبقاء خبره او هم د لامارکيزم اصول دواړه د ايدېالوجيکي وسلو په شان د موجود وضعیت د تایيدولو دپاره استعمالېري او هم د اجتماعي بهبود د امکاناتو په دي برخه کي د شک را پیدا کولو دپاره استخدامېري. لakin هغه خوک چي له دي انقلابي تيوريو خخه زموږ په مقابل کي کار اخلي، منشاء ئې اکثره یو خبات دئ. د دوى ساينس منحرف دئ، څکه دوى د دې خبری له سپینډو سره چنداني علاقه نه لري، چي اجتماعي تکامل په واقعي توګه خنګه جريان لري، بلکي په دي پسي ګرخي، چي له یو پ تکاملي تيوري خخه خه راز انحرافي تغيرات را وباسی او د طبقاتي امتياز او طبقاتي استثمار په ګټه کار ځني واخلي.

انسان او طبیعت

د محدودیت غلطی:

د علم او پوهني په هره خانگه کي دا خورا غته اشتباه ده، چي سړۍ د خپل خاص یو ترتیب په مقولو کي خان محدود ساتي. علم چي د افکارو او نظریاتو په ساحه کي له محدودیته نه وي وتلى، چنداني ګته نه لري. په ۱۸ پېړي کي مېکانيکي افکار د زیات پرمختګ او انکشاف مانع وه او په ۱۹ پېړي کي بیالوجیکي افکارو بیا دغه وظیفه ادا کوله. انسان هم تر فزیکي او هم تر بیالوجیکي قوانینو لاندی دئ. دی بالذات یو حیوان دئ، خو کله چي له ده څخه متفکر حیوان جوړ سو، نو د دې جریان معنی دانه ده، چي ده ته ذهنی مواد له دباندي څخه ور پېچکاري سوه، بلکي معنی ئې دا ده، چي بشري وجود دا خصوصیت کسب کړ، چي د فکر وظیفه اجراء کړي. انسان نو د یو متفکر حیوان په حیث تر بیالوجیکي مقولو پورته ځای ونیوی. ماغزه دمخه داسي عضوه وه، چي د حسي معلوماتو او حافظې په اساس باندي ئې اصلًا د فعالیتو اتوارن او لارښونه اداره کوله، خو اوس ئې پر دغو لوړنیو فعالیتو باندي سرېږه، دا وظیفه هم اضافه سوه، چي د شیانو تر مقایسه وکړي، سنجش په سر ورسوی او د خو شیانو په جمله کي بنه شی انتخاب کړلای سی. دغه ګرده کارونه او وظیفې د استدلال او تېرو تجربو په رونا کي سر ته رسوي.

د دې خبرو په دليل نو دا یوه کامله غلطی ده، چي د بشري ژوند پدیدو ته په دې سترګه وکتل سی، چي دوى یوازي د بیالوجیکي اصولو له مخي څخه پوره تشریح ګډلای سی. که خه هم د دې پدیدو اساس خو بیالوجیکي او

فیزیولوچیکی دئ، لakin د دې معنی دانه ده، چې بشری فعالیتونه تر بیالوجیکی مقولو لاندی محدود و ګنل سی. که خه هم ځینې خلګ خود ډغه راز نظریه لري او اجتماعي ډاروینیستیان ربستیا هم په ډغه فکر دي. د ډاډ وړ خبره داده، چې متفکر حیوان د بیالوجیکی مقولو له محدودیته را وحی او نه سی کېدلاۍ، چې د ده د ژوندانه جریانونه تشن د کېمیا، فزیک او فزیولوچی په ساحو کې تشریح سی.

پوهنه د اجتماعي میراث په حيث:

دمخه مو ولیدل، چې د فکر نوو قواوو د هغو لاسو په ملګری، چې د شیانو د ټینګولو او نیولو استعداد ئې درلودی، د افزارو او نورو مربوطو شیانو ایجاد منځ ته را وستی، خود افزارو استعمال چې پیدا سو او هم د بشری کار هغه تشکیلات منځ ته راغله، چې له ډغو افزارو خخه استفاده پر سربسته برابره کړي، نو له دې جریانه سره سم د پوهنه را غونډېده او یو و بل ته انتقالېده وار د واره د روایاتو په شکل را پیدا سوه.

د دې جریان اهمیت د تکامل له مخي دا دئ، چې پوهنه حقیقتاً د توارث یوه نوې طریقه ده او کله چې مور د اجتماعي تکامل ساھې ته را داخلیرو، نو دلته د جینیتیکی توارث څای نیسي. ډغه نوی توارث د تکاملي انتقال تر نورو اقسامو (مثلاً لکه انتخاب او د مناسبو انواعو بقاء) خورا ډېر چټک او زیات مؤثر دئ.

پوهه د تکامل پیدا ۵۵!

د بدن غوري د استفادې په اساس موجوديت لري، په تېره بيا د تي لرونکي ژوي بدنه د غرو د ذات البيني تعليقاتو او بشپړ توارت په نسبت خورا عجب ساختمان دئ، ځکه دا ساختمان په زياتو داسي نظامو مجهز دئ، چې د داخلې جريانا تو د دائمي ساتني دپاره ناپايه موازنې برابروي او په همدي وسیله د وينو پرله پسي دوران، د اوکسېجن تهيه او انساجو ته د بوري د رسپدو وظایف اجراء کوي. دا تکامل دئ، چې ورو ورو ئې دغه راز غوري منع ته را وستل او د تکامل حد ته ئې ورسوله او همدارنګه ئې دغه مېکانيزم تيار او تكميل کړ، چې د تولو مربوطو چارو انتظام سر ته رسوي. په دي توله ساختمان کي هیڅ داسي شی نه موندل کېږي، چې هغه دي په وظيفوي لحاظ بې ضرورته او د خپل کار په نسبت بې کفايته وي، ځکه غلط شياب پايښت نه کوي.

د دي غرو په تل کي چې د ذکر سوي بيان په اساس منع ته راغلی دئ، يو هم د تفکر مېکانيزم؛ يعني دماغ دئ. دماغ په خپله د تکامل مولود دئ او د دي دپاره تiar سوي دئ، چې د ده په وسیله له طبیعي نړۍ سره مقابله وسي. همدارنګه د دماغ په تشکيل کي دا استعداد موجود دئ، چې له شيابو سره د توافق وظيفه اجراء کړي.

انسان د زرو کلو په دوران کي د دماغ د فعالیت په وسیله د ډبری د زمانې او د فلنډ زمانې لاري ووهلې. د دماغ په ذريعه بشر وکړائي سول، چې د خپلو اړتیا وو د پوره کولو دپاره د طبیعت په جريانا تو کي د زور تصرفات شروع کړي او د دي انکشافاتو په سلسله ئې د صنعتي دورې ايجادات منع ته را وسته. د دماغ په مرسته انسان پر دي وس پیدا کړ، چې د کرهني سره اموخت ونيسي، د دريابو

سره شناخته سی او د طبیعت نپری د علم له لاري و پېژني او د خپلو همنواعانو سره د متشکلی تولنی په ساحه کي داخل سی.

نن ورخ انسان دې مقام ته رسپدلى دئ، چې د اقتصادي انقلابو، جنگو، تخنیکي عجایباتو او ملي نهضتو له جرياناتو سره مخامنخ دئ. دا شیان هغه خام مواد دي، چې اوس پوهه ور سره موافقه ده او باید یوه سمه لار ورته پیدا کړي. دغه جريانات کت مت داسي مثال لري، لکه یو وخت چې پوهه د دې پرابلم سره مخامنخ وه، چې خنګه د ډبرې تېر جوړ کړي او د هغې زمانې لوی فیلان ووژنی.

د بشري پوهې ساحه:

ذهن خه ډول کارونه کولای سی؟ یو د یالوجي پوه بشايي د اشتباه له مخي د ذهن د فعالیت ورشو ډېره محدوده وبنیي، خو یو تخیلی فیلسوف بیا زیار باسي، هغسي فعالیتونه پوري وتری، چې بالکل د ده له ساحې خخه وتلي وي. په فلاسفه وو کي لاک (Locke)، هيوم (Hume) او کانت (Kant) پخوا دغسي کړي دي او هم په اوس وخت کي معاصر فیلسوفان سته، چې پر دغه لار رهي دي.

دا ضروري ده، چې د ذهن لازم وظایف و پېژندل سی، ځکه ده ته په کار ده، چې خپل وظایف په هغه ډول پوره کړي، لکه زړه او سبرې، چې خپلې وظيفې سرته رسوي. که خوک فکر نه سی کولای، نو دا کت مت داسي خطرناکه حادثه ده، لکه خوک چې مثلاً ساه نه سی کښلای. ذهني دستگاه د هغه جريان

په نتیجه کي منځ ته راغلي ده، چي غونته ئې دغه دستگاه دي ته اماده کړي، چي د منځ ته راتلونکو اوضاع او ايجاباتو جواب وویلای سی. ذهن داسي وظايف اجراء کوي، چي د افزارو تر جوړلو او د افزارو تر استعمالولو ئې ساحه ډېره پراخه ده، څکه دا دستگاه سربېره پر خپلو مهارت تو باندي د شيانو دپاره نخشې سنجوي، د شيانو ارزښت تاکي او د شيانو په باب قضاوتونه کوي. دغه دستگاه خيني شيان خوبنوي او خيني غندۍ او نه یوازي دا چي وظايف ئې په عقلې او فکري اساس اجراء کيري، بلکي د اخلاقي او فلسفې اساساتو رعایت هم پکښي کيري. دغسي یو سیستم چي د تکامل جريان په وجود را وستلى دئ، باید نه یوازي تخنيکي مسائيل حل کړي، بلکي باید د ژوند د ټولو عوارضو سره د مقابلې په برخه کي کافي مؤثر وي. خه رنګه چي زموږ د ذهنې قواوو د ساختمان او زموږ د محیط د ساختمان تر منځ شباهت موجود دئ، نو باید دا خبره هېره نه کړو، چي زموږ په محیط کي نر، بنځي، سرمایه داران، مظلومان، راډيو او نور داسي ټوله د اوسنۍ نړۍ شيان شامل دي.

انسان د یو فکر کوونکي په حیث:

دا خبره چي انسان فکر کوونکي دئ، په وسیع مفهوم سره ئې معنی دا ده، چي دی فیلسوف دئ. له فیلسوفه خخه مقصد دا دئ، چي دی په خپل سرنوشت کي چورت وهی، د افکارو یو جامع نظام تیاروي، اخلاقي اصول را باسي او داسي هدفونه د ظان دپاره تاکي، چي د سايقې قوي په حیث ئې احساسات په بنور را ولې؛ یعنی لنډه ئې دا چي دی ايدیالوجۍ لري. پام دي وي، چي دلته د ايدیالوجۍ لفظ په وسیع مفهوم سره استعمالېري. انسان عقیده ايجادوي او پر

عقیده دريوري، خود دي معنى دانه ده، چي دده عقайд به ارو مرو نامعقول او غير علمي وي. عقیده باید له استدلال او ساينس سره سمون ولري. يوه عقیده په دي نسبت، چي عقیده ده، لازمه نه ده، چي باید دوگماتيك شکل ولري، بلکي باید د علمي ثبوت له مخي د يقين او برخه کي د کمال حد ته خان ورسوي.

انسان او اخلاق:

اخلاقي اصول او اساسات د هغو اجتماعي فعالیتو له جملې خخه يوه مهمه برخه ده، چي په شعوري توګه سرته رسيري او همدا اصول يا اساسات دي، چي په انساني فلسفو کي د اجتماعي فعالیتو د ارزښت د تاکلو معیار گنل کيري. د اخلاقي فلسفې له وظيفو خخه يوه هم دا ده، چي د بشري تکامل جريان د درک او بصيرت په اساس باندي د تاريخي انکشاف پر لار برابر کړي. په نن ورڅ کي پرته له مارکسيستي فلاسفه وو خخه دغسي يوه لاره خوک نه سې ليدلای او د مارکسيستي فلسفې تر ساحې د باندي موږ پر يوه مخ د اخلاقي گډوډي په دوره کي ژوند کوو.

اخلاقي عقیده دانه لازموي، چي ارو مرو به د ماوراء الطبيعه حقیقت له الهامه خخه را پيدا سوي وي، بلکي بالعكس د دي عقیدې منشاء اجتماعي ده او وظيفه ئې نفعي حیثیت لري. اخلاقي عقیده يو داسي شی ده، چي له يوه پلوه د طبقاتي مفاد تر استدلال پورته مقام لري او له بله پلوه د هغو مجرداتو له جملې خخه هم نه ده، چي د انسان له عملې مسایلو سره هیڅ اړه نه لري. انسان بې اخلاقو ژوند نه سې کولای. که اخلاقي عقайд بې معنی وبلل سې او له اعتباره

ولویري، نو په دغسي وخت کي ذهن د اجتماعي تکامل د لارښونکي په حیث په خپلو وظيفو کي پاته را خي. خو دا خبره هم ډېره ليري نه ده، چي علمي فکر به زموږ ډېر بنیادي عقاید را باطل کړي. مېکانيکي فلسفه (Mechanistic) یا انکاري (Nihilistic) فلسفه، چي دغه کار کوي، تر نورو فلسفه نه ده دمخه سوي او په بشري سويه ئې د انسان فکر تر خپل نفوذ لاندي نه دئ را وستلي.

انسان او طبیعت:

دا خبره بالکل د اخلاقو له سواله سره اوه لري، چي تي. ايچ. هکسلی (T. H. Huxley) اعلام کړه، چي اخلاق له طبیعي جرياناتو سره تضاد لري او د همدي تعبيير په سبب ئې یو بسته پښت د زيات وخت دپاره پر غلطه لار باندي وساتي. ده عقيده درلوده، چي د طبیعت غابنونه او منگولي سري دي، لakin انسان بيا برخلاف اخلاقي دئ او نو ځکه باید خپله لار د هغو قواوو پر ضد تعقیب کړي، چي دی ئې وجود ته را وستلي دئ.

دغه خبره په ذات کي د هغو څنګلې او وحشی اخلاقو د اثبات دپاره یو فلسفې اساس دئ، چي هر کله په ټینګه له مور څخه غوبنتل کېري، چي د طبیعي اخلاقو په توګه ئې ومنو. که مور داسي فکر لرو، چي څنګلې اخلاق طبیعي اخلاق دي او انساني اخلاق د طبیعت پر ضد باندي د بشر له خوا څخه را وتلې دي، نو په دي صورت کي بشري اخلاقو ته چنداني اعتبار نه پاتيري، ځکه دا اخلاق نو یوازي پر دي احساس ثابتيري، چي عالي اخلاق تر طبیعي اخلاقو ډېر

بنه دي. د خپرونکو پوهانو په نزد فلسفه د وخته لا دې تکي ته رسپدلې ده، چي
د حق او يا کوم ارزښت احساس یوازي په دې دليل نه سی منل کېدلاي، چي
څوک ووايي، اهميت ئې په خپله بنکاره دئ. داسې ترتیب هسي مثال لري،
لكه څوک چي پر خپل ځان شاهدي ادا کوي. دا احساس تر دې پورته، چي
موجود دئ، بل اهميت نه لري. نن دا راز عجیب استدلال کورت نه سی منل
کېدلاي، چي سړي ووايي، په دې سبب چي زه د حقیقت آرزو لرم، نو باید
کامل حقیقت یو چیري موجود وي او يا دا چي زه د حقانیت آرزو لرم، نو نړۍ
باید په خپل ذات کي پر حقانیت ولاړه وي.

دا چتې خبره ده، چي د خپلو باطنی احساساتو د تایید دپاره طبیعی نړۍ پر خپل
ذوق تفسیروو او په همدې استناد وايو، چي پلانی شی نو باید حقیقت ولري.
برترنډ رسول (Bertrand Russell) په ډېر صراحت په دې باب ړغېدلی دئ.
دي عقیده لري، چي طبیعت جلا یو شی دئ او زموږ ارزښتونه بالکل له هغه
څخه بېل دي. دا ارزښتونه طبیعی منشاء نه لري او د وجود د نړۍ د نهایي
ماهیت په باره کي مور ته ډېر جزیي خرک هم په لاس نه را کوي. طبیعت زموږ
له ارمانو، هيلو او ارزښتو څخه ناخبره دئ او بالآخره به مور د دوى سره یو ځای
د وجود له ساحې څخه جارو کړي. «د انسان د مؤفقيتونو مانۍ به ارو مرو د
نړۍ تر کنهوالو لاندي د ورانۍ په حال کي بنځه سی. هره فلسفه چي دغه
نظریه نه مني، د پایښت اميد ئې نه سی کېدلاي. یوازي د همدې حقایقو په
احاطه کي د ډېري سختي نااميدی پر پايه باندي د روح تاټوبی جوړېدلای

سې ۲۵.»

---

^{۲۰} (“A free man’s worship” in Mysticism and logic), by Russell.

آیا طبیعت د انسانی ارمانو دبمن دئ؟

که دغه خبری رشتیا وي، نو بیا د انسان هغه کوبنبوونه، چي غواړي خپل اخلاقې ارمانونه پر دې سرکښه او بدورده طبیعت تحمیل کړي، ټوله په ناکامی محاکوم ګنل کېږي. په دې صورت کې نو رشتیا هم داسی ټوله ارزوګانی او ارمانونه یوازی د دې خبری نماینده ګې کوي، چي بشر مخصوصه خودبینی او غرور لري او ځان هم یو شی بولي. ځکه نو د انسان دغه راز هوسونه به ټوله ارو مرو د زواله سره مخامنځ سی. رسول دغه کار، چي انسان ځان یو شی ګنۍ، د کایناتو په نپۍ کې یوه نافرمانی بولي:

«يونانیان چي له هبرس (Hubris) خخه بېړدل او حتی تر زیوس (Zeus) ئې جبرا او قسمت ته ډېره عقیده درلوډه، په خورا دقت ئې له داسی هره کاره خخه ځان ژغوری، چي په هغه کې به د کایناتو د نپۍ په نسبت کوم توهین موجود وو.» خو اوس بشري ذهن ډېر جرئت کوي او د دې پر ځای چي د کایناتو د نپۍ جريان ته غاره کښېردي، تر خپلو قوانينو لاندي ئې راولي او د دې پر ځای چي د موجود جريان په مقابل کې یو تابع موقف غوره کړي، دې ته هڅه کوي، چي د نوي جريان د را پیدا کېدو دپاره پلاتونه وتړي. داسی ټوله کارونه په نتیجه کې یو خطرناکه سزا او یوه حتمي بلا انسان ته را بولي.

داسی عقاید د هغه زاره ډکټرين نوی شکل دئ، چي ګناه د انسان په خته کې اخښلې بولي. د دې ډکټرين له مخي نو د انسان دپاره دا یو لوی جسارت دئ، چي زیار باسي خپل مقدرات په یو تاکلي زمانه کې بشپړ کړي. انسان د ختيو خلی او د حیواناتو له جملې خخه حیوان او په فطري ګناه بار دئ. د خدای بې

توفيقه کوم بنه کارنه سی کولای. «زمور په تولنه کي چي توله فسادونه منځ ته را ئې، د انسان د کړي ارادې خخه منشاء اخلي». له داسي تولو خبرو خخه نو نه يوازي دا خرګندېري، چي د انسان طبیعت له هغه حیوانی طبیعت سره یو شی دئ، چي گومان کېري، ده په میراث خني را اخیستی وي، بلکي دا هم خرګندېري، چي د ده طبیعت هغو څېرونکو حیواناتو ته ورته دئ، چي په یقیني صورت ئې له هغو خخه تکامل نه دئ را کړي.

د طبیعت یاغی زوی:

لی سلاپال (Le Slie Paul) په خپل یو تازه کتاب کي، چي «طبیعت په تاریخ کي» نومیري، دغه فلسفه ئې په ډېرو خرګندو الفاظو کي را وړي ده، چي د وجود نړۍ ئې پر دوو خواوو وېشلي ده، چي یوه خوا ئې طبیعي او بله ئې اخلاقی ده. همدا تکي بيانوي، چي اخلاقی خوا ئې ماوراء الطبیعه ګنل کېري. د همدي فلسفې خبره ده، چي وايي انسان په اصل کي له طبیعت خخه منشاء اخیستي ده، خو په هر لحظه له طبیعته جلا دئ. «هغه فاصله چي د طبیعت او روحاني نړۍ په منځ کي وجود لري، تر هغې فاصلې ډېره لویه ګنل کېري، چي د عضوي او غيرعضوی نړۍ په منځ کي واقع ده. همدا فلسفه عقیده لري، چي یو ماوراء الطبیعه عامل په بشري ژوند کي مداخله کړي ده او دا عامل د زمان او مکان له احاطې خخه وتلى دئ. که د دي عامل مداخله نه واي، نو د انسان دپاره دا امکان نه برابرېدي، چي تر هغو ابعادو گام واړوي، چي د ده دروحانیت نخبني معلوميري».

په دې اساس نو د تولني واک او اختيار د بشری اړتیاواو له مخي خخه منشاء نه اخلي، بلکي یو ماوراءالطبعه قدرت ته منسوب ګنل کيري، چي هغه د کایناتو نړۍ او بشري چاري اداره کوي. دا واک نو د طبیعت له خوا خخه انسان ته نه دئ ور کول سوی، بلکي د خدای له جانبه د انسان د پاره مقدر سوی دئ. د لیسلامی په عقیده دانه سی کېدلاي، چي تشن د طبیعي اصولو له مخي د دې خبری درک وسی، چي ولی ابتدایي کورنی یا تولی هغسي تولنو ته انکشاف را وکی، چي پوره تشکیلات لري او خپل غری تر پوره انضباط لاندي ساتي. په دې دليل نو انسان د طبیعت په مقابل کي یاغي دئ او د طبیعت یاغي زوي ګنل کيري. «ده ته دا وظيفه ور کول سوې ده، چي طبیعت پر بل مخ واروی او شکل ئې ور بدل کري او د یوې حکمي سايقې په اثر هغه انسان له منځه یوسی، چي خاص طبیعي بنه ولري.»

فطري ګناه:

دا عقیده، چي انسان په طبیعي صورت یو غیراجتماعي موجود دئ، د «فطري ګناه» په هغه ډکټرين پوره روښانه سوې ده، چي په دې او سنیو وختو کي ئې د تې. اي. هیولمی (T. E. Hulme) او نورو ده غوندي لیکوالو له خوا خخه طرفداري کيري. د هیولمی ارتجاعي فلسفة د هغه چاله ارزو سره پوره سمون خوري، چي په هر قيمت غواړي، بشري فطرت بدنامه کري او په هغو کسانو ډري ووهی، چي انسانانو ته بنه عقیده لري او د دې قابل ئې بولي، چي یوه بنه دنيا جو پولائي سی. هیولمی د دې راز افکارو په مخالفت کي ولاړ دئ او د

«اجتماعي رومانتيزم» په نامه ئې بولي. دى وايي دغه رومانتيكي فلسفه د ايدالي انسان په باره کي دغيري او هغه د اصلاح وړ بولي. د دې فلسفې په مقابل کي خپله مخالفه نظریه، چي «کلاسيکي تيوري» ئې بولي، را وړاندي کوي او وايي: انسان يو ناقص او محدود حيوان ګنل کيري، چي فطرت ئې بالکل معين او ثابت دئ. نو که انسان بد وي، سبب ئې دا نه دئ، چي اجتماعي شرایطو له ده خخه بد جور کړي دئ؛ ځکه دی فطرتاً بد دئ، یوازي د انضباط په وسیله تر انتظام باندي ساتل کېدلاي سی او یوازي د عنعناتو قوت دئ، چي ژوند ئې په هغه توګه وراداره کوي، چي دی په خوبن نه دئ.

رينهولډ نبور (Reinhold Niebuhr) چي مشهور پروتستانت مذهبی فيلسوف دئ، کت مت دغه شان نظریات لري. د ده په عقیده انسان تر هغه ځایه چي په طبیعی نظام اړه لري، يو ګناه کاره حيوان دئ او نو په همدي سبب د خدای بې توقیفه بنه کارونه نه سی کولای. دی واي دا خبره هم بايد پته پاته نه سی، چي دغه د خدای توفيق چي د انسان د ادارې دپاره یوازنی قدرت دئ، متأسفانه تر او سه پوري په دې خپل کار کي نه دئ بريالي سوي.

پاريتو (Pareto) چي ايتالوي فيلسوف دئ او د ده نظریاتو د فاشیزم د ايداليوجي په انکشاف کي ستر رول ولو باوه، هم په دې عقیده وو، چي اخلاقیات کوم عقلی او علمي اعتبار نه لري، بلکي یوازي پر احساساتو باندي ولاړ دي. نو په دې اساس تولنه داسي ذاتي قوانین نه لري، چي له عقلی او علمي مبدا خخه نشت را کوي. انسان د هغو غیرعقلی سايقو په اثر حرکت کوي، چي تر کنټرول لاندي نه را خي، نو ځکه دا چتني کار دئ، چي د یو معقول اجتماعي نظام دپاره پلاتونه تړل کيري. رانده غرایيز هر کله زموږ

کوبنښونه را ناکامه کوي. سربپره پر دې خه رنګه چي اخلاقی احساسات تر عقلی انتقاد لاندی نه را ئى، نو د حاکمو اقلیتو دپاره دا يو عبث امر دئ، چي د خپلو گتیو د ساتنى په لار کي خیني وختونه د کوم کار د کولو په نسبت په اخلاقی تردد کي وي او يائې د اخلاقی ثبوت په تلاين کي وخت ضایع کوي. خه رنګه چي زمود د تقاضاوي تخيلي رنگ لري، نو نامعقولي دی او د منظمي عقلی نړی جز نه گنيل کيري، په دې نسبت چي زمود له خودپسندی خخه را ولاړي سوي دي او صرف په وچ زور به ئې تطبیقوو، نو د دې دپاره دلیل نه سته، چي د نه منلو او منع کولو په برخه کي ئې وړغیرو.

د انسان فنا کېدہ:

دلته مور یوازي له هغه پخوانی «اجتماعي ډاروینیزم» سره نه يو مخامنځ، چي په نونسمه پېړۍ کي خپور سو او او س هم وجود لري، بلکي د هغه له يوه نوي او معاصر شکله سره مخامنځ يو، چي خورا په شدت را روان دئ. دا شکل چي ډېره بدینې تلقينوي، له زياتي سفسطې خخه ډک دئ او حتی ډېره خطرناکه گنيل کيري. پخوانيو اجتماعي ډاروینیستاناو خو دې ته يو خه عقیده درلوده، چي د حیا او عدالت په برخه کي انساني اخلاق اهمیت لري او همدا اخلاق دی، چي د انسان د طبیعي خودخواهی پر ضد کار کوي. لakin هر خه چي او سنې تیوري ده، هغه بشري طبیعت له خپلو ذاتي اخلاقی صفاتو خخه را باسي او يالکه نیور غوندي له دغو اخلاقی صفاتو خخه يو بې اثره او بې سیکه شی جوړوي. آیا دا د ټولني د فساد مظاهر نه دیو چي په زیاتېدونکي ډول ضد اجتماعي سلوک ته پروربست ور کوي او پر له پسې هغه حالات منځ ته را ولې،

چي تجاوز او خانهاني ته په لوړه سترګه گوري او د شرافت او بې غرضه همکاري اهمیت را کښته کوي؟ سربېره پر دې پخوانیو فردیونو په شرافتمدانه توګه دا عقیده درلوده، چي د افرادو تر منځ رقابتی مبارزه به بالآخره یوه بنه ټولنه منځ ته راولي. دوی فکر کاوه، چي یو غیرمریي لاس به د انفرادي خودخواهیو له لاري زیاتي اجتماعي بنېګنې سر ته ورسوی. خود دې نظریې، چي انسان یو خیرونکی حیوان بولی، اوستني پالونکی دغه راز یو اميد لا هم نه لري.

آيا انسان د طبیعت سره مغایرت لري؟

دغه تعبironه چي بيان سوه، ټوله په واقعي او دقیقه توګه غیرعلمی ګنل کېږي. د تکامل اوستني نظریات دغه راز بیانونه او تعبironه نه منیر د انسان اخلاقی سلوک له طبیعته سره مغایرت نه لري، اما د سلوک تر هغو ټولو اقسامو لور شکل دئ، چي د معقول او اجتماعي انسان له ساحې خخه په پرته بل چيرې نه موندل کېږي؛ خکه دغه رقم انسان خو په طبیعي نړۍ کي کاملاً د نوو طریقو له لاري خخه تصرفات کوي، خود انسان دا تفرق نو دا معنی نه لري، چي دغه اخلاقی سلوک ئې غیرطبیعي او یا ماوراءالطبیعي دئ، بلکې په خپله د طبیعي جرياناتو یو نوی شکل دئ. دغه کې مت داسي مثال لري، چي بیالوجیکی جريان چي نسبت بې ژونده شيابو ته ډېر پورته جريان دئ او مخصوص قوانین لري، آما د ګردو خبرو سره بیا هم له هره پلوه د طبیعت محصول دئ.

په همدي اساس انسان د طبیعت یو جز دئ او د طبیعي قواوو په وسیله دې لاري ته برابر سوی دئ، چي د پوهی او فکر کارونه سر ته ورسوی. انسان په خپله طبیعت دئ، خو په داسي مرحله کي چي دا طبیعت د خپل انکشاف په

جرياناتو پوهيري او د خان په باب کي ئې شعور پيدا کړي دئ. خوک نه سې کولای، چي انسان له طبیعته پيل کړي، خکه انسان له یوه مخه د طبیعت له موادو خخه د طبیعت په کارخانه کي جوړ سوي دئ. انسان د نړۍ په نسبت تشن یو ګتونکي او مبصر نه ګنل کېږي، بلکي د یو داسي جريان عالي مثال دئ، چي په هغه کي طبیعت د خپل څان اندازه لڳوي. نو د انسان بیانونه په ذات کي د طبیعت خپل بیانونه دي، د خپل څان په باره کي. سرېره پر دې د طبیعي نړۍ هغه موجودات، چي تر انسان ئې موقف کښته دئ، تر بشري کنټرول لاندي راغلي دي او انسان د لوړ ژوند د برابرولو او ساتلو په لار کي له دې موجوداتو خخه کار اخلي. همدا شياني د، چي د تولو ګلتوري موقعيتونو په سربنته کي پوره او لازمه گته خني اخيستل کېږي.

طبیعت د انسان په مرحله کي:

انسان، افزارونه، خبری، عقل او فکر، متشکله ټولنه، اجتماعي اخلاق، مرتب او منظم سلوک، پيش بیني او بصيرت، اقتصادي تشکيلات او داسي نور ټوله شياني د طبیعت هغه پيداوار د، چي د انسان په مرحله کي ئې ظهور کړي دئ. انسان او د ده ټوله موجوديت او فعالیتونه په خپله طبیعت دئ، چي په ژوندي شکل ئې د انکشاف په یوه فعاله مرحله کي څان خرگند کړي دئ. د انسان په مورد کي طبیعت د شعور خاوند ګرځدلی دئ او د خپل انکشاف واګي ئې په خپل لاس کي نیولي دي.

دبیعت او انسان په منځ کي اساسی جلاوالی نه سته. انسان طبیعي نړۍ پېژني، له هغې سره ذات الیني روابط لري، خو دا پېژندنه نو دا مفهوم نه لري، چي

انسان له طبیعته خخه یو بېل موجود دئ او د خپل جلاوالی په نسبت نو د طبیعت نظاره او مشاهده کولای سی؛ بلکی خبره داسی ده، چي د خارجی نړی طبیعی قواوو انسان دې حد ته را ورساوه، چي د دې نړی په باره کي د فکر کولو استعداد پیدا کړي او هم په دې نړی کي داسی تصرفات وکړي، چي د حیاتي فعالیتو د اجراء دپاره مناسب وي. بشري طبیعت او د ده اخلاق د تکامل له لاري منځ ته راغله. انسان د یو اجتماعي مخلوق په حيث دا استعداد بنکاره کي، چي نړی و پېژني، تصرفات پکښي وکړي او د اجتماعي ژوند بقاء تأمین کړي. انسان چي هم د طبیعته سره او هم د خپلی نوعی په منځ کي د ضرورت په اساس لاندی یوه سلسنه تفاعلات په بریالیتوب تعقیبوله او په همدي جریان کي ئې سرو صورت پیدا کي، نوئې په نتیجه کي د حیوانی ژوند تر نړی پورته د عقلی ژوند نړی ودانه کړه او تمدن ئې را وايستي.

«دا د ماغزو نابوبره طوفان او د بیالوجیکی تسلط له لاري راغلي نوي ډول حیوان، چي ورو ورو ئې نور ټوله ژوندي موجودات د ځان تاب گرڅوله او دا منځ ته ايله انکشاف، چي په مؤسساتو او کارخانو کي روان دئ، دا ټوله د دې دليل ګنل کېږي، چي پر مخکه یو تحول سته او دا تحول د مخکي د ګرې په سویه موجود دئ.^{۲۶}» دا ګرده جریان نه له طبیعت خخه جلا دئ، نه پر طبیعت مافق دئ او نه د طبیعت سره مغایرت لري، ځکه انسان او د ده ټوله کارونه د تکامل پیداوار دي. د انسان په مورد کي تکامل په خپل ځان خبر سوی دئ او په نتیجه کي یو داسی جریان ځنی جوړ سوی دئ، چي انسان ئې په خپل لاس

---

^{۲۶} د Chardin کتاب، چي «The phenomenon of Man» نومیري.

اداره کوي، خکه د تيکنالوجي او تشکيلاتو په ساحه کي هر ستر پرمختگ د انساني ټولني یونوي او عالي شكل په وجود راولي.

ساينس د انسان په خدمت کي:

که خه هم انسان په هر وخت کي یو عاقل حيوان وو، خود افکارو سلسله ئې هر کله پر علمي اساس نه وه برابره. د انسان په انکشافي دوران کي دغه کار، چي افکار ئې پر علمي سربنته برابر سی، صرف دا درې سوه کاله کيروي، چي را شروع سوي دئ.

د علمي اسلوب کشفېده رشتيا هم د عاقل انسان یو خورا ستر مؤقت گنل کيروي. د اجتماعي تکامل په لار کي د علمي اسلوب را وتل د یونوي اورگان حیثیت لري او کې مې داسي یو انکشاف گنل کيروي، لکه تي لرونکو چي د خپل تکامل په دوران کي د تنفس یو کاميابه جهاز حاصل کړ. د بشري تفکار پخوانی طریقې زیاتره د ذهنی او تخيلي اساساتو تابع وي، لakin د اوس زمانې علمي اسلوب په دې سبب ډېر تکړه او مؤثر دئ، چي عملی شواهدو ته یو له بله سرور کوي، له فرضيو خخه فارمولونه را باسي او د نورو واقعي مشاهداتو او دقیقو آلاتو په وسیله کوبنښ کوي، چي صحیحی فرضی له غلطو خخه را جلا کړي. په دې ترتیب نو د ټاکلو حدودو په ساحه کي د زیات یقین په اساس د پوهنۍ د تنظیم او انکشاف دپاره له اسلوب خخه د یوې سالمي طریقې په توګه کار اخیستل کيروي. علمي اسلوب تجربوي پلېنټو ته زیات اهمیت ور کوي او له همدي لاري خخه د یوې علمي موضوع په باب کي د پوهنۍ ساحه پراخوي او د علمي روشن قدرت او کفايت زیاتوي. که د ساینس څېرنۍ اجتماعي

روحیات، د ټولنی چاري او بشري ماهیت په خپله ساحه کي را شامل نه کړي،
نو به د ټولنی د تکامل په برخه کي د عمده وسیلې په حیث کار ور نه کړي او
خان به بې کفایته ثابت کړي. خو دا خبره باید وسی، چې د ساینس په ساحه کي
د دې موضوعاتو له را کښېایستو سره اوس یو خورا شدید مقاومت روان دئ او
د فلسفې او مذهبې ابهاماتو په بېلو بېلو اشکالو سره د دې کار مخ نیول کېږي. ۵
دغې خبری سبب دا دئ، چې کله د ټولنی د راتلونکي انکشاف په باره کي
ساینسی قوانین په کار واچول سې، نو ارو مرو دا نتیجه راوړي، چې
طبقاتي ټولنه او اقتصادي امتیازات پای ته رسپړي او سوسیالیزم منځ ته را
حې.

تکڑه پایبنت کوي (بقاي اصلاح)!

د طبیعی انتخاب د اصل په مقابل کي چي هر خه وویل سی، خو بیا هم په دې کي شک نه سته، چي دغه اصل په بشري ټولنه کي جاري دئ، خکه زورور هر کله کمزوي وژلي دي او تر خپله وسه ئې له منځه ایستلي دي. دنړۍ په هر ګوت کي هغه خوک چي زور لري، کوبنښ کوي پر دا نورو غالب سی او هم هغه خوک چي غښتلس وي، بنه او بهتر ګنډ کېدلاي سی^{۷۷}.

(Bagehot

دغه بیان نسبتاً په بنه توګه د هغې عمومي نظریې خلاصه ګنډ کېدلاي سی، چي تنازع للبقاء او بقاي اصلاح د تکامل یوازنی طریقې بولي. په همدي لړ کي سپینګلر چي یو جرمني فیلسوف دئ، دا خبره ئې کړي ده، چي «انسان یو بنکاري حیوان دئ». همداراز نور ډېر کسان سته، چي خبره ئې دغسي نه ده، لakin عقیده ئې دغه ده، خکه دوى وايي، انسان که د ځنګله قوانين و نه مني، نو نه بریالی کېدلاي سی او نه خپل موجودیت ساتلاي سی.

اوسم نو پونتنه دا ده، چي آيا دغه نظریه د تکامل د تیوري بشپړه تیوري بل کېدلاي سی؟ د دې دپاره چي دغې پونتنی ته څواب وویل سی، لازمه ده، په کلې توګه دا خبره وڅېل سی، چي ارشی تحولات خه ډول انتخابیروي او ځنګه ډېربنست پیدا کوي او ولې یو ټینګ شکل د ځان دپاره نیسي؟

د طبیعی انتخاب مېکانیزم: د ډاروین نظریه خلور قضیې او درې نتيجې لري، چي په لاندې ډول خلاصه کېدلاي سی:

^{۷۷} طبیعت او سائنس (Physics and politics).

- ۱- ژوندي موجودات د توليد مثل دپاره زيات شمېر حجري توليدوي او د دې حجر و شمېر تر هغو افرادو چېر بالا وي، چي د پوره رشد حالت ته رسيري.
- ۲- د يوې نوعي د افرادو شمېر لړو یا چېر پر ثابت حال پاتيري.
- ۳- نو ځکه د فنا کېدو اندازه باید چېره جګه وي.
- ۴- د يوې نوعي افراد ټوله پر یوه راز نه دي، بلکي په گردو خصوصياتو کي ئې تفاوت ليدل کيري.

له دې خبرو خخه نو مور د ډاروين د نظرې دې نتايجو ته رسيري، چي:

- ۵- ځیني هغه افراد چي له نورو سره توپير لري، کېدلاي سي، چي د تنازع للبقاء په میدان کي تر نورو زيات بریالي سي او نسل ئې هم د شمېر له پلوه چېر سي. نور نسلونه یا د خپل محیط د شرایطو سره د لړو توافق په نسبت نه پاتيري او یا ئې ژوند له موافعو سره مخامنځ کيري.
- ۶- دغه تفاوتونه او بدلونونه چي مور پر برغېرو او تر کتنې مو لاندي دي، په ارثي شکل اوپري.

- ۷- نو هغه نسلونه چي د دې جرياناتو په نتيجه کي را وئي، دې خوا ته متمايل وي، چي یو نوی او اوښتی شکل منځ ته راوپري.
اوسم په دې برخه کي زموږ معلومات، چي ارثي تحولات له کومو جرياناتو سره اړه لري، تر ډاروين چېر سوي دي. هغه بیالوجي پوهان چي خورا ژوري څېرنې کوي، د دې جريان پوره اندازه ئې لګولې ده، چي په خونه چټکۍ یو داسي متحول صنف منځ ته را ځي، چي تر نورو صنفونو بالا بنېګنې او خصوصيات ولري. د دې ټولو پرمختګونو سره بیا هم د انتخابي جريان اهميت په هغه اندازه پاته دئ، لکه ډاروين چي ورته کتله.

خواوس موبنور خورا قيمتي معلومات هم لاس ته را وستلي دي او دا معلومات د هغو لارو په باره کي دي، چي د انتخاب جريان سره پکبني رسيري. انتخاب له يوي خوا په خانگرو گروپونو کي او له بلی خوا په قوله نوعه کي په عمومي سويه روان وي. دغه په خانگري ډول انتخاب چي بیالوجيکي انزوا ورته وايي او په دي اوسو وختو کي موبنور معلومات پکبني حاصل کري دي، د هغه تحول او بدلون له لازمي شرایطو خخه ګنل کيري، چي په نتیجه کي ئې نوي انواع او عالي صنفونه را پيدا کيري. همدغه انزوايي انتخاب وو، چي لومرۍ سرئي د انسان په نوعه کي دنه د بېلو بېلو نژادو او کوچنيو تکومو د تشکيل دپاره زمينه برابره کوه. خو خه رنگه چي انسانان اوس سره نژدي کيري او بشري انزوا منځ پر ورکيدو ده، نو خکه د نژادي اصنافو تر منځ فرقونه او تفاوتونه هم منځ پر زائېدو دي.

د رقابت په میدان کي د برترۍ درې ډولونه: البته دا آسانه ده، چي سړي د بقاي اصلاح په عمومي خبره قناعت وکري او نور نو په دي پسي سرونه ګرځوي، چي خه ډول تحول د دي عامل ګرځي، چي يو صنف ته برترۍ ور کوي او يا حتی په دي کي چورت هم ونه وهي، چي دقوت او يا شدت ځيني خاصيتونه د دي سبب ګرځي، چي د طبيعي جګري او يا مستقيمي رقابتی تنازع په میدان کي بري راولي. دغسي يو نظر خورا محدود ګنل کيري، خکه د مثال دپاره تاسي وګوري، اوښن دا استعداد لري، چي غذا او او به په خان کي ذخیره کري او خوله ئې د دي دپاره مستعده ده، چي هر ډول زيره او زوزانو والا وابنه په وختوي او خپري ئې د ربکي دښتو د سفر دپاره خورا بنې جوري سوي دي، لakin سره له دي خصوصياتو نه بنکاري حيوان دئ او نه هم نور حيوانات د ژوند له صحنې خخه باسي. د ژوند بقاء په هيڅ وجه یوازي د وحشت او قوت سره ارتباط نه لري. اکثره

حیوانات بې لە دې چې غابنونه او چمبې ئې قوي وي، پە زیاتو خصوصیاتو کي د برترى خاوندان وي.

د بقاء دپاره دا لاندی خلور خاصیتونه د پاملرنی ور دی:

۱- د طبیعی شرایطو سره بنه توافق، لکه اوین چې ئې مثال دئ.

۲- پە بنکار کي مهارت، لکه پړانګ او باز چې ئې لري.

۳- پە تېبىتە کي مهارت، لکه هوسى، سنجاب او سوی چې ئې لري او يا هغه حیوانات چې دې بنه خان پتولاقى سى.

۴- د گلهي همكارى او ياد کار د تقسيم د بېلو بېلو شکلو له لاري هم بقاء تأمینىي. دغه طريقة البته د انسان په مورد کي خاص اهميت لري، لakin که مو پام وسى، تر انسان کېبتە په نورو ژویو کي ئې هم مثالونه ليدل کيږي.

د ژوند بقاء د همكارى له لاري:

دا فکر، چې طبیعت د سرو غابنو او سرو چمبو يو مظهر گنې او د همدې نظرىي له مخي ټوله حیوانات يو له بله د جنګ په حالت کي بولي، بالکل يو اړخیزه او غلط گنل کيږي. د ډاروینيزم په لومړيو ورڅو کي دا نظریه، چې طبیعی انتخاب د رقابت له لاري سر ته رسېږي، يوه غالبه نظریه وه، چې د بیالوجي پوهانو او اجتماعي مفکرینو افکار ئې داسي تر تاثير لاندی را وستلي وه، چې د همكارى د سلوک موجوديت او اهميت ئې گردسره نه ليدى، خو اوس موب پوهېږو، چې د ژونديو ګروپونو د بقاء دپاره د همكارى سلوک يو مهم عامل بلل کيږي. رشتيا هم کله چې د تعاون او نوع پرستى تمایلات د خودخواهی او دېمنى له تمایلاتو سره پرتله سې، نو دا نتيجه را وحې، چې همكارى او نوع پرستى د بقاء دپاره څرګندې بېگنې لري. د دې دپاره چې ګروپي فعالیتونه په برياليتوب سر ته

ورسول سی، نو په دې لار کي همکاري هغه عامل دئ، چي استحکام او ارتباط
بنه ساتي او يو داسي محیط ایجادوي، چي په هغه کي د گروپ غري پوره
فعالیتونه کولای سی او د حیاتي بقاء اندازه ئې بې حده ډېرېږي. دا هم د همکاري
له جملې خخه ده، چي افراد په بنه ډول تشكيل سوي وي او تر منځ ئې بشپړه
هم آهنګي موجوده وي. تشكيل او هم آهنګي دواړه د حیاتي بقاء په تأمين کي
پوره مرسته کوي، په دې اساس نو هغه ګروپونه چي په شعوري صورت او د زده
کړي له مخي له تخريبي رقابته خخه خان را گرځوي، د مزیت او بنېګنۍ
خاوندان بلل کېږي. د انسان د تکامل په ساحه کي دا خصوصیت هم سته، چي
انتخابي عواملو ئې هر کله د تعاوني صفاتو د انکشاف په برخه کي ډېر تاثير وارد
کړي دئ.

دا عقیده کورت غلطه ده، چي انسان په طبیعي ډول متجاوز او رقابت کونکی
دئ او اجتماعي تقواوي د طبیعت سره د یو تشن اخلاقې مخالفت په سلسله منځ
ته راغلي دي، څکه انسان په ذات کي یو تعاوني حیوان دئ او هغه عوامل، چي
له اجتماعي فشاره خخه را پیدا کېږي او د تعاون پر خلاف منځ ته را خي، د انسان
درجه ډېره کښته بیايو.

د هغو څلور لویو شیانو په جمله کي، چي د حیاتي بقاء د عواملو په حیث تر منځ
بیان سوه، یوازي آخر ډول ئې، چي تعاوني بقاء ده، اساسی او مثبت موافقیت
ګنل کېدلای سی. هغه حیوانات چي دفاعي او یا تعرضي وي، د دوى تر منځ
روابط داسي وي، چي یو و بل لیري سره ساتي. موجوده حیوانات چي دغه شان
خواص لري، باید په ناکامۍ او ورکډو محاکوم موجودات وګنل سی، چي د
تکامل د جريان په پاي کي واقع دي، لکه لي ګروس کلارک (Le Gros Clark)

چي وايي: «د تي لرونکو ژويو خورا ډېر انواع او اجناس له منځه تللي دي او دوي د تکاملي تجربو هغه مثالونه دي، چي په آخر کي له ناکامي سره مخامنځ سوي دي.» د پرمختګ والا تکامل دپاره دا په کار وه، چي یو چول نوي تعاني روابط را پيدا سی او د هغو له لاري هغه انواع منځ ته را سی، چي یو د بله سره نه دفع کوي، بلکي په مجموعي توګه نوي استعدادونه ولري.

د تخصص ټوله شکلونه چي پرته له انسانه په نورو ټولو تي لرونکو ژويو کي ليدل کيري، په داسي موقف ولاړ دي، چي ارو مرو ئې د نور انکشاف مخه بنده ده. دوي د هغه بيالوجيکي تکامل مثالونه دي، چي یوې خوا ته ئې انکشاف کړي دئ، اما حقيقي پرمختګ خو دا دئ، چي تکامل گلې شکل ولري او د نور انکشاف دپاره هم مستعد وي. «د دريمي (Tertiary) دورې په زمانه کي یو زيات شمېر تي لرونکي ژوي له هغې لاري څخه واوبته، چي د نهايې پرمختګ امکانات پکښي موجود وه، ځکه دوي د تخصصي جريان خوا ته مخ ونيوي. مثلاً آس يا زمرى د پرمختګ په مقابل کي مجهز دئ او نور انکشاف نه سې کولای، ځکه د دوي اندامونه، غابونه او د بوی احساس خورا پوره کار کوي او له دوي څخه هر یو د عضوي ماشين یو محدوده دستگاه ګنل کيري. خو هغه وروستني ګام چي د تکاملي پرمختګ په لار کي اخيستل سوي دئ او هم د تکاملي آيندي په ساحه کي د ناپايه يا زيات پرمختګ زيری هم ور کوي، هغه دا دئ، چي د پوهې او په فکر په درجه کي زياتوب راغلی دئ. د پوهې او فکر تر نامه لاندي د خبرو انکشاف او ټوله فكري ادراکات شامل ګنل کيري. دا پوهې او فكري یوازي په انسان کي وجود لري. د حيواناتو دا نور ټوله پېژندل سوي اقسام پرته د انسان له اجدادي سلسلې څخه له دغه حکمه وتلي دي. ادراکات

یوازی په انسان پوري خاص نه دي، لakin دادراكاتو د تکامل او انکشاف جريان د مخکي پر مخ باندي بي له انسانه خخه په بل چا کي نه ليدل کيري. تکامل داسي مثال لري، لکه بندی کوخي چي حيني خورالندي او نوري بيا اوبردي دي، لakin توله سره يو خاي د نهايت خالي او وچ دپواله ته دريري.^{۲۸} » خکه هغه تي لرونکي ژوي چي پلاي اوسين نوميري او درې ميليونه کاله دمخه ئې سلسه ودرېده، د خپل واقعي انکشاف نهايت ئې بنووی او تر هغي نېتې را په هيسته صرف حيني اصناف را پيدا سوه، لakin نوي اجناس ئې منع ته رانه غله.

مالتوس:

دا خبره چي ډاروين د خپلي تيوري اساسی عنصر د مالتوس له هغه اثره خخه واخیستي، چي د نفوسو په باره کي ئې کېبلی دئ، دې نظرې ته ئې هم قوت او جرئت ورکړي دئ، چي تکامل له دې لاري خخه سر ته رسيري، چي د محدود منابعو په تلابن کي د رقابتی فعالیتو په سلسه کمزوره له مابينه وحی. مالتوس عقیده درلوده، چي وګري نسبت خوراکي موادو ته په زياته چتکي ډېريري، لakin د کاختي، جنگ او رنځ مثبت موائع د دوى د ډېرېدو مخه نيسی او هم حئيني اخلاقې بندیزونه په دې مخنيوي کي تاثير لري. د ده تيوري نو دا دوى خبری سره جلا کوي، چي یوې خواته طبیعي عوامل د وګرو د زېرولو په زياتوب کي لاس لري او هم ډېر خني وژني، خوبلې خواته بيا د زوکړي د مخنيوي دپاره اخلاقې لاري هم سنجول کيري. ډاروين بي له دې خخه چي استثنائي عوامل په نظر کي ونيسي، یوازه هغه خبره، چي طبیعي عوامل د وګرو په انکشاف کي مؤثر

---

^{۲۸} J. S. Huxley, Evolution; the modern synthesis.

دي، بنه ترا خپري او نور بيانونه پر زياتوي. ڏاروين بي له دې خبری خخه د هغي فرضي اساس جوروبي، چي نه يوازي د حيواني او نباسي افردو نفوس په نورمال حالت کي پريوه قرار بولي، بلکي د بيلو بيلو انواعو د فنا او يا بقاء سببونه هم را بنبيي. ڏاروين ليکلي دي: «د مالتوس نظريه په ڏېر قوت سره د ټولي حيواني او نباتي نړۍ په باره کي په کار اچول سوي ده.» ڏاروين په دې سلسله کي يوه داسي خبره منځ ته راوهه، چي هغو کسانو هر وخت هېره کړي وه، چي د مالتوس له نظرې خخه به ئې د بدېيني د فلسفې په اساس بد نتایج را ايستل، څکه ڏاروين ويلى دي: «که د مالتوس نظريه اساس وګنيل سی، نو د کرهني د اصلاح او پراخوالی په وسile په مصنوعي ډول غذا نه سی ڏېرېدلاي او نه هم د نسل مخنيوي په سر رسېدلاي سی. خودا خبره صحيح نه ده، څکه په بشري ټولنو کي هم د کرهني منابع ڇېربنت کوي او هم د نسل مخنيوي عملی کيري.»

که خه هم په خپله له مالتوس خخه زياتره وخت په دې برخه کي دفاع کيري، چي د اجتماعي بدېيني له توره خخه ئې خلاص کري، لakin هغه خوک چي وايي، د مالتوس دکتيرين د اجتماعي ترقې پر امكاناتو باندي شکونه را پاخولي دي، د خپلي خبری د ټينګدو دپاره په خپله د مالتوس ڏېر اظهارات پيدا کولاي سی. د مثال دپاره مالتوس وايي: «انسان چي نړۍ ته را خي، نو تر مخه لا په نړۍ کي د خپلي برخي خاوند دئ. نو که دى له خپل مور و پلاره خخه خوراکه نه سی لاس ته را وستلاي او يا ټولنه د ده کار ته اړه نه وي، نو دغسي خوک حق نه لري، چي د کوچني گولې غوبښنه وکړي. په هغه خاي کي چي دى اوسي، د هيچ کاروبار خښتن نه ګنيل کيري. د طبیعت په زوروره مهمانی کي د ده د ساتني

دپاره ئای نه سته. طبیعت ده ته وايي، چي خه ولار سه او ژر تر ژره خپل امرونه پر چلوی.»

مالتوس د «خوارانو د حمایي د نوي قانون» له موادو سره كلک مخالف وو، ده وویل: «خواران د طبیعت د مجازاتو په اساس باید د سختي لوبری او ارتیا مجازاتو ته پربنیوول سی ... توله خیراتی مرستی باید په ټینګي پر بندی سی.»

عمومي فکر داسي فکر کېدى، چي ډاروینیزم د مالتوس نظریه ډېره قوي کړي ده، ځکه ډاروینیزم دا خبره منځ ته راوړه، چي د کاختی جنګ او رنځ مثبت موافع نه يوازي د نفوسو د زیاتوب مخه نیسي، بلکي پر نسل هم یو گټور تاثیر اچوي، ولی چي په دي صورت کي له هره نسله خخه د بقاء دپاره مناسب او تکړه افراد د طبیعي انتخاب په اساس ژوندي پاتېږي. وروسته بیا دا نظریه د هربرت سپنسر (Herbert Spencer) له خوا په ډېر قوت سره تائید سوه. ده د خوارانو د حمایي قانون، دولتي تعليم، دروغتیا او کورو د تنظیم په باره کي دولتي مؤسسات نامناسب شيان وبلل. ده اعلام کړه: «که انسانان په کافي اندازه د ژوند دپاره په ځان پوره او مستعد وي، نو خو ژوند ته ادامه ور کولای سی، لakin که دغسي نه وي، نو له مابينه وحی او مری او هم دغه بنه خبره ده، چي باید مړه سی.» سپنسر همدارنګه د لامارک دي نظریې ته عقیده درلوده، چي اكتسابي خواص ارثي شکل اخلي او له یوه نسله بل ته انتقالیږي. د همدي عقیدې په اساس نو هغه خوک چي تکړه او غښتلۍ وي، د ژوندون مطلوب شرایې په ځان پوري اختصاصوي (او باید اختصاص ئې هم کړي). نو کوم صفات او خصوصيات چي تر دغسي مساعدو شرایطو لاندي په لاس راوړي، هغه بیا خپل اولاد ته په ميراث انتقالوي او نو ځکه اولاد ئې نور هم تکړه کېږي، چي د ځانو دپاره زيات

شيان اختصاص کوي. له بلي خوا بيا هغه خوك چي د ژوند دپاره پوره مساعد نه وي، نو خپلي کمزوري، چي د محطي جرياناتو په سلسه ئې کسب کوي وي، خپل اولاد ته ئې په ارث پريدي او په همدي سبب ئې اولادونه درقات په ميدان کي نور هم کمزوري کيري.

اجتماعي ډاروينيزم:

کله چي د مالتوس ډكتيرين له طبيعي انتخابه سره يو ځاي سو او د ليشه فر (Laissez Faire) د علمي ثبوت دپاره په نونسمه پېړي کي په کار واچول سو، نو اجتماعي ډاروينيزم منځ ته راغي. خلگو زيار ايستي، يو د بل په سيالي د اجتماعي ګروپونو انکشاف د تنازع للبقاء، طبيعي انتخاب او بقاي اصلاح پر اصولو برابر تشریح او تفسير کوي. اجتماعي ډاروينستانو (چي په دغه نامه ياد سوي دي) ټوله هغه شخري، چي د نژادي، طبيعي او اجتماعي ګروپونو تر منځ پېښيري، يوازي ئې د بیالوجيکي عواملو له مخي بللي او هم ئې جنگ او رقات د اجتماعي تکامل اصلی وسیله ګنله.

دوی داسي فکر کاوه، چي د تمدن او لوړو ګلتوري اشکالو مبداء له ډلهيزيو او ګروپي مبارزو خخه را پيدا سوي ده. هم نژادي او هم اقتصادي ګروپونه دواړه ارو مرو متضادي ګتي لري او د دوی د مبارزاتو او منازعاتو په نتيجه کي، هغه چي زورور او تکره وي، کمزوري له مابينه اخلي. هر چيري دغسي منازعات دې نتيجي ته څان رسوي، چي په اقتصادي لحاظ غښتلی اقلیت هغه اکثریت تابع کوي، چي له اقتصادي پلوه کمزوري وي. دي ډول نظرې ته اجتماعي ډاروينيزم ويل کيري.

دغه نظریه چي له سوسيالوجي خخه ئې منشاء اخيستې وه، په لوړۍ سر کي بیالوجي ته انتقال سوه، خو اوس بیا داسي معلومېږي، لکه د بیالوجيکي تیوريو نتيجه چي وي او د ټولنې په باره کي په کار اچول کيري. په دې اساس نو آزاد تجارتی رقابت ته په دې سترګه کتل کېده، لکه د طبیعي انتخاب یو شکل چي وي او د دې دپاره بنه زمينه برابروي، چي تکره او مساعد کسان پر میدان پاته سی، نو ځکه داسي فکر کېدى، چي هر څونه رقابت شدید وي، په هغه اندازه پرمختگ چتک وي.

که د تکامل هدف دا وي، چي د انواعو نيمګړتیاوي ایسته سی، نو باید نامناسبه او غیرمساعد افراد له مابينه ووځي. که د تکامل چتکي بنه ګنډل کيري، نو باید د غیرمساعدو افردو په ورکېدو کي مرسته یو نېک کار وبلل سی. خه رنګه چي غیرمساعد افراد او ګروپونه کښته ګنډل کيري، نو د دوى تصفیه ضروري ده. دا هغه قیمت دئ، چي موږ ئې باید د پرمختگ او ترقی دارو د را وستلو دپاره تاديه کړو.

له دې خبرو خخه نو د تجارت په نړۍ کي داسي نتائج را ووتل:
الف: هغه خوک چي په تجارتی چارو کي بری مومي، نو په تکاملی لحاظ تر خپل حريف مخ ته بلل کيري.

ب: اقتصادي بریاليتوب او بیالوجيکي بریاليتوب یو له بله سمون خوری، نو ځکه هغه کسان چي ثروت، حیثیت او قدرت په لاس راوري، په بیالوجيکي لحاظ تکره او مساعد ګنډل کيري.

ج: طبیعي انتخاب چي په سرمایه داري ټولنې کي روان دئ او د تجارتی رقابت شکل ئې اخيستى دئ، د بشريت د تکمیل وسیله ده، ځکه دغه جريان له یوې

خوا مساعد کسان دې ته اماده کوي، چي مخ ته ولاړ سی او زیاتوب وکړي او له بلي خوا نامساعد کسان له منځه باسي. اجتماعي ډاروینیزم چي په خورا حرارت استقبال سو، لوی سبب ئې دا وو، چي دې نظریې سیاسی اهمیت درلودی او همدا اهمیت ئې تر علمي حیثیت خورا ډېر وو. د دې نظریې په استناد هغه چا زښت قدرت پیدا کړ، چي د اجتماعي اصلاحاتو مخالف وو او د هغې زمانې د سوسیالیزم له انکشافه سره ئې مقابله کوله. دې نظریې رشتیا هم د هغو خبرو د تردید په باره کې مباحثې منځ ته را وستلي، چي د ټولني د اشتراکي نظام په باب کې موجودي وي او هم د خصوصي تملیک په دفاع کې، چي د اجتماعي مانۍ اساس ګنډ کېدی، کار حنې واخیستل سو. د هغې زمانې مزاج دې ته پوره اماده وو، چي د هغسي نظریاتو په باره کې د بدینې فکر واخلي، چي د بشري ماهیت په باب را وتلې دې او د هغو خپرېدہ داسي معلومېدہ، چي اجتماعي نظام به تهدید کړي. د انگلیسي ټولني ممتاز طبقات، چي ډېري محکي ئې په لاس کې وي، د خواري وهلي صنعتي مزدورانو په منځ کې ئې د عیاشی ژوند کاوه، دا وخت د اتلس سوه او شپېتو کلونو زمانه وه. په دې زمانه کې ممتازو طبقاتو دغه نظریه په خورا ډېره خوبنې واخیستله، څکه دوى ئې له هغه ټوله مسئولیته خلاصول، چي د هغې زمانې د بدرو اجتماعي شرایطو له پلوه موجود وه.

د سرمایه‌داری نظام اخلاق د غالبو اخلاقو په حیث:

په دې زمانه کي د اجتماعي ډاروینیزم کلکه طرفداري په جرمني کي مخ پر غورېدو وه. په کال ۱۸۸۶ کي نیچه (Nietzsche) یو کتاب خپور کړ، چې نوم ئې «د بنو او بدرو تر شا^{۲۹}» وو. په هغه کتاب کي ئې دا خبره را میدان ته کړه، چې د نړۍ توله اخلاق تر دوو عنوانو لاندي راتلای سی؛ باداري اخلاق او غلامي اخلاق.

د توله بشري موجوديت سايقه قوه، هغه اراده ده، چې غواړي قدرت په لاس راوړي. نو داسي ګرده معیارونه او فعالیتونه، چې د یو شخص قدرت ئې ور زیاتاوه، هغه بنه ګنل کېده. دلته نو زیات بې قوته، کوتله ذهن، سوتیان خلګ موجود وه او هیڅ ئې نه سوای کولای، چې د قابل او تکره اقلیت سره رقابت وکړي. دې دېرو خلګو نو خپل موجوديت یوازي په دې توګه ساتلای سوای، چې د هغو لړو خلګو په تابعیت کي ژوند وکړي او هغو ته ګټه ور ورسوی. د دغه جريان په سبب نو د اخلاقی طرز العمل دپاره دوو معیاره په وجود راغله؛ یوې خوا ته باداري اخلاق را پیدا سوه، چې په شتمنه او واکمنه طبقه، یعنی په محدودو خواشرافو پوري ئې ارتباټ درلودی؛ خوبلي خواته هغه غلامانه اخلاق منځ ته راغله، چې د کښتو خلګو په لوی اکثریت پوري ئې اختصاص درلودی. د باداري په اخلاقو کي دې کار ته په سپکه کتل کېږي، خوک تر نفسي خواهشاتو تېر سی او د خاکساری لار ونیسي، خو له بله پلوه بیا د کښتو طبقاتو دپاره دا خورا بنه اخلاق ګنل کېږي، چې تر لاس لاندي عاجزه وي، په خپل

---

^{۲۹} Beyond Good and Evil.

نصیب ئې سر کښته کړی وي، له خواهشاتو خخه بېزاره وي او پر بدو هر چا ته
ور تپریږي.

په دې ډول نو هم د نیچه اخلاقیاتو او هم د اجتماعی ډاروینیزم مسلک دا خبره
تینګه کړه، چي عالی افراد او لوړ طبقات خورا ډېر ارزښت لري

خو البته هر خوک دې ته تسلیم نه سول، چي دغه د رقابتی مبارزې اخلاق
وستایی. رشتیا هم هلته د داسی نظریاتو پر خلاف یو شدید عکس العمل را
وپارېدی، چي مخصوصاً اخلاقی پوهانو او شاعرانو زیاته برخه پکښی درلوده.

روسکین (Ruskin)، کارلایل (Carlyle) او تینی سن (Tennyson) په
څرګند ډول د دې راز نظریاتو سره مبارزه وکړه، چي «د طبیعت غابونه او منگولي
سرې بولې». لakin د هغو کسانو په جمله کي، چي اخلاق ئې د تکاملی جریان
په سلسه تشریح کوله، یو هم تې. ایچ. هکسلی (T. H. Huxley) وو. ده دې
خبری په تردید کي، چي د قدرت غوبنتني اراده اساس ګنل کېږي، داسی
اظهارت منع ته را وسته، چي اخلاقی اصول له طبیعي قوانینو سره مباينت لري.
له دې خبری خخه نو بیا دا نتیجه اخیستل کېده، چي انسان یوازي په دې وجه د
یو اخلاقی موجود په توګه منع ته راغي، چي د تکامل د قانون د شدیدی مبارزې
په مخ کي ودرېدی او د کازميکي جریاناتو سره ئې مقاومت شروع کړي.

دغې نظریې نو دغه بیانونه او بحثونه پر غلطه لار واچوله، حکه دې نظریې دا نه
سوای کولای، چي د بشري پرمختګ شکلونه هغه راز ومني، لکه مور چي بیان
پکښي کوو. ولی زمور څېرنه پر دې اساس بناء ده، چي دا شکلونه، که خه هم له
حیواني نړۍ خخه دباندي دي، لakin سره له دې هم د طبیعت په ساحه کي شامل

دي؛ خکه انسان او د ده د ژوند طرزونه توله د طبیعت په احاطه کي داخل گنل کيږي.

اوسمى اجتماعي ډاروينيزم:

بنيايو منور خلگ به نو دافکر کوي، چي دغسي يو غيراجتماعي ڈكترين به نو اوس ارو مرو له موډه لوپدلی وي؛ لakin خبره داسي نه ده، خکه اجتماعي ډاروينيزم په څلورو شکلو کي تراوسه لا چليري او مخ ته ئي:

۱- دا خبره مور زياتره اورو، چي ځيني کسان وايي: د هغو خلگو د ژوند د پايښت دپاره تلاښونه، چي د ناجوره کېدلو دپاره مستعد وي، بنيايو د صحت عمومي سويه را کښته کړي؛ خکه په دي صورت کي خو يو نامساعد موجود ژوندي ساتل کيږي او زمينه ورته برابري، چي د خان په رنګ خپل نسل ډېر کړي.
۲- په عين زمان کي پر دي خبره هم دلایل ويل کيږي، چي د خوارانو دا چتيک زياتېده، چي د پوهې په لحظه دوى د اولس تيټه طبقه ده، ارو مرو به د پوهې عمومي سويه په اولس کي را کښته کړي.

۳- نه یوازي دا چي کوتله ذهن او کم فکره کسان د ډپروالي زمينه پيدا کوي، بلکي په عمومي سويه د ټولني ډېر مؤثر غږي، د متوسطو او کښتو کسانو په هجوم کي لاندي کيږي. نو د تنازع للبقاء په اثر د بنو ګروپو واکمني ساتلي نه سې پاتېدلاي. مثلاً که احمد هر خونه بنه وي، خو پر مور به د هغو ډپرو حکم چليري، چي ابسین (Ibsen) د «لعني اکثریت» په نامه بللي دي او د پوهې منځنۍ سويه ئې د پياوري اقلیت تر سويې ډېره کښته ده. اجتماعي ډاروينيزم نو له همدي لاري خخه پر ډيموکراسۍ حمله کوي او د تکړه اقلیتو حکومت غواړي.

۴- د مالتوس ډکټرين په خورا زور اوس بیا را ژوندی سوی دئ او د بد彬ی په اساس دې خوا ته پام اروي، چي د روغتیا د خدمتونو په سلسله په کم انکشافه هیواد کي نفوس بې سده ډپریري او له دې سره د کاختی او د نورو پر مھکو د تجاوزي جنگو خطروننه تړلي دي.

اجتماعي ډاروینیزم د هغو سیاسي او اجتماعي مفكرينو د انحرافاتو مظہر دئ، چي دوي لا اوس هم د تولني په باب کي د نونسمی پېړي په شان فکر کوي. هر څه ټینګار چي په دې برخه کي کېږي، پرته له دې چي د اجتماعي پرمختګ او جهاني سولي مخه ونيسي، بله غایه نه لري. دغه ډکټرين د هغو نظریاتو دپاره یوه بیالوجیکي پایه ور پیدا کړي ده، چي نژادي تفوق او طبقاتي تفوق ثابت بولی او په داسي دلایلو پسي ګرځي، چي هغه ټوله کوبنښونه رد کړي، چي د شخزو په کمېدو پسي کېږي؛ څکه د دې نظریاتو په اساس خو دغه راز کوبنښونه د هغو طبیعي قوانینو خلاف ګنل کېږي، چي په اتومات ډول خراب عناصر له منځه باسي او بنه تکره افراد سر ته را ولی. په جرمني کي یو شمېر فیلسوفانو او اجتماعي پوهانو له دې نظریاتو خخه دا کار واحیستي، چي د نازی نژاد تفوق به ثابت کړي او په همدي استناد د جنګ فلسفه او د پیاوړو افرادو حقوق مدلل وبرېښوی. د دې خبri په نتیجه کي نو د بشري مساوات فلسفه له یوه مخه رد سوه او د انسانیت له هدفو خخه انکار منع ته راغي.

ددوهم عمومي جنګ په جنایاتو او غیرانسانی معاملاتو کي دا خبره ډېره د کرکي ور ده، چي دې ګردو جنایاتو او مظالمو له یوې ستري علمي تیوري خخه الهام اخیستي او د هغې په استناد کېدله. له بنه مرغه کله چي د تکامل تیوري پوره روښانه سوه او په عميق ډول وڅېړل سوه او په تېره بیا د تولني په برخه کي د

تطبیق له پلوه تر غور لاندی ونیول سوه، نو ئې دغسی غلط تغیرات له يوه مخه تردید کړل. د دې خپرئو په نتیجه کي نو دا نظریه ومنل سوه، چې د اجتماعي تحولاتو عوامل جینیتیکي نه دي، بلکي له هغو تحولاتو خخه نشت را کوي، چې د تکنالوجۍ، تشکیلاتو، پوهني او عقایدو په ساحه کي وجود ته را خېي.

نن ورڅ په اجتماعي پوهانو کي داسي خوک خورالږدي او يا نه سته، چې هغه دي د اجتماعي ډاروینیزم مسلک ته منسوب وي. همدارنګه په جینیتیکي پوهانو کي داسي خوک کم دي او يا نه پیدا کېږي، چې دغه موقف ولري، مگر خه رنګه چې دا یو خورا غټ انحراف وو، نو دمخته تر هغه چې له اعتباره ولوېږي، ډېر تاوان ئې ورساوه. دغه نظریه اساساً هغو کسانو منلي وه، چې په بیالوجي کي ئې چنداني پوهه نه درلوده. په همدي دليل نو دوى په خورا اسانۍ پر دې خوا ولاړه، چې کله د تکامل په باب نظریات د انسان په باره کي په کار واچول سی، نو دغه خبری ئې لازمي نتایج دي.

دا تیوري چې وار د واره تدوین سوه، تر ډېري اندازې ئې د خپل وخت په اجتماعي شرایطو پوري اړه درلوده او د هغو د اثبات دیاره را وتلې وه. فیلسوف وايتھیډ (A. N. Whitehead) دا خبره په گوته کوي.^{۳۰} چې تنازع للبقاء فلسفه د عداوت په فلسفه تعبير سوه او په نتیجه کي د نونسمی پېړی شعارونه، رقابتونه، طبقاتي شخري، د ملتو تر منځ تجارتی خصوصتونه او نظامي جنګونه وه. د اروپا د اجتماعي پوهانو فکر په دې سبب له ابهامه سره مخامنځ وو، چې یوازي ئې د منافعو شخرو ته توجه را ګرځدلې وه، نو خکه دې فکر غلبه پیدا کړي وه،

---

^{۳۰} په «ساينس او اوسنی نړۍ» اثر کې.

چي د واقعيت له پلوه په هغو عواملو کي، چي د ټولني حرکت اداره کوي، باید اخلاقی عوامل چنداني مؤثر و نه گنل سی. لakin دا خبره تیک نه وه، ظکه د اجتماعي تکامل معما دونه ساده شی نه ده او نه هم د تخیل قطعی حکمونه د اجتماعي ساینس آخرينې فيصلې بلل کيروي.

اجتماعي ډاروينيزم او اجتماعي سعادت

د تکامل او سنی تیوري دا نظریه کورت نه تائیدوي، چي رقابتی مبارزې له یوې خوا د ټولني بېکاره او کښته غږي له مابينه وړي یا ئې تر محکومیت باندي راولي او له بلې خوا پیاوړي او تکړه وګړي دبقاء په حالت کي ساتي او سره ته ئې را ولې.

دا نامناسبه ۵۵، چي دغسي افکار په ډاروین پوري وټپل سی، ځکه دی یو بشروعه انسان وو او دغه راز ناوره اجتماعي نتایج ئې له خپلي تیوري څخه نه دي را ایستلي. دا خبره، چي بشري ژوند «د ټولو جنگ دئ د ټولو په مقابله کي»، په ذات کي هغه خبره ده، چي د هابس نظریې ته څان رسوي، ځکه هابس ويلى دي: «يو انسان د بل انسان په مقابله کي لپوه دئ.» (۱۶۴۰م.)

همدي ته ورته یوه نظریه د برنارډ ډو منډیویل (Bernard de Mandeville) په هغه کتاب کي راغلي ده، چي «د مچمچيانو نکل» (۱۷۰۵م.) نوميري. هلته وايي، چي اخلاق غيراجتماعي شی دئ او سړۍ د زوال خوا ته بیايو. فجاجع او د انسانانو سرابني او جاه طلبی هغه شيادی، چي د ژوند اربه چلوی. که حب الذات ورک سی، نو پرمختګ له منځه ئې، بلکي خبره لا دا ده، چي «شخصي فجاجع عمومي منافع» بلل کيري.

دغه راز افکار لا په اوس وخت کي هم سته. دوی زيار باسي، د طبیعي انتخاب او بقای اصلاح نظریات د خپل مطلب د ثبوت د پاره په کار واچوی. ځیني کسان داسي استدلال کوي، چي د سعادت حال د دې کار مخه نيسی، چي نامساعد وګړي ورک سی او له منځه ووځي. نور کسان بیا دا شکایت لري، چي طبیعي

پوهه مخ پر زوال ده، حکه کښته طبقات چي د پوهی او فکر برخه ئې تر لوړو خلګو لړ ده، د زیات اولاد خاوندان دي. د لوړ مقام خښستان بیا کوبنښ کوي، چي د خپلی طبقي د امتیازاتو او حقوقو د ثبوت دپاره له جینیتیکي اصولو خخه کار واخلي. دوى د ماغزو مقدارونه گوري او د پوهی درجي اندازه کويي، خو دا وښي، چي دوى په فطري او طبیعي توګه لوړ پیدا سوي دي. د دې خبری په اثبات پسي خورا تلاښ کيري، چي د امریکا او افريقا تور پوستان په فطري ډول تر سپين پوستو کښته دي او نو حکه پوره مستعد نه دي، چي له تعليمه خخه ګته واخلي او يا د ديموکراسۍ حقوق ور کول سی. د همدي دلایلو په اساس نو ويل کيري، چي دا تور پوستان په خرګنده توګه یوازي دي کار ته مناسب دي، چي د سپين پوستو درباريانو دپاره بودگان وي.

سلوک او بقاء:

د تکامل او سنی تیوري په هیڅ توګه دا خبره نه تائیدوي، چي په سرمایه داري ټولنه کي د برياليتوب او يا بقاء دپاره رقابتونه بهترین ډول انسانان منځ ته راولي او يا دا چي د سعادت په حال کي د کښتو طبقاتو صنفونه پېږي. لومړي باید دا خبره له ذهنې وباسو، چي تکامل ته په دې سترګه گورو، چي یو مخصوص ډول داره مار انسان په وجود راولي. انسان چي د خپل سلوک طرزونه تبدیلوي، نو دا بدلون ئې هغسي نه دئ، لکه حیوانات چي له یوې نوعي خخه په بله نوعه اوپري او د هري نوعي عادات ئې په ختيه کي اخښل سوي وي. هغه صنفونه چي د رقابت او يا تعاون له لاري منځ ته را خي، د جینیتیکي انواعو له قسمه خخه نه دي او نه هم د جینیتیکي عواملو په اثر پایښت کوي. دلته چي مور سر و کار ور

سره لرو، هغه د سلوک د طرز د غوره کولو مسئله ده او ټوله انسانان له هره جينيسيکي تله خخه چي وي، کولاي سي، چي یو یا بل سلوکي طرز د خان دپاره غوره کړي.

نو اساسی مسئله دا ده، که د سلوک یو طرز لوړ وي، باید د همدغه لوړوالې په سبب هغه غوره سي. د سلوک د لوړوالې خرګنده نخبنه دا ده، چي هغه به په خان کي انکشاف کوي او د ټولني د یو خاص شکله سره به مناسبت لري. په بله ټولنه کي بيا بنائي دغه سلوک و نه پايوی او نه هم خپور سي. نو هغه خبره چي موره ئې کولاي سو، دا ده چي دغه سلوک تر مخصوصو شرایطو لاندي پاينبت کولاي سي. له دي سره نو دا سوال هم را پورته کيري، چي آيا دغه پلانی سلوک بنه شي دئ او که بد گنل کيري. د دي پونتنې په جواب کي ارو مرو لازمه ده، چي د اجتماعي ارزښت د معیارو د پیدا کولو دپاره خاص شرایط، ټاکلې ټولنه او هغه مخصوص صنف انسان په نظر کي ونیول سي، چي د کوم مسلک سره په مجموعي توګه مناسبت ولري. په دي ډول سنجش کي که د یو نظام مجموعي شکل کښته او ناکاره ثابته سو، نو په هغه کي پاينبت او موفقیت د اجتماعي بنه والي دليل نه دئ او نه هم دغه راز موفقیت د غلو او داره مارانو تر موفقیت بالا گنل کيري.

داره مار صنفونه مخ پر ورکېدو دي!

دمخه مو دا ولیده، چي د بنکاري او داره مارو موجوداتو تکاملي انکشاف درېدلې دئ. داره ماري ټولني د تاریخ له ساحې خخه وئي. نن ورڅ پر همدي چريان د استعماريانو او هغو کسانو تر منځ مجادلې روانې دي، چي نژادي

مساوات ته قایل دي. استعماریان چي د داری ماری د ایدیالوجی پوره مثالونه دي، دونه له اعتباره لوپدلي دي، چي حتی هغه استعماری هيوادونه، چي اوس لا هم استعمار ته دوام ور کوي، داسي ځان بنکاره کوي، چي د عقیدې له پلوه د استعمار مخالف دي. همدا راز د رقابتی ګډ ژوندون په ساحه کي د سرمایه داري نظام او سوسیالیزم تر منځ مجادلې روانی دي او د سرمایه داري نظام دا حیثیت، چي په ځان ډاده یو نظام بلل کېږي، بنه وختي لا ټکاني سوي دي. دا ګومان، چي سرمایه داري نظام تر سوسیالیزم لور دي، له زورور تردیده سره مخامنځ دي. په دې اساس نو بریالی سرمایه دار داسي نه ګنل کېږي، چي دي یو کامیابه انسان او بالکل پوره مساعد دول بشر دي.

بقاء افسد:

د مساعدوالی له پلوه داسي ډېر صنفونه منځ ته راغلي دي، چي دوى تر مخصوصو شرایطو لاندي مساعد وه، لakin د زمانې په اوړدوالي کي نامساعده ختلي دي. اختصاصي حیوانات تقریباً ټوله تر دغه حکم لاندي را خي. واګو د هغه محیط دپاره چي ژوند پکښي کوي، خورا مناسب او د پایبنت له پلوه زیات مساعد ګنل کېږي. کوره بیا د دې دپاره پوره مساعد دي، چي د لویو غوبنو خورونکو حیواناتو پاته بنکارونه وخيري او یا ئې و xorri. همدا رنګه د دې کار دپاره جوره دي، چي تازه مری له گوره را وباسی^{۳۱}، خو بې زره توب ئې هم په

---

^{۳۱} Encyclopedia Britannica, Article Hyenas

متلو کي استعماليري. د کاره دغه خصوصيات د ده د پاينت عوامل دي او همدارنگه د ده د مساعدوالی علامې بلل کيري. توله پرازیت، لکه کدو سري چنجيان يا د اينې چنجيان دبقاء او پاينت دپاره پوره جوړ دي، لakin دوى په قهقرايي لار روان دي، نه ارتقائي.

د تکامل په غتو خصوصياتو کي يو دا دئ، چي هغه شرایط چي يوه مساعده نوعه انتخابوي، اکثره بې دوامه وي. نو د انتخاب په نتیجه کي هغه نوعه داسي لاري ته سوقيري، چي غيرمفيد توافق ته جو غيري او دغه توافق ئې دونه بې فايدې وي، چي دغه نوعه يوې داسي بندی لاري ته هدایت کوي، چي بيا نه سی ځني را وتلای. د دغه راز انواعو سرنوشت نو په فنا سره پاي ته رسيري.

د اجتماعي نظامو په باره کي همدغه خبره درسته ده، چي دوى زړيري او له کاره وڅي. که ئې زوړ د نوي په عوض کي پري نه بنوول سی، نو د دې زاره نظام هغه ډېر لوړ خلګ به د ده له چې ګډو سره خورا خور سی او له منځه به ووځي. د حيواناتو په برخه کي چي دغسي تبديلي را سی، نو په فنا محکوم کيري، خو انسان يا لا اقل د پوهني خاوند انسان دا استعداد لري، چي هغه زور اجتماعي توافق پرېردي، چي په درد ئې نه خوري او په بدل کي نوي راز بنه توافق غوره کړي.

متحول شرایط او متحول انسانان:

د حيواني تکامل په جريان کي خو داسي ده، چي کله شرایط تحول وکړي، نو هغه انواع له منځه وړي، چي په ډېر موفق ډول ئې د زاره محیط سره ټینګ توافق کړي وي. په اجتماعي تکامل کي بيا د اقتصادي نظام بریالیتوب شرایطو ته تحول

ورکوي او د نظام تغیر لازمي گرخوي. د سرمایه‌داري نظام بریالیتوب او انکشاف هغه راز تضادونه او مسایل را ایجاد کړه، چې دا ئې ایجاب کړه، چې دغه سرمایه‌داري نظام د اجتماعي تمليک په نظام الیش سی؛ خکه یوازي د اجتماعي تمليک نظام د متوازن اقتصادي انکشاف او اجتماعي ترقى دپاره زمينه برابرولائي سی.

هغه انسان چې د ده وضعیت د نونسی مصنعتی پېړی سره مناسب وو، د هغسي تولني دپاره، چې اوس ضرورت ورته سته، یو مطلوب قسم وضعیت نه بلل کېږي. که خوک دا ګومان کوي، چې دغه قسم وضعیت په مطلق ډول عالي وضعیت ګنل کېږي او د تولو زمانو په چارو کې بنه چلیږي، بنایي بشري نسل د تکامل یوې بندی لاري ته بوئې. زموږ په غربی تمدن کې داسي اصناف سته، چې دوی هغه راز صنفو ته ډېر ور نژدې دی، چې د سبانی نظام دپاره پوره مناسب وي. علماء، پوهان، اداري کسان او تخنیک پوهان تاجران غوندي خلګ نه دي. دوی بېل هدفونه لري او داسي سلوک کوي، چې د تجارتی امرانو تر سلوک خورا زيات ګټور لیدل کېږي.

که بقاء په خپله په دې پوري اړه ولري، چې انفرادي او نژادي جريانونه له منځه وايستل سی، نو د انسان په مخ کې تکاملي آينده بیا یوازي په هغه دوستانه تعاون کې په سر رسپڈلاي سی، چې د تولو انسانانو تر منع قايمه سی. پخوانی سلوکونه که په نن کې پالل کېږي، ډېري خطرناکه نتيجي لري او هغه صنف چې دغه راز سلوکونه پکښي وي، نو که خه هم په خپله مسابقه کې بریالۍ وي، خو بیا ئې هم موجوديت په خطر کې ګنل کېږي.

تعاون د بقاء دپاره اوس په خرگنده توګه يو لازمي امر دئ. د بشري ارزښتونو طلایي اصول، د یووالی احساسات هغسي چتيل او باطل ارمانونه نه گنل کيري، لکه پاريتوس (Pareto) چي ډري په وهي او نه هم د هغو غلامي اخلاقو په جمله کي را خي، چي نيقه په سپكه سترګه ورته گوري. د دي دپاره چي زموږ موجوده تمدن وسائل سي او د هغه رشتانيو بشري اهدافو ته ورسيرو، نو دغه شيان ئې ضروري وسائل بلل کيري.

د سعادت په حال کي تکړه والي:

څه رنګه چي په تجارتی کاروبار کي بریالي کسان داسي گنل کېد، چي دوى د بشري موجوداتو په ټل کي واقعي تکړه صنف معرفي کوي، نو بالعكس یا هغه خوک کښته او لوپدلي صنفونه بلل کېد، چي زموږ په رقابتی نړۍ کي به تر شا پاتېدله؛ په تپه بیا هغه کسان ډپر ناکاره تصور کېدله، چي د خپل ناقابل والي په سبب له ئې اجتماعي مرستو ته اړي پیدا کوله. هغه زمان چي دغه اجتماعي مرستي پر سربنته برابر پدلي او د عصری دواوو منابع په پراخ او هم وړیا ډول تهیه کېد، نو د دغې پورتنې عقیدې په اساس رشتیا هم په دي صورت کي د نامساعده افرادو بقاء تأمين کېدله. هغه نامساعده افراد چي باید تر دې چي ژوندي پاته سی او خپل ناکاره نسل ډپر کړي، بنه دا وه، چي د مرګ له لاري ور ټول سی. د همدغه عقیدې له مخي نو استدلال کيري، چي ناکاره او نامساعده کسان چي له هره پله د سرو په جمله کي را خي، ولی باید ژوندي وسائل سي او بقاء ئې تأمين سی؟

تاسي وگوري چي دا يو خورا بنه مثال دئ، چي خنگه علمي تيوري د طبقاتي مقاصدو د پاره تحريف کيري. دغه عقиде چي بيان سوه، په جينيتick پوهنه کي يا د تکامل د تيوري په ساحه کي کوم بنیاد نه لري او نه هم تکره پوهان، کوم چيري د دي خبri پر خوا دي.

دا استدلال چي د دواوو او صحت ساتني په ساحه کي پرمختگونه د بشريت مجموعي تکره والي ته زيان رسوی او دا چي د رنه او لوبرو سره مجادله يو طبیعی امر نه گنل کيري، پر هغه عقیده بناء دی، چي وايي ناجوري ته مستعدوالی يو ارثي خاصیت دئ او هغه خوک چي د ژوند په جگره کي غوخاريري، په فطري لحاظ ناتوانه او کمزوري بلل کيري.

د همدي استدلال په لر کي ويل کيري، چي د انسولين او انتيبيوتick دواوو له کشفيدو سره دا زمينه مساعده سوه، چي مور د هغه چا ژوند ور او بردwoo او نسل ته ئې ادامه ور کوو، چي شل يا دېرش کاله پخوا باید مره واي. «دغه استدلال دي نتيجي ته ئان رسوی، چي گوياله دي لاري خخه مور هغه خوک محافظه کوو، چي د جينيتick پلوه بي دوله او په ارثي لحاظ کمزوري دئ. دوى نو د ازدواج په دائيره کي را داخليري او نو خكه د نورمالو انسانانو جوربنت ته زيان رسوی او د دي کار په نتيجه کي نو بشريت مخ پر کښته رهي کيري^{۳۲}».

---

^{۳۲} دغه استدلال P. B. Medawar په هغلکچرونو کي، چي «د انسان د مستقبل» په نامه ئې په کال ۱۹۵۹ کي ايراد کري وه، پوره خپلی دئ. ده د خپلو ويناوو په دوران کي د دغه استدلال تردید هم ويلی دئ.

رنخونه او د هغو مخنيوی:

د دغه استدلال په سلسله دا هم ويل کيري، چي کوم خوك [چي] په فطري توگه د ځيني رنخو په مقابل کي مقاومت ولري او يا مکروب نه په پوري کيري، نو په عمومي مفهوم سره ئې دا د بدن د تکره والي نخبنه ده. مګر په اصل کي خبره دغه راز نه ده، ځکه د طبابت اقدامات د بېلو اصولو له لاري خخه اجراء کيري. مثلاً که موږ ولیده، چي کله وينه د داسي موجوداتو له خوا مسمومه کيري، لکه ستريپتو کوکس (streptococcus)، نو په دي وخت کي دا زيارنه باسو، چي خلگ داسي وروزو، چي د دغو جراشيمو په مقابل کي ئې مقاومت زياده سی، بلکي تر ممکنه حده تلابن کوو، چي کوم زخم ته دغه مکروب و نه رسيري او د جراحی عمليات په داسي توگه سر ته رسوو، چي هله د مکروب د مخنيوي ترتيبات مو نيولي وي. موږ دانه وايو، چي د کوچني تر زېرولو وروسته بايد بنځي نفاسي تبي ته پربنقول سی، خو هغه له مابينه ووځي، چي په دي رنځ اخته کيري؛ بلکي زيار باسو، چي د دغې تبي مخ ونيسو او په انتي بيوتیک سره ئې چاره وکړو.

لومړۍ دا خبره پېخي خرګنده ده، چي د ويني د مسمومېدو قابلیت، هر راز چي وي، خو نه د عمومي تکره والي او نه هم د نورو بنو صفاتو سره اړه لري. سرېږه پردي که چيري د مکروب د اخیستلو قابلیت په نظر کي ونيسو، نو هغه په زياترو موادو کي کورت په ارثي عواملو پوري اړه نه لري، بلکي سبب ئې هغه کمزوري وي، چي د کمي غذا، د ويتامينو د نېستي او د روغتیا د بد حالت خخه ور پېښي دي؛ چي داسي ګرده خبری خو نورو عواملو ته منسوبوي. هغه زمانه چي پر لنگون باندي د مندو مرینه زياته وه، نو خورا ډېري بنځي چي عمومي صحت به

ئې بنه وو او کوم ارثي عييونه به ئې هم نه درلودل، پر دغه وخت به مړي کېدلې.
دغه وضعیت چې خو کاله پخوا موجود وو، د تولني دپاره لویه خساره ووه. همدغه
زمانه ووه، چې د جراحی له کوتیو خخه به په سل کې شپته مریضان مړه را وتل
اود جنګ تپیان به لکه مچان داسي مړه کېدله او ډېر مشهور جراحان به «د وینو
د مسمومېدو^{۳۳}» په مړینه له مابینه وتل.

په دې ئای کې خبری بالکل روښانه دي. را سئ یو بل مثال هم وګورو. د
نونسمي پېړۍ هره بیوګرافې د نري رنځ (د مړه خوب) په باره کې ډېر بیانونه لري.
دا رنځ په هغه زمانه کې یو لاعلاجه رنځ وو. داسي نه، چې یوازي په عامو خلګو
کې ئې علاج نه کېدى، بلکې په مشهورو کورنيو کې ئې هم ناورین رژولي وو.
داسي نارينه او بنځۍ، چې غښتلي بدلونه به ئې درلودل او عمومي صحت به ئې
هم خورا بنه وو، په دغه رنځ به مړه کېدل.

د «کوي» رنځ داسي نه وو، چې نامساعد خلګ ئې ټولوله، بلکې په سل کې لس
ئې تکړه کسان وژل. کله چې غربی رنځونه وار د واره د بحر الکاھل سیمو ته
ورسېدل، نو د پولینېشيا (Polynesia) او میلاتنیزیا (Melanesia) او سېدونکې
د شري او نورو دغسي امراضو په سبب خورا زیات کړه کېدله.

دانسولین د دوا تر کشفېدو دمځه یو زیات شمېر تکړه نارينه او بنځۍ د شکري
په رنځ فیصله کېدلې. ځینې خورا مشهور او په ټولنه کې مفید غږي ډېرش،
څلوبېست کاله په دغه رنځ اخته ووه. نو که دغه عیب ارثي واي (البته د دې دپاره
هیڅ دلیل نه سته، چې ارثي وګنډل سی) او د نورو بدنې عواملو سره ئې اړه نه

^{۳۳} Septicemia

درلودای، نو به ئې د شرایطو له تحوله سره د ختمېدو په برخه کي هم پرمختګ نه واي راغلى.

د سیکل (Sickle) ناروغۍ او ملاریا:

دا چې تکامل د طبیعی انتخاب له لاري هغه استعداد منځ ته را ولې، چې د مکروب له اخیستو سره مقاومت لري او هم پر دې خبره باندي نور مشکوك او غیریقینې نتائج بناء کېږي، خورا بشه مثال ئې د افریقايی تور پوستو په یوه صنف کي لیدل کېږي؛ ظکه په دې صنف کي د ملاریا د سرایت (چې د وینې یو پرازیت دئ) په مقابل کي یو مخصوص مقاومت انکشاف وکړ، خو دا راز مقاومت یوازي په هغه چا کي لیدل کېږي، چې د وینې د سرو کرویاتو په برخه کي د سیکل د ناروغۍ یو ارثي عامل ولري. که په مور و پلار دواړو کي دغه عامل موجود وي، نو د دوى د اولاد یوه [پر] خلرمه په دغه رنځ اخته وي. اوس نو چیري چې ملاریا خپره وي، د سیکل د رنځ صنف هم ډېږي او هم طبعاً د سیکل رنځ زیاتوالی د ملاریا پر ډېرواالي تاثیر لري. نو په دې صورت کي د ملاریا په منځ کي مقاومت د عمومي تکړه والي نخبنه نه ده، بلکي خبره لا سرچې ګنل کېږي. د صحت عمومي بشه والي دا ايجابوي، چې په خپله ملاریا له منځه یووړل سې. چیري چې دغه کار سر ته رسیري، نو هلته د سیکل د ناروغۍ مکروب انميما (Anemia) هم کرار کرار ورکېږي.

په پخوا وختو کي غربی افريقا د سپين پوستکو خلگو هدیره نومېده، ظکه زيات شمېر انگرېزان د ملاریا په رنځ هلته مړه کېدله. دا انگرېزان به زیاتره د بشه صحت

او تکره بدن خاوندان وه. اوس نو آیا دا د ټولني دپاره یوه بنېگنه وه، چي دوي
مړه سی؟ آیا دا به نه واي بنه، چي هلته هغه د ملاريا مکروب نه واي، چي دوي
ئې وژل؟

خو الته د ځینو خاصو نارو غيو داسي نور ډېر مثالونه هم سته، چي هغه د بدن
بوی یوې مخصوصي نقىصې ته منسوبوي او دا نقىصه بنائي په انفرادي توګه
فطري هم وي، لakin داسي نه ده، چي یوې عامي ذاتي نقىصې ته منسوب سی.
سمه لار داده، چي د داسي خاصو رنحو علاج وسي، نه دا چي بايد رنحوران ئې
له منځه یووړل سی^{۳۴}. که موږ د رنحونو علاج کاوه، نو د دې مفهوم دا نه دئ،
چي په دې توګه موږ د بشري تکره والي سويه مخ پر کښته بیايو.

که ټولنه پرله پسې د «کوي»، «سل»، د وينو د مسمومېدو او ملاريا په معرض کي
واقع واي او د دې نارو غيو د مخنيوي دپاره هیڅ راز طبی اقدامات نه کېدلاي، نو
آیا دغه ټولنه به تر دې ټولني ډېره تکره واي، چي په هغې کي له دغو رنحونو
سره مجادله روانه ده او علاجونه پکښي کيري؟

يوه بله مهمه خبره لا هم داده، چي خوک خپل پايښت او بقاء ته ادامه ورکري،
ضروري نه ده، چي ارو مرو به مساعد او تکره وي. کېدلاي سی چي دغسي
کسان د رنځ له درکه په دائمي او سخت ډول مصاب وي، لakin صرف لېڅه او
قىماً ئې شفا موندلې وي. ملاريا او نور پرازيت والا رنحونه او سؤتغذيه هغه

^{۳۴} مثلاً یو ډول دماغي رنځ دئ، چي د اينې د ميتابوليزم د نيمګړتيا په سبب په کوچنيانو کي بنکاره کيري او د
دې رنځ عامل هم یو فطري غوندي بنې لري. خو کله چي په خپل وخت کي پر موقع برابر کشف سی او
کشفېده ئې هم خورا آسانه کيري، نو د یو ساده غذايي رژيم په وسile له منځه وړل کېدلاي سی او مخ ئې نیول
کيري.

عوامل دي، چي ناروغان نه وژني، لakan په مليونو مليونو وگړي په دائمي توګه له ژونده باسي.

بالآخره دا هم باید وویل سی، چي حتی ډېر کمزوره خلگ کولای سی، د فکري او هنري استعداد له پلوه د تولني دپاره زيات ارزښت ولري، خو دا حتمي نه ده، چي د دوى کمزوري به ارثي شکل لري. د نړۍ په مشهورو پوهانو کي ډېر داسي کسان موندلای سو، چي دوى ناتوانه او رنځور خلگ وه. د مثال دپاره د ګارلايل، هربرت سپنسر، کیتس (Keats) او په خپله ډاروین نومونه یادولای سو.

په پاي کي باید دا وویل سی، چي د خاصو شرایطو سره توافق د عمومي تکره والي دليل نه ګنل کېږي، ئکه بنائي په نورو شرایطو کي بیا تر دغه زيات مطلوب او مقبول ډول صفات او خصوصيات منځ ته را سی. نو د دې دپاره چي د بنو صفاتو د انکشاف دپاره لار خلاصه وساتل سی، معقول کار دا دئ، چي هغه شرایط پاي ته ورسول سی، چي موجود ور سره توافق نه سی کولای، نه دا چي د شرایطو د ساتني دپاره هغه موجود ته خاتمه ور کول سی^{۳۵}.

---

^{۳۵} بنائي د لوستونکي خوبنه سی، د دې بیان په ټينګښت کي نور مثالونه هم تصور کړي؛ مثلاً آیا دا به بنه واي، چي مور د اوښن په شاني د اویو د ضرورت په مقابل کي یو استعداد ته انکشاف ور کړي واي او که دا بنه ده، چي د اویو د رسولو او تهیه کولو شبکې مو جوري کړي دي.

نژاد او نژادپرستی

اجتماعي ډاروينيزم اکثره غواړي، هغو تیوريو ته بیالوجيکي بنسته برابر کړي، چي نژادي او طبقاتي لوروالي ثابت ګني. دا مسلک زيار باسي د هغو نابرابريو د اثبات دپاره چي او س سمدستي وجود لري، د بیالوجي په علم کي یو علمي اساس ولتيوي او همدارنګه هغه توله کوبښونه غندۍ، چي غواړي د ډلو په دنه کي او یو د بله د ډلو تر منځ ګرده شخري ارامي کړي، دغه رنګه کوبښونه د طبیعت په قوانینو کي لاس و هنه بولي.

آيا لوړ نژادونه سته؟

د نژاد مسئله په او س وخت کي هم یوه خورا لويه مسئله ګنل کېږي. د نژادي تفوق ادعاء درې شکلونه لري؛ د مثال دپاره دasicي سپین پوستي نژاد، لکه جرمني، دا ادعاء لري، چي دوى تر نورو ټولو نژادو؛ که سپین دي، که رنګه؛ ډېر لوړ بلل کېږي. بله بیا دا عمومي ادعاء ده، چي سپین پوستي تر رنګه نژاد لوړ دي او یا حتی د شمالی اروپا نژادونه د جنوبی اروپا تر نژادو تفوق لري. دريمه دا ادعاء ده، چي یو سپین نژاد چي کومي بلی سيمی ته ورغلی وي او هلتہ پر خلگو حکومت کوي، نو د هغه ئای تراصلی رنګه خلگو علاوه دي. همدارنګه دا سپین پوستي تر هغو رنګه نژادو لوړ بلل کېږي، چي د دوى سيمی ته د غلامانو په توګه را وستل سوي دي او هلتہ د سپین پوستو په منځ کي ژوند کوي. دغسي نظریات وه، چي د یو ایده بیالوجيکي سايق په توګه ئې د جرمني تجاوزاتو په مورد کي او هم ئې پر هند او نورو ځایو باندي د انگرېزی حاکمیت په برخه کي ستر رول بازي کاوه. او س هم د اروپايانو په نژادي روابطو کي له عربو سره

يا د منځني ختیخ له خلګو سره ياله ټولو ختیخو اولسو سره خورا ستر رول بازي کوي. يو له خورا ناوړه شکلو خخه ئې هغه دئ، چي د ضد سامي نژادو د تحریک په حیث را وتلى دئ. دا کار د دې دپاره کېږي، چي د رنګه نژادو اقتصادي استثمار خان ته را و بولی او په همدي دليل په سیاسي او حقوقی ساحو کي برابر حقوقنه ورنه کړي او له دوى سره داسي سلوک جايز وشمیري، چي د انسان تر درجي کښته وي.

زیاتره داسي ګومان کېږي، چي دغه نظریات به بنایي د جینیتیکي او تکاملي تیوري له خوا خخه ثبوت ته رسپدلي وي؛ همداسي ګومان کېږي، چي د نژادو په منځ کي لوړ او کښته سته او کښته نژاد لبر پوهی لري؛ اکثره ټبل ګنل کېږي، تهذیب ئې هم لږ وي، خان نه سی کنټرولولای او شخصیت ئې د فساد خواته متمايل وي.

دغسي خبری او نظریات له حقیقته خخه ليري دي. په کال ۱۹۵۲م. کي د یونسکو له خوا خخه د «بدني انتروپولوجی» او «جینیتیکي چارو» د پوهانو یو کنفرانس جوړ سو. په دې کنفرانس کي چي د تولی نړۍ نومیالي علماء را غونه سوي وه، د رايو په یوه سلائې دغه راز نظریات تردید کړل. دوى یوه اعلامیه خپره کړه، چي دا لاندی تکي پکښې وه:

۱- په موجوده علمي پوهنه کي د دې عقیدې دپاره هیڅ اسناد نه سته، چي د فکري او هیجانی انکشاف په برخه کي د بشري گروپو فطري او ذاتي استعدادونه یو له بله فرق سره لري.

۲- په يوه نژاد کي دنه د هغو وګرو تر مابين خيني دونه لوی بیالوجیکی فرقونه پیدا کيري، چي که د مقاييسې له پلوه وکتل سی، نو کتې مت دغه فرقونه د بېلو بېلو نژادو تر منځ لا په هغه اندازه غټ نه وي.

۳- د مځکي پر مخ دې اجتماعي تحولات پېښ سوي دي، چي کورت د نژادي تفاوتونو سره ارتباط نه لري. د تاريخي او اجتماعي علومو کتنې دا نظریه تائيدوي، چي جينيتيکي فرقونه په دي برخه کي چنداني اهميت نه لري، چي د بېلو بېلو بشري گروپونو تر منځ د اجتماعي او ګلتوري فرقو سببونه وښي.

۴- د دي خبری دپاره هیڅ شواهد نه سته، چي د نژادو ګډدې له بیالوجیکی نقطه نظره بد وګنل سی. د مخلوط نژادو اجتماعي نتایج که بنه وي که بد وي، خو هغه پرته له اجتماعي عواملو خخه په بل شي پوري اړه نه لري. دغه ټکي په هغه اعلاميه کي تائيد سوي دي، چي هله د دي موضوع پر تولو اړخو باندي کتنه سوې ده. موږ یوازي هغه خبری خني را نقل کړي، چي دله ئې د موضوع سره اړه درلوده.

اکثره انسان پېژندونکي پوهان ذهنی او فکري خصوصیات، چي په يوه واحد نژاد کي په سر رسپدلي وي، دا خبره بنکاره سوې ده، چي هم په فطري استعداد او هم په محیطي زمينه پوري هغه نتایج اړه پیدا کوي، چي د پوهې او مزاج په باب له ازمونو خخه لاس ته را خي. خو البته په دي خبره کي د نظر اختلاف موجود دئ، چي خيني فطري استعداد او خيني محیطي زمينې ته دېرا همیت ور کوي.

«که دوه ګروپه د کوچني والي له وخته خخه په يوه محیط کي وروزل سی، نو د دوى تر منځ چنداني غټ فرقونه نه پیدا کيري. سربېره پر دي دا هم بېخي

خرگنده ده، چي که يو شان زمينې چا ته برابري وي، نو د يوه نژاد او بل تر منځ د اوست حد په معيار (يعني د هغه چا په معيار، چي تر دونه کسانو پياوری وي، لکه تر خونه کسانو چي پاته وي) د دوى په فعالیتو او نورو خصوصیاتو کي چنداني غت توپير نه ليدل کيري.

زياتره پېښيري، چي يو اولس داسي ايسى، لکه هغه چي د خاصو سیکالوجيکي خصوصیاتو خښتن وي. د سرسری کتني له مخي دغسي بېل والي سمدستي د هغه له نژادي خصوصیاتو خخه بلل کيري، خو په علمي صورت کي مور دې حقیقت ته رسپرو، چي هر عمومي سیکالوجيکي خاصیت ډپر امکان لري، چي يوې عمومي تاریخي او اجتماعي سایقې ته منسوب وي. دغسي نسبتونه بنائي دا حقیقت له نظره پت وساتي، چي د مختلفو اولسو په دنه کي، چي له بېلو بېلو نژادو خخه جوړ سوي وي، سړي تقریباً متشابه او يو راز ذکاوتونه او مزاجونه پیدا کولای سی.

هغه علمي مواد چي اوس زمور په لاس کي سته، داشی نه ثابتوي، چي ارثي جينيتيکي فرقونه د دي خبری غت عامل دي، چي د مختلفو اولسونو او توکمونو ګلتوري بریاليتوبونه يو له بله فرق سره لري. دا مواد مورته را بنېي، چي د دغسي فرقو په تشريح کي لوی عامل هغه ګلتوري جريان ګنل کيري، چي هر ګروپ پکښي واقع دي. اساسي تکي دا دئ، چي بشري ګروپ پر داسي بناخو نه دئ جلا سوي، چي په بیالوجيکي لحاظ بېل بېل انواع وګنل سی. بشريوه نوع ده، که خه هم جلا جلا صنفونه ډپر پکښي موجود دي، دا صنفونه او رقمونه د پوست د رنګ، د وېښتاناو د شکل، او د کوتۍ د اندازې له مخي پکښي ليدل کيري. دا شيان چنداني مهم نه دي (پرته له دي چي رنګه پوست د لمړ په

مقابل کي يوه اندازه ساتلى وي) او نه هم د پوهى يا اخلاقى صفاتو سره کوم ذاتي ارتباط لري. البته د خلگو تر منځ په عاداتو او سلوک کي خورا ډېر فرقونه سته، خو دا ناممکنه ده، چي دغه فرقونه له ټلتوري عنعني، خارجي شرایطو، د ژوندون د طرز او طبیعی محیط په پرته بل شي ته منسوب وښوول سی.

انسانی نژادونه:

نژاد داسي تعريف کيري، چي هغه ګروپ دئ، چي د غړو تر منځ ئې يوه شمېر ټاکلي طبیعی خصوصیات مشترک وي او په يوه ټاکلي سيمه کي يوه جغرافيايی مبداء ولري. په دې ډول نو درې لوی نژادونه د قفقازيانو (Caucasoid)، منگوليانو (Mongoloid) او نیگرويانو (Negroid) په نامه سته او يو خه هم کوچني نژادونه ليدل کيري. د دې نژادو مبداء داسي ده، چي دوى دنۍ په بېلو بېلو څایو کي له هغه نژاده خخه را پیدا سوه، چي اوس ئې بولګه نه سته. دا بېل نژادي بناخونه يو له بله ډېري پېړي په جلا سيمو کي او سېدله. خو دغه نژادي بناخونه داسي نه وه، چي پر يوه مخ سوچه او بې ګلېدو پاته سوه. ننۍ انسان په دې اندازه د مبداء په لحاظ مخلوط دئ، چي حتی اوس داسي دورګه ډول پکښي نه سته، چي د حيواني دورګه اقسامو سره ئې مقاييسه وسي. بشري اقسام لکه دورګه سپيان د تغير دپاره خورا ډېر مساعد دي. د يو حقيقي او واقعي صنف ډېر نژدي مثال که چيري وي، نو هغه به يوه کوچني ټولنه وي، لکه د اسکيمو قبلي يا بوش مين، چي هغه په کامله توګه د پېړيو پېړيو راهسي جلا او ګوبني پاته سوي دي.

په نن زمان کي نه يوازي دا چي نژادونه تر هغه ډېر سره ګله سوي دي، چي مورن ئې گومان کوو (مثلاً ډېر امریکایي تور پوستي خيني سپین پوستي اجداد لري او هم زيات شمېر سپین پوستي، چي په ټينګه د نسل د سوچه والي ادعاء هم کوي، نسيبي مبداء ئې تور پوستو ته رسيري)، بلکي دغه د ګډېدو جريان تر هر وخت زيات په چتکي روان دئ. هغسي گوبنه والي چي د یو سوچه غوندي نسل د تدریجي جوړښت دپاره لازم دئ، نه چيري سته او نه به پيدا سي. سربېره پر دغه هغه تحولات چي په موجوده وګرو کي له زمانو راهيسې را روان دي، یو زيات شمېر عواملو ته منسوب ګنل کيري. له دي عواملو څخه زياته برخه پت دی او یو وخت او بل وخت د نوو اصنافو په بنه ظاهريري. په همدي اساس نو بدني اقسام تل تر تله تر تغيير لاندي دي. په ټوله اروپا، امریكا، افريقا او آسيا کي د نوو او متغيرو تركييونو جريان د زرو کالو په دوران کي را روان دئ؛ حتی په هغه وګرو کي، چي سربېرن ډول یو راز ليدل کيري، بېل بېل جينيتيکي قسمونه هم خورا ډېر پکښي پيدا کيري.

د مشترکو صفاتو مسئله:

خيني فرضي نژادونه خو ګرسره پيدا سوي هم نه دي، مثلاً که د ارين نژاد او د نورديک (Nordic) نژاد. ارين په لسانيانو پوري مربوط یوه کلمه ده، خو نورديک بيا یو داسي لفظ دئ، چي یو مخصوص جسمي صنف معرفي کوي. دا صنف په سкандинافيا (Scandinavia) کي خورا ډېر دئ او د جرمني په حصو کي هم یو خه سته، مثلاً کله چي د الپين (Alpine) يا مدیترانې خلگ په عمومي توګه تshireح کوو او وايو، چي دوى تور بخون، په ونه ګردي او هم

داسي نور دي، نو په دي وخت کي زموږ تصنیف يو مخیزه په خارجي بنه پوري اړه لري، څکه لومړي خو مور د اروپا ټوله وګړي په دي تصنیف کي يو څای را کښېساو او دوهم بیا زموږ تصنیف کوم جینيتيکي صنف نه را بنېي او دريم دا چي له دغه خخه کومه صحیحه نتيجه هم نه را وځي.

دغسي تصنیف کت مت لکه د یوې تقریبی احصایې غوندي مثال لري، چي د اوسته حد له مخي يو حکم را وايستل سی. مثلاً سپری ووايي، چي د سکاتلند په پلانۍ سيمه کي په سلو کي شل وګړي سره وېښتان لري او په ونه (پنځه فوته او شپږ اينچه) جګ دي. بیا نو پر دغسي صنف باندي کولاي سی، چي د خپلي خوبني سره سم يو نوم کښيردي، مثلاً د گرامپيانو (Grampians) نوم. د دي کار مفهوم نو دادئ، چي د سکاتلند په نورو برخو کي بیا دغه تناسب بل راز دئ، څکه هلتہ بنايی سورسری او د جګي وني خاوندان تر هغه دمخني شمپر زيات وي. دغه راز صنف صرف يو احصائيوي مفهوم لري.

فرض کړئ مور د نورديک کلمه د یو داسي صنف دپاره استعمالوو، چي په ونه جګ، وېښستان ئې صاف او سترګي ئې شنې وي. د دي صنف زياته فيصدی په سویلهن کي سته (نه په جرمني کي)، خو دلتہ هم چي جلبي عسکر کتل کېږي، یوازي په سل کي پنځلس له دغه تعريفه سره برابرېږي.

دا خبره داسي هم کېدلاي سی، چي هر ډول صفات که مور په نظر کي ونيسو، نو هغه په مشترک ډول د ډېرو خلګو تر منځ پیدا کېږي. مثلاً خُرمایي ايتالویان او تورېخون سویلهنیان په زياته اندازه وجود لري او په هر اولس کي که د افرادو تر منځ فرقونه وکتل سی، نو هغه د منځني حد په حساب تر هغو فرقو ډېر وي، چي د یوه او بل اولس په منځ کي پیدا کېږي. مثلاً که د الپاين د سيمې يو

څوک د بل چا سره مقابله سی، نو بنايی د احصایي امکاناتو له مخي دی د
الپاین د سیمي و نه ګنل سی.

نژادی فرقونه بې اهمیته دی!

دا خبره ده، چې د نوعي ذرو (جیتر) له مجموعي شمېره څخه یوازي په سل کي
يو د دې سبب کيري، چې د موجودو نژادو تر منځ فرق راولي او دغه راز
عوامل هم صرف سطحي فرقونه، لکه د پوست رنګ او داسي نور منځ ته را
ولي.

دا عوامل په هیڅ توګه دانه سی بنکاره کولای، چې په سل کي له پاته ۹۹ نوعي
ذرو څخه چې د انسان د اساسی مخصاتو منشاء ګنل کيري، خه راز فرقونه يا
باید او يا نه باید منځ ته را سی.

دغه بیان نو مور د مسئلي اساسی تکي ته راولي، ئکه هغه شی چې زموږ بحث
ایجابوي، د وېستانو ډول يا د پزې شکل او داسي نور شیان نه دي، بلکي هغه
مشخصات دي، چې له نژاده سره اړه نه لري. مور ته په عملی توګه د مزاج او
شخصیت اړشي ډولونه هیڅ نه را معلومېږي او نه هم د دې ډولو خرگندونکی
ارتباط له خارجي بنې او صورته سره چيري پیدا کېدلاي سی. دليل دا دي، چې
بشر صرف یو صنف دئ او د تشپه نامه نژادو تر منځ شباهت (لکه د طبقاتو تر
منځ) د دوی تر فرق او جلاوالی زیات دئ. دلته بیا یو پلا بیا هم دا اصل
ثابتيرې، چې فردې فرقونه، چې د یوه صنف په دنه کي را پیدا کيري، تر هغو
فرقو ډېر دي، چې د یوه صنف او بل صنف په منځ کي ليدل کيري. د ذهنې
استعداد په مورد کي چې هغه اندازه کېدلاي سی، خبره پر دې اساس ولاړه ده،
چې د پوهې ډېوالۍ يا لړوالۍ په کومه نژادي مبداء پوري اړه نه لري.

طبیعت یا تربیت:

ذهنی، مزاجی او کرکتیری مشخصات داسی شی نه دی، چې را پیل سی او بالذات تر اندازه کېدو لاندی ونیول سی، ئىكە د اجتماعي عنعناتو نفوذ د زوکپی له ورخی خخه را نیولی، هغه بیالوجیکی جريانونه تر تغیر لاندی نیسي، چې په ارثي توګه را پیدا سوي وي. وراثت او محیط داسی شیان دی، چې یو له بله نه جلا کپری او هغه خه چې زموږ خبری پر بناء دی، په دواړو پوری اړه لري. زموږ بالقوه استعدادونه زموږ په خپل مخصوص محیط او اجتماعي عنعناتو کي عملی شکلونه اخلي. په همدي دليل نو دا ناممکنه ده، چې کله مزاج او کرکتیر تر کتنی لاندی نیسو، نو هغه را بېل کړو او د ارثي عواملو په باب کي ئې وړغیزو.

اجتماعي تحول په تاریخي زمانو کي:

پخوا لا په کال ۱۸۹۳م. کي توماس هنري هسکلی په خپل یو بيان کي دا خبره کړي ده، چې «د تمدن ارتقایي تحولات چې د تولني د تکامل په نامه یادېږي، په حقیقت کي یو داسی جريان دئ، چې اساساً له هغه جريانه خخه فرق لري، چې د طبیعت په ساحه کي د انواعو تکامل منځ ته را وستلى دئ او هم له هغه جريانه خخه جلا دئ، چې بیالوجیکی صنفونه وجود ته را ولې.»

همدا راز هکسلی ویلی دی، چې د تودور (Tudors) له زمانی راهیسی د انگرېزی تولني په ساختمان او تمدن کي خورا پراخ تحولات راغلي دی. دا

هیخ امکان نه لري، چي دغۇ تحولاتو دى لە داسىي فطري تغيراتو خخە منشاء اخىستې وي، چي د دغىي زمانىپ د انگرپزانو پە جسمى او ذهنى ساحە كى دى موجود سوي وي. ڏنماركىان يو وخت دريابىي غله وە، خو اوس بىا دوى آرام بزگران دىير دغسى تحول پە هىخ توگە نوعى ذرى تە منسوب ارىشى او فطري تحول نه بلل كىري. د تېرو دوو زرو ڪلو پە دوران كى هغە ملتونە، چي يو وخت پر نورو مسلط وە او حکومت ئې پر كاوه، لکە روميان، عربيان او ازتيكىان (Aztecs) لە برمە ولوپدە او زوال ئې راغى. همدارنگە بىا داسىي اولسونە لکە مورپە خپلە، چي عرببو د فطرت لە مخي كوتەذنه او تر شا پاتە بلىو، را پورتە سوو او تسلط مو قايم سو.

dasi تاریخ پوهان لکە تاینبىي (Toynbee) د مدنیتو د ارتقاء او زوال هغە عوامل پلتىي، چي جينيتىكىي جنبه نه لري. هيڅوک ھم لە دوى خخە نه غوارى، چي دوى دى د جينيتىكىي پلوه دغە جريانونه وڅېرى او حتى پە خپلە جينيتىكىي پوهان ھم دغسى تقاضانە كوي، ھكە دوى بنە پوهيرى، چي د جينيتىكىي تحولاتو ساحە بېخى محدوده ده او د تاریخي تحولاتو سره كورتى سرنە خورى.

نن ورخ پە افريقا كى د سر پە سترگو سره ليدلائى سو، چي هلتە لور تعليم يافته او لايق ملي مشران را پيدا كىري. دوى پە مطبوعاتو او تلويزيون كى مرکى كوي او پە رسمي كنفرانسو كى خپل خيالات پە بنە توگە پوره بنكاره كولاي سى. دوى البتە د هغو يو خو خلگو مثال گەنل كىري، چي د تعليم موقع ورتە برابره سوي ده او ھم دوى دى، چي د را وىبىي سوي قارې د مخ خلگ بلل كىري.

ولي حيني ملتونه تر شا پاته دي؟

دلته دا پونستنه منځ ته را خي، چيولي افريقيايان او اسکيمويان او نور اولسونه دونه ډپر تر شا پاته دي او صرف او س ئې دي ته مخه کپري ده، چي خان ورسوي؟ البته دا تر شا پاته کېدھ په دي اساس پوره تshireح کېدلاي سی، چي د دوى د موقعیت او محیط فرقونه په نظر کي ونیول سی. طبیعی شرایطو په حاصل خېزه څایو کي (چي هله هغه وخت صرف په نړۍ کي یوازي غنم او اور بشي پیدا کېدلې) او د مصر او فرات په لویو رو دي ناوو کي ئې خلگ ډپر مخ ته بوتله. که د دوى شرایط د اسکيمويانو او يا د افريقيا د جنوبي صحراوو د او سېدونکو سره مقاييسه سی، نو خرگنديري، چي دا خلگ د تاريخي او يا جغرافيائي تصادف په سبب د ګلتوري انکشاف له جريانه خخه وتلي وه او نه ئې سوای کولای، چي مخ ته ولاړ سی. دلته تزادې رېښه کومه موضوع نه تشکيلوي.

انکشاف داسي حتمي جريان نه لري، چي د هغه په سلسله به ارو مرو هر چيري بې له شرایطو خخه انسان تر یو شان متواли مرحلو را تپيريري. اولسونه له مترقي ګاونديانو خخه اقتباس کوي او په همدي وسیله له یوه راز اجتماعي نظام او اخلاقې سيرته خخه په خورا چټکي بل راز اجتماعي نظام او بل ډول اخلاقې سيرت ته انتقال کوي. په دي تبديلي کي کومه د ډار خبره نه سته او نه هم دا تبديلي کوم شي ته ځنډ واقع کيري. دا خبره باید زموږ په یاد وي، چي دلته مور د چوغکو یا کوترو یا ګلانو له نسله سره سر و کار نه لرو، چي د هغه مهم خصوصيات هغه دي، چي د نوعي ذري له فرقه سره ئې اړه لري. د انسان جينيتيکي تركيب بنادي او ګلني دئ او د مستند تاريخ په تپرو ۲۰۰ نسلو کي

ئې کوم تغیر نه دئ کېرى، د چېرى زمانې راهىسىي د اساسى تغیر کومه نخبىنە پە انسان كى نه ليدل كېرى. هغه خە چى د انسان پە مورد كى فرقونە لرى، پرلە پسې تغیر كوي او له يوه عصرە تر بلە لوى تحولات پكىنى ليدل كېرى او د يوه ھيواد او بل تر منخ بېلوالى بىكارە كوي؛ هغه گلتوري شكلونە، دودونە، سلوک او د پوهنى ورخ پە ورخ زياتپدونكىپە تارىخي ذخىرە دە.

جيئيتىكىي عوامل اجتماعىي نظامونە نه تاڭى!

د اروپا او هند پە منخ كى د اجتماعىي نظامو فرقونە کوم فطري او ذاتي فرق تە منسوب نه گنيل كېرى، ئىكە د دغسى خبى د ثبوت دپارە هيچ شواهد نە سته او نه ئې ھم چا د اظهار جرئت كېرى دئ. بشرى اولسونە پە خپلۇ گلتوري شكلو كى داسىي چىك تحولات را ولى، چى پە هيچ توگە د نوعى ذرى (جين) تبديلى تە منسوب كېدلاي نە سى. رشتىا ھم کوم تحول چى پە گلتوري نظام كى را خى، تر هغه تحول، چى پە جيئيتىكىي نظام را خى، خورا چېرەم دئ. د تېرو شىپپتو كلو پە دوران كى چى کوم تحولات پە روسىيە كى راغلى دى او يا هغه تغيرات، چى همدا اوس پە نورو سوسىالىستىي ھيوادو كى روان دى، کوم جيئيتىكىي تحول تە منسوب نه دى^{٣٦}. د جيئيتىكىي چارو قوانين د اجتماعىي انكشاف پە ساحە كى نه چلىرى.

حقىقت دا دئ، چى انسان يۈپ داسىي ساھى تە داخل سوی دئ، چى پە هغى كى بل راز قوانين چلىرى. دلتە د ثابتۇ حيوانى اصنافو سره سر و كار نە لرو،

---

^{٣٦} د C. H. Waddington ھغه كتاب وگورئ، چى «اخلاقي حيوان» نومىرى.

بلکي يو متغير او متحرک انساني سلوک زموږ تر کتنی لاندي دئ. يوازي انسان تر دغه راز موائعو را تپر سو او داسي نوي نړۍ ته راغي، چي په هغې کي مهم پرمختګونه يوازي د بشري انکشاف په ساحه کي امكان لري. دلته جينيتیکي ساختمان انکشاف نه کوي، بلکي ګلتور، تاريخ او تولنه تر تکاملي جريان لاندي مخ ته ئې. نور نو ټوله حيوانات په هغو جينيتیکي تحولاتو پوري مفید دي، چي د تاريخي زمانې په نسبت خورا کرار جريان ګنل کيري. سربېره پر دي هر حيوان چي د اختصاصيت خوا ته نژدي سوي دي او يو ثابت جينيتیکي شکل ئې اخيستي دي، نو جينيتیکي تحولات ئې هم بېخې په زياته اندازه کرار سوي دي. د موجودو اصنافو اجداد، چي دېر اختصاصي حالت ته نه وه را رسپدلي، زيات تغير ئې کاوه. (خو دغه تغير هم د حيواناتو په مورد کي چي کتل کيري، نو معلوميري چي بنادي تحولات مليونونه کاله غوبنته، چي په سر ورسيري. په داسي حال کي چي د انسان تاريخ صرف يو خو زره کاله نیولي دي.).

انسان خه راز تحول کوي؟

انسان په خپله د یو بیالوجیکي موجود په حيث د یو نسبتي اثبات او استقرار حالت ته را رسپدلي دي. بشري موجودات له جينيتیکي پلوه هم یو خه تغير کولاي سی، آما د ده په مخ کي خورا نوي امكانات برابر سوي دي او داسي چهک اساسی تحولات کولاي سی، چي هغه د جينيتیکي ساحې په دائيره کي ممکن نه دي. دغه راز تحولات په ارشي جهاز کي کوم تغيرات نه غواړي. انسان چي په شعوري توګه په خپلو اسبابو او تخنيکي فعالیتو کي تحول را ولې او د نوي اجتماعي تنظيم دپاره سنجشونه کوي او د ده فعالیتونه پر دي اساس اجراء

کېرىي، چى د تحول دپاره معقول ضرورت حسوی او پە دېر مهارت سره وسائل اختراع کوي، نوئى ئىخكە د تحولاتو او بدلۇن دپاره يوه داسىي لوويه زمينه ئان تە برابره كېرى دە، چى پرته لە دە خخە نور حيوانات لار نە ورتە لرى. دغە اپتىاوي او ضرورتونه چى تحول ايجابوي، يو و بل تە سرايت کوي او د نېدى والى پە سبب د يو و بل د تحرىك عامل گرخى. رشتىا هم د بشر د تكاملى جريان لە غتو خصوصياتو خخە يو دا دى، چى بېل بېل كلتوري عناصر د يوه كلتور جزر گرخولاى سى.

پە دې ترتىب نو پە يوه گام تر دېر و پراوو غورخىدلاى سى او هغە مرحلې پرىبودى، چى انسان پە تېرە زمانە كىي پە خورا زحمتو وھلى وي. خو پە دې ئاي كىي همدارنىڭ دېر اتفاقات، تصادفات، د مواقۇ خطاوىي، ئىنىي وخت د معقول قيادت نىستى والى او كله بىيا د هغە موجودىت وي، چى پە نتىجه كىي يوه تولنه انزوايى حالت، ناكامى او د پس مانى كەھل تە واچوي او د دېرى زمانې دپاره ئى پرمختىگ و خندهيرى. كەت مەتكە پە عضوي تكامىل كىي چى د طفيلي ژويو موجودىت او نهايى اختصاصىت د پرمختىگ سره متابفات نە لرى. دغە رنگە د تولنى د پرمختىگ پە لوى جريان كىي اپخوا او بغلۇ تە هغە ناكاره قومونە پاتيرى، چى لار ئى خطا كېرى وي. دوى نو هغە بدېختە او ناكامە و گرى وي، چى د پرمختىگ لە لاري خخە او بىتى وي. مور د دوى د ناكاميyo عوامىل پە دې كىي نە لەوو، چى د دوى پە بشري ختە كىي نىمكەپتىاوي موجودى دى، ئىخكە بشپەرە بلىتنە دا بىكارە كوي، چى اساسىي علتونه بېخىي پە معلومدارە ۋول د تارىخي حقايقو پە خېرنە كىي پيدا كېرىي. محىطي شرایط او كله بىيا حتى خاص تصادفي عوامىل د داسىي ناكاميyo او پس مانىyo سبب وي.

تمدن چيري شروع سو؟

د هغه تصادف په سبب، چي و چي قاري ئې د مەحکى پر مخ غورولي دي او بېل بېل موقعیتونه ئې په وجود را وستلي دي، مثلاً لكه لویی صحرا، چي توله مرکزى او جنوبى افريقيا د مدیترانې له تمدنە خخه پري كېرى وه. حىنى سىمىي د دې دپاره مساعدى وي، چي هلته زراعتى پرمختگونه را سى او بېل بېل اولسونە له خپلو تكمىلى وسایلو او استعدادو سره يو ئاي سى او گۆتۈرى ۋولنى جورى كېرى، ئىكە نو په دغسى خايو كى د را تولپدو او تنظيمىپدو يو شەمىر مرکزونە منخ تە راغلل، چي د يو نوي او عالي تمدن زيرى ئې ور كاوه او د هغه مقدمه وە. لە بلى خوا بىا د تمدن داسىي مثالونه ھم لرو، لكه په مرکزى امريكا كى د مايا (Maya) تمدن، په چين كى د ژېرود سىمە، په هند كى د گنگا ناوى او بالآخره د نيل وادى او د بىن النھرين په سىمە كى مصرى او سومرى مدنیتونه. دا مدنیتونه تر چېرى اندازى يو له بلە جلا او گوبنى وە. د مايا مرکز بېخى گوبنە وو او نو له منخه ووتى. چين بىا د یونان له گۆتۈر نفوذ خخه منزوی پاتە وو، خو هند بىا د خپلو مذهبىي عقاید او موھوماتو په سبب له حرکتە لوپىلى وو؛ ئىكە د هند دینياتو او مذهبىي تعلیماتو هغه فرقوي نظام په ايدېيالوجىكى لاحاظ چېر تقويه كېرى وو، چي د نېرى تر هر ئاي ئې دلتە چېر كلك او بشپېر شكل درلودى. په داسىي حال كى چي طبىعىي پدیدى ئې يو توھم (مايا) گانە او د پدیدىو تر منخ روابط ئې د قسمت خنچىر (كرما - Karma) بالە، نو په دې ڈكتريينو كى به خە طاقت پاتە وو، چي بشرىي پرمختگ تە ژوند ور كېرى او پر لار ئې برابر كېرى؟

خود مدیترانی په شاوخوا کي بیا کشمکشونه یو په بل کي حلول په بېره چالان وه. ورو ورو دا جريانات د نړۍ غربی منطقو ته را نژدي کېدله؛ يعني فرات، نيل او مدیترانی ته را ورسېدله. دلته نو د بېلو بېلو خایو او خلگو دغه استثنائي اختلاط او یو له بله ګلپدو د خو زرو کلو په دوران کي یوه داسي ټولنه منځ ته را وستله، چي په هغې کي عقل کولای سوای، له حقایقو سره ډېر شناخته سی او په بشري فعالیتو کي د مذهب نفوذ پای ته ورسوي. دلته له یو شمېر مواععو سره ډېري عالي او منظمي تخنيکي زده کري، چي د نړۍ په باب یوه ډېره روښانه پوهنه هم ور سره وه، له یوه نسله خخه بل نسل ته پاتېدلې. په دي ډول نو مدیترانه پوره شپږ زره کاله د دي ګرې پرمخ باندي د بشري موجوديت او ترقى یوه نامي سيمه وه.

نامتوازن اجتماعي او اقتصادي انکشاف:

داسي نه ده چي نامتوازن اجتماعي او اقتصادي انکشاف یوه استثنائي پېښه ده او تشریح ئې نه سی کېدلاي، بلکي د دي شي ظهور یوه حتمي او لازمي خبره ده. دا حادثه په صنعتي عصر کي هم مور وينو. برтанیه په صنعتي فعالیتو کي ډېر کلونه دمخه وه، خو بیا جرمنی ډېر تر دمخه سو، چي جاپان او اتازونی په پسې وه. د همدي اساسي عامل له مخي او سنی امپرياليزم پوره تشریح کېدلاي سی. نن ورڅ بیا د دي جريان مثال د شوروی اتحاد د اقتصادي انکشاف په سرعت کي ليدل کيرې، ئکه دغه سرعت د اتازونی تر هغې خورا ډېر دئ. همدارنګه هغه ستر ګامونه، چي نور سوسیالیستي هیوادونه ئې مخ ته اخلي، د دي جريان یو بنه مثال بلل کيرې.

«د سرمایه‌داری نظام انکشاف بالکل په غیرمتوازن ډول سره رسپدلی دئ. یو پلا به یو هیواد او بیا به بل هیواد تر خپل حریف دمخه سو، بېل بېل تخنیکي، تاریخي، اقتصادي او سیاسي علتونه د دې سبب کېدل، چي دغه عدم توازن حتمي و گرځوي».^{۳۷}

انسان متحول دئ او تربیه اخلي!

دغه بېل بېل ډولونه چي د ترقى په سرعت کي ليدل کېري او هغه فرقونه، چي د اولسونو او مدنیتونو تر منځ له یوه عصره تر بله وینو، دونه لوی او چتک دي، چي په هیڅ توګه د چا فطري مشخصاتو ته منسوب نه سی ګنل کېدلاي، ځکه که د دغه جرياناتو علت فطري مشخصات واي، نو به ئې شکلونه یو راز واي او ثابت حالت به ئې درلوداي. انسان یو ثابت او پر یوه قرار موجود نه دئ، بلکي غيرمشخص، د توافق دپاره تيار او په ناپايه ډول تحول ته اماده دئ. دی د ټولو حیواناتو په جمله کي بېخی ڏېره تربیه اخلي او تغير کولای سی. انسان دئ چي د نوو طریقو، نوو فنونو او نوو افکارو له زده کړي سره تحول کوي.

د دې سبب دا دئ، چي انسان هغسي دماغ لري، چي زده کړه کولای سی، د انتظام سربنته برابرولای سی، نوي طریقې غوره کولای سی، بي فايدې شيان پرېښوولای سی او په چتکي سره تحول کولای سی. د دې امکاناتو دليل دا دئ، چي انسان یو اختصاصي صنف لکه آس او زرافه غوندي نه دئ، بلکي یو سوچه استعداد دئ، چي ثابت او مشخص شکل نه لري. د انسان ګلتور، سجیه او تمدن د یو داسې معین شي محصول نه بلل کېري، چي هغه د ده په ختيه کي

^{۳۷} د هغه کتاب، چي یو مارکسیستي درسي کتاب دئ او Political Economy نومېري.

اخبلی وي، بلکي دغه راز توله شيان د زده کولو او د خوبنولو د لاري خخه
اخي؛ دا شيان ئې هم اصلاح كيري او هم له يوه حاله بل ته اوپري. دي خبرى
توله نژادي تيوري گاني بالكل چتى او غيرعلمى ثابتى كرپي، ئكه دغه شان
تيوري گاني خوله دې نظري چخه را وتلى وي، چى بشري ماھيت ثابت اقسام
لري او يا دا چى گلتورى فرقونه جينيتكىي فرقونو ته منسوب گنيل كيرى.

نژادپرستي او استدلال:

ئيني كسان دې خبرى ته چنداني اهميت نه ور كوي، چى نژادپرستي هيخ راز
علمى بنياد نه لري، ئكه كله چى يوبسته اولس د ئان په باره كى په دې عقيده
سي، چى دى بادار اولس دئ، نو په دې صورت كى عقل او استدلال ته خه نه
ور پاتيرى. دغه راز نظر يوازى له تعصباتو او د محافظه كاري له مسلكه سره اره
پيدا كوي. دغه شان يو منحرف نظر د خپلو قوي هيچجاناتو او احساساتي
اظهاراتو سره د اجتماعي تبعيض د لوبي مسئلي يو جز دئ، چى طبقاتي
تبعيضونه لاس پكىنى لري او هم هر كله په داسي خاي كى كار خنى اخىستل
كيرى، چى د كوم جمعيت د امتياز موقف تىنگ وساتي. د دغه نظر اثبات په
ذات كى دا مفهوم لري، چى غواصي استثمار پر عقلى دلailو و دروي او د دې
دپاره چى خلگ د غلامى په حالت او سياسي محكوميت او اقتصادي استثمار
كى وساتي، يو لې خه استناد پيدا كرپي. همدغه دليل دئ، چى په نتيجه كى يو
لې خطاوي او بې دليله تمایلات منځ ته راغلي دي. دا طبعت نه دئ، بلکي تولنه
ده، چى انسان ئې لوره او كېنتو نژادو ته وېشلى دئ؛ دا لوره او كېننە په حقیقت
كى وجود نه لري، بلکي صرف مور را ايستلي دي.

د دې تعصباتو او تمايلاتو بشپړ نامعقولیت هغه وخت بنه معلومېږي، چې په حینو مواقعاو کي د دوى تر تاثیر لاندي خلګ له دې اعترافه سره، چې وايی که خه هم په زیاترو مواردو کي د فرق او تفوق نخښي نه ليدل کيرې، خو بیا هم دا فيصله کوي، چې باید حیني وګړي په دې سبب له تله وايستل سی، چې د دوى په خته کي نژادي ارجل والي موجود دئ. دغه راز نو یو انسان په دې دليل، چې خاصې نخښي او فرقونه لري، په کوم قطار کي نه دروي، بلکې صرف په دې سبب ئې را ولې، چې تصنیف ئې دغه شان سوی وي.

ملامت اوزگړۍ:

نژادي تعصبات او تمايلات اکثره د ملامت اوزگړۍ شکل اخلي. کله چې د وګړو آرامي او یا د جمعیت یو خای والي په خطر کي ولوېږي، نو باید ملامت اوزگړۍ ورته پیدا سی. بېکاري زیاتره دغه جريان منځ ته را ولې، مثلاً موږ انگربزان، غربی هندیان (West Indies) او په لایم ہوز (Limehouse) کي چینیاں یا توله خارجی او سپدونکی د خپلو اقتصادي مشکلاتو سبب بولو. یو اقلیت یا یو کمزوری محکوم اکثریت نو هر کله د اجتماعي تپري دپاره په مجموعی صورت هدف واقع کيرې.

موږ خپله بې امنی او یا شخصی ناکامي په دې سره جبیره کوو، چې پر یو منفور جمعیت باندی ملامتیا واروو. زموږ اجتماعي سروې دا بسکاره کوي، چې له هغو وګړو خڅه چې څانونه په اجتماعي ساحه کي ناکامه احساسوی، په سلو کي ۳۸ ضد سامي حرکات هم صادروي. خو په داسي حال کي چې د همدي جمعیت

د هغو کسانو له جملې خخه، چي خپل موقف ته خوش بینه وي، صرف په سلو کي ۱۶ د دغه راز منفي افکارو خاوندان ليدل کيري.

د اوسيني ژوند موقع د دې دپاره کافي دي، چي زيات شمېر مرموز او غيرشعوري تعصبات وزپروي. هغه خوک چي له تور پوستو او ناملموسو خخه بد وپري، دغه رنگه له نورو خارجيانيو خخه ئې هم بنه نه راخي. دغه ډله هر راز اجتماعي تحولات، چي هر خونه ضروري هم وي، بنه ئې نه ايسي. دا خبري په غريزي ډول منځ ته راغلي دي او هغو سياسي کسانو پوره استفاده خني کړي ده، چي دوي زياته علاقه لري، د موجود اجتماعي نظام د مفاسدو د پتولو دپاره ملامت اوزگري پيدا کري او هم هغه چاکار خني اخيستي دي، چي غواړي تر دې تکاليفو لاندي خلګ بېلو بېلو ډلو ته ووپشي او په جنګ ئې واچوي. دا خبره هم باید ومنل سی، چي کله خلګ له حقوقو خخه محروم سی، په ګښته سترګه ورته کيري، مجبوره سی، چي تر بدو شرایطو لاندي ژوند وکړي او د حيواناتو په شان رفتار ور سره کيري، نو ضرور په هغو کي خورا ناوړه خويونه را پيدا کيري. هغه خوک چي دغسي خلګ استثماروي، نو هغه نتایج چي د دوي د استثماري سلوک په اثر منځ ته راغلي وي، د خپل دې عمل دپاره ئې د دليل په توګه هم استعمالوي، چي ولې دوي غواړي دغسي وګړي په ګښته حیثیت او سپک حالت کي وساتل سی. موږ له تعليمه خخه خلګ محروم ساتو او بیا نو شکایت لرو، چي دوي بېسواده دي. موږ دوي دغه بد او ګښته حالت ته را رسولی دي او بیا نو وايو، چي آيا دا خنګه کېدلای سی، چي دغسي ګښته وګړي له څانه سره برابر وبولو.

نژادپرستی او استثمار:

همدارنگه د نژادپرستی یو بل مظهر هغه مظالم دي، چي د واکمنو د تفوق دپاره پر اقليتو باندي تېرىري. د دې دپاره چي د دغۇ مظالمۇ او عذابونو واقعي ماھيت وپېزنو، لازمه ده، چي د اجتماعي او طبقاتي شخرو پر جريان علم را ولو، نه دا چي د نژاد پلتنه شرو كرو. د چلو، طبقاتو او اولسونو په منځ کي چي اجتماعي شخري پېښيرى، توله ژور علتونه لري. کله چي یو جمعيت؛ که صنعتي کارگران وي او يا یو نژادي اقليت وي؛ د تبعيض په موقف کي راسي، نو هله هر کله زورور منافع لاس لري. يوازي د اقتصادي امتيازاتو له نهايي ختمېدو سره دا امکان پيدا کېدلاي سي، چي مساوات منځ ته راسي. شخري هغه وخت پاي ته رسېدلای سي، چي انسانان د گڭو او عمومي گتو دپاره یو ئاي کار کوي او په گله صورت ئې لاس ته راوري. د شخرو او نا آراميوله ورکېدو سره نو ييا عقل او استدلال خپله موقع پيدا کولاي سي.

عقلی استدلال او نژادي تعصبات:

د دې خبرو پر اساس نو مور دا هيله نه سو درلودلاي، چي ممتاز خلگ دي استدلال ته غور ونيسي. دوى دې شي ته چنداني اعتناء نه کوي، چي نژادپرستي علمي اساس نه لري او د يو ضد علمي مسلك په حيث رسوا ته وتلى دئ. کله چي دوى زيار باسي، پر نژادپرستي دلائل ووايي، نو ربنتيا هم خپلي سفسطي په خپله ور معلوميري او خان نه خطا باسي. دوى پوهيرى، چي دلليل ئې چتى دي، لاكن صرف د ساتېري دپاره ئې وايي. دوى حتى غواپي، په دلاليلو بازى

وکړي او د مسخو په استدلال د هغه جدي مسلک اعتبار ور کم کړي، چې د
ضد نژادي فکر طرفداره وي. د دوى په نظر کي مهمه خبره دا نه ده، چې په
دلایلو خوک را جذب کړي، بلکي دا ده، چې په سپکاوي سره دلایل رد کړي
او انتقاد کونکی تهدید کړي او صرف د خپل استثمار په ګته تینګار وکړي.

«خورا بنه پخوانی قانون او مقدس پلان دئ
هغه خوک به ئې استعمالوي، چې واک لري
خوک چې کولای سی، و به ئې ساتي.»

که پر دوى باندي په ربستيا فشار راول سی، نو ژر دلایل دروي او وايي، مورد په
دي سبب بحث نه ختمو، چې له تسلیمېدو خخه بېرېرو، بلکي په دي سبب
چې مورد له سره خخه جدي دلایل نه ويله او نه مو جدي بحث کاوه. دوى دا
غوره کړي ده، چې د استدلال په مقابل کي مقاومت وساتي او تاثير ئې ځان ته
پري نه بردې. خو سره له دي هم بايد استدلال ته ادامه ور کول سی، درواغ بايد
رسوا سی او د ممتازو کسانو پلمې بايد میدان ته را وايستل سی، ځکه کله چې
اقتدار او حاکمیت له هغه سیاسي، اخلاقې او فلسفې نظریاتو له څلپدونکي
زغري خخه را وايستل سی، چې ځان پکښي ساتي، نو به بې له زغري خخه
جنګ کوي او په دي حالت کي به بنه واري پر موبنلي او مخالفين به ئې په
قوت کي پر غښتلي سی.

څوک لوړ دی؟

د پیاوړو کسانو د حکومت تیوري:

افلاطون په خپل کتاب کي، چي جمهوريت نوميري، دا تیوري را وړاندي کړي ده، چي دولت به تر هغونه سی کاميابه او استحکام به و نه ساتي، تر خو چي د لوړو کسانو له خوا اداره نه سی. دا کسان باید په فطرې لحاظ پیاوړي وي او مخصوصاً د دې دپاره وتاکل سی او وروزل سی، چي حکومت وکړي. د دې دپاره چي وګري دغه راز یو نظام ته غاره کښېردي، باید هغه خه وویل سی، چي افلاطون ئې «شريف» درواغ بولی. مطلب ئې له دې خبری خخه پروپاگنډي افساني دی؛ له دې جملې شريفو درواغو خخه نو یوه د ده هغه افسانه ده، چي د «ويني او خاوری» په نامه ئې لیکلې ده. په دې افسانه کي ماهرانه درواغ د دې دپاره وايي، چي دښارو وګري دې ته ترغیب کړي، چي دپیاوړو کسانو حکومت ومني. هغه افسانه داسي ده:

«خدای سره زر هغه چا ته ور کړي دی، چي د حکومت استعداد لري، سپین زر ئې هغه چا ته ور کړي دی، چي کارونه ئې په لاس کي دی، مس او اوسينه ئې بزگرانو او نورو مؤله طبقاتو ته ور کړي دی. يوازي د سرو زرو خلګو ته باید اجازه ور کول سی، چي حکومت وکړي.»

د ده د جمهوريت په کتاب کي مهمه موضوع «عدالت» ده، خو د ده عدالت داسي یو شی نه دئ، چي مور د لفظ له مخي پېژندلای سو. دی عدالت يوازي د دولت په برخه کي استعمالوي او هغه په دې مفهوم، چي باید هر سړي تېک خپل تاکلی مقام وساتي؛ کارګر باید کار وکړي، په فکري مسائلو او حکومتي

خبرو کي لاس و نه وهي. د پاچه‌ی وړ خلگ بايد حکومت وکړي او کښته وګړي د ده په کارو کي ګوتی و نه وهي. د هغسي دولت دپاره چې عدالت وچلوی، دا لازمه ده، چې د کښتي طبقي خلگ ئې د لوړو او واکمنو کسانو امرونو ته په خوبنې غاره کښيردي.

خلگو ته بايد دا وښوول سی، چې «نابرابري» عدالت دئ او واکمن طبقات چې هر راز اخلاق ولري، خو د خوارانو دپاره مهم خوي قناعت دئ. خواران بايد په خپله نصيبه قانع او راضي وي.

تمام او لوړ سړۍ:

د تنازع للبقاء او بقای اصلاح تیوري ګانی نه یوازي په نژادي مسایلو کي استخداميري، بلکي په اولسو کي دنه د طبقاتي و پشونو په برخه کي هم کارخني اخیستل کيري. نو هغه خوک چې خان د عالي نژاد سره برابر بولي او وړو نژادو ته په سپکه گوري، دا خبره هېروي، چې نژادپرستي هر کله په یوه اولس کي دنه هم تبعيضي نتایج په وجود راولي. ممتازي طبقي له دغو تیوري ګانو خخه، چې لوړ توکمونه ثابتوي، د خپلو داخلی اجتماعي کشمکشو په برخه کي هم کار اخلي. مثلاً کله چې دا استدلال کيري، چې جرمنيان تر لاتینانو لوړ دي، نو په دې لپ کي دا هم راولي، چې په خپله د جرمني واکمن طبقات تر جرمني کارگرو هم لوړ دي. همدغسي انگربزان چې بيا تر خارجيانو او رنګه نژادو لوړ ګنې، نو د دې په نتيجه کي واکمن طبقات ئې هم تر کښتو خلگو لوړ ګنل کيري. د دغه جريان مثال په ناري جرمني کي بنه ولیدل سو، چې د ډيموکراسۍ اساسات په

لغه ووهل سوه او خاى ئې فيوغر پرنزىپ بادار ته د اطاعت پرنسيپ (Furhrer Prinzip) ونيوى.

هله دا فلسفة منخ ته راغله، چي د مشرانو منل او قبلول په يوه سالمه ټولنه کي اساسى امر دئ او د دې خبى مطلب دا وو، چي د مشر خپل خان ته مسئول دئ او په ده پسى خلگ بله وظيفه نه لري، بې له دې خخه چي د مشر متابعت به کوي او تر خان علاوه خلگو ته به تسليم وي.

هغه خوک چي د خپل جمعيت د لوړوالې په عقیده وه، اکثره خپل خانونه د دغه جمعيت د ممتازو غرو سره برابروي. دې ته نه ګوري، چي آيا دوى هغسي عالي صفات لري او که نه. مثلاً هغه خلگ چي له بدني پلوه کمزوري وي، د خپل بنار يا سيمى يا هيواد د ورزشكارانو په زړه ورتوب وياري او داسي غاره نيسى، لکه په سپورتېي بریالیتوب کي چي ئې ده برخه اخيستې وي. يو سپرى بنائي په حقیقت کي ډېر بې زړه وي، خو که د ده د ملک عسکر په نړۍ کي دلاوره وي، نو په دې ئې خورا طبیعت سم وي. د زیاترو وګرو سره داسي رفتار کيرې، لکه دوى چي د پوهې په لحاظ کښته وي او دوهمه درجه ارزښت لري؛ د دې وضعیت دليل هم دادئ، چي د لوړو طبقاتو پوهه د اوست حد له مخي د کارگرو تر پوهې زياته او لوړه ده. که د ساتېري دپاره دا منو، چي دغه خبره ربنتيا هم حقیقت لري، نو په دې صورت کي د ايتيون (Eton) د مكتب يو ډېر کوته ذهنه شاگرد به پر دې اعتراض کولای سی، چي باید د کارگرو طبقاتو اولاد ته تعليم ور نه کول سی او د دې خبى د اثبات دپاره به دا دليل وايي، چي کارگران په مجموعي توګه بنه پوهه نه لري. دا شاگرد به په خپله دې ته نه ګوري، چي د د پوهه د کارگرو د اولاد د منځني حد تر اندازې لا ډېر کښته ده.

د پوه انتخاب:

هغه خوک چي غواروي د خپل جمعيت موقف په دلایلو ثابت کري، نو په دي کار کي مقیاسو ته مراجعه کوي او په زیاته بیا د ماغزو او پوهیي اندازې ستجوی، حکه دوى په دي گومان دي، چي مقابل او حریف جمعیتونه ئې د فطرت او طبیعت له مخي کښته دي. دوى غواروي دا ثابته کري، چي طبیعت په خپله دوى د هغه مقام دپاره را انتخاب کري دي، چي دوى اشغال کري دي؛ حکه که دغسي نه واي، نو دوى به د هغو پلرو او کورنيو پر خاي نه واي راغلي، چي ضرور پوهان وه. د هغو د پوهی نخبنه خوداوه، چي واک ئې درلودي او په همدي دليل نو باید اولاد ئې هم پوهان وي.

د ماغزو اندازه:

کومه نتيجه چي د مغزو له اندازې خخه لاس ته را خي، چنداني مفهوم نه لري. تراوسه چي خه ماغزه اندازه سوي دي، نو په دي ریکاره کي هغه خوک چي د ماغزو مقدار ئې تر هر چا دېر دئ، د پوهی په لحاظ يو کوتاه ذهنې تثیت سوي دئ.

لیبنیز (Leibniz) چي يو جامع نابغه، فیلسوف او ریاضی دان وو، د ده ماغزه صرف (۱۲۵۷) گرامه ختلي دي. دغه وزن تر هغه لبر دئ، چي د انسان د پخوانی

فوسيل له مخي اندازه سوي دي. د بسمارک ماغزه (1867) گرامه وه، خو آيادى
تر ټولو هونسيار وو؟^{۳۸}

د پوهې درجې:

هغه دلالتونه چي د پوهې او ذکاوت له ازمونيو خخه لاس ته را ئې، په يو خه
غور ارزي. پر دغو دلالتو باندي دا ادعا بنا کيرې، چي دوى د امتيازاتو مستحق
دي او د دې استعداد لري، چي هم د صنایع او هم د سیاسیاتو په صحنه کي د
حکومت او مسؤوليت چاري دوى ته سپارلي وي. «بنار به وران سي، که حکومت
د اوسيني او په ژرو په لاس ورسى!^{۳۹}» يعني خدای دي نو زموږ پر وطن فضل
کوي، که واک د چې په لاس ورسى!

اوس خبره دا ده، چي د پوهې په ازموننه کي مطلقه پوهه تر امتحان لاندي نه
نيول کيرې، بلکي د پوهې درجه په مقاييسوي محیطو کي کتل کيرې. که محیط
بېل وي، نو نتيجه هم بېله لاس ته را ئې، مثلاً که دوه غبرګوليان په جلا محیطو
کي وروزل سي، نوله ۱۰ درجو پوري ئې فرق خرگنديرې. انکشافي محیط
د پوهې پر انکشاف باندي اغېزې اچوي او دېر تاثير پر لري.

دا پونښته، چي آياد پوهې ازموننه په خپله «پوهه» اندازه کوي؟ په خپله يوه داسي
مسئله ده، چي باید دلایل پر وویل سي. خو دا خبره، چي دغه ازمونني د مقاييسې
يو اساس تهيه کوي، آيادا مفهوم لري، چي سپين خلگ نو مثلاً تر تور پوستو

^{۳۸} د منځني حد په حساب د انسان د کلې ظرفیت (۱۴۰۰ سی. سی.). دئ.

^{۳۹} د افلاطون «جمهوریت»

هونسياران دی او نو خکه بايد پر دوى واکداري وکړي او دا حق لري، چې د دوى سیاسي او اقتصادي چانسونه محدود کړي. هر ډول ارقام چې په دې برخه کې د جرياناتو په توګه برابر سوي دي، خو دغه راز نتيجه نه ځني را وڅي. دغه شان ازمويني دا بنېي، چې د لوړو استعدادو کوچنيان په ټولو خلګو کې موندل کېږي. یو امریکایي تور پوستی کوچنی د پوهی ۲۰۰ درجې لري.^۴ تور پوستی کوچنيان بیا په «تې نې سي» (Tennessee) د منځني حد په حساب ۵۸ درجې لري او هغه بیا چې په لاس انجلس کې اوسي، ۱۰۵ درجې لري. له دې خخه خرگندېږي، چې د پوهی درجې د نژادي استعداد له مخي نه ټاکل کېږي. د باسواده تورپوستو د پوهی درجه تر هغو باسواده سپینپوستو لوړه ده، چې په جنوبي ایالتو کې اوسي. ټوله خبری په اقتصادي او تعلیمي وړاندۍ والي پوري تعلق نیسي او هم په دې پوري ارتباټ پیدا کوي، چې د مقام او حیثیت په برخه کې خونه اندازه مساوات جاري دي. که دا دليل وویل سی، چې د هغو ځایو د پوهی لوړه درجه، چې تعلیمي اسانتياوي پکښي موجودي دي، پرته له دې بل شي ته منسوب نه ګنل کېږي، چې هلته هونسيار تور پوستان ورته را نقلېږي. نو د دې خبری جواب دا دئ، چې هغه کوچنيان چې په دې توګه هغو ځایو ته راغله، کله چې د راتګ په لوړیو وختو کې د پوهني ترازموينو لاندې وکتل سوه، نو پوهه ئې لوړه نه وه. له دې بیانو خخه دا را وڅي، چې د پوهی د ازموينو نتایج دا نه ثابتوي، چې باید د کوم نژاد په مقابل کې اجتماعي تبعیض ودرلودل سی. هغه پوهنه چې موب ئې لرو، دا خبره اثبات ته رسوي، چې په ټولو نژادو کې د مستعدو

^۴ د ذکاوت درجه چې ئې تر ۲۵ کښته وي، په کوته ذهنو او باوله کسانو کې ګنل کېږي. تر ۱۵۰ پورته درجه د نابغه خلګو ده. د عادي ذکاوت درجه د ۹۰ او ۱۱۰ په منځ کې ده.

کسانو را پیدا کېدل، یو ممکن کار دئ. دا نو فرق نه لري، که هغه ممتاز او یا غیرممتاز نژادونه وي. ضروري شي دا دئ، چي د تعليمي او اجتماعي زمينې په برخه کي سمون راسي او هر خوک د استفادې مجال ولري.

کله چي موب د محطي زمينو او شرایطو په باره کي غور کوو، باید دلته د صحت مسئله هم له ياده و نه باسو. آيا په یوه نژاد کي دنه د هغو کسانو پوهه، چي په مزمنه ملاريا اخته وي او لړ غذا ور رسيري، د هغو کسانو سره مقاييسه کېدلای سی، چي تر نورمال صحې شرایطو لاندي ژوند کوي؟

پوهه خاص یوه بيالوجيکي مسئله نه ده، بلکي د یو شمېر فعالیتو له مخي تر ازميوني لاندي نیول کيري. د ازميوني نتایج صرف بيالوجيکي استعداد نه را بنېي، بلکي د دې استعداد هغه اندازې معلوموي، چي انکشاف ئې کړي وي او هغه لاره بنېي، چي د دغه استعداد انکشاف پکښي سرته رسېدلې وي.

په اتازوني کي تور پوستي او سپین پوستي که خه هم یوه اقتصادي سویه ولري، خو د تورانو محطي بنېگنې له سپينو سره نه دي برابري او نو ځکه توران د منځني حد په حساب په پوهه کي لړ خه کښته درجه اخلي. خو هر چيري چي ئې د محطي شرایطو تر منځ شباہت ډېر وي، هلته د تورانو د پوهې د درجي کښته والي هم ورکيري^{۴۱}. له دې حقایقو خخه باید دا نتیجه واخلو، چي محطي عواملو دا امکان له منځه وړي دئ، چي د پوهې د ازميونو له لاري د خلګو ذاتي استعدادونه اټکل سی. دا ناممکنه ده، چي د محیط او وراثت تاثيرات یو له بله جلا سی.

---

^{۴۱} د (Ruth Benedict) په هغه اثر کي، چي «نژاد او نژادپرستي» نوميري، د احصائيوي معلوماتو په اساس یوه بنه څېرنه وګورئ.

پوهه او طبقاتي وېشونه:

لکه د مخه چي مو بیان پکنی وکړي، په هر ملت کي دنه هم یوه برخه جمعیتونه او طبقات پر نورو باندي خان په فطري او ذاتي لحاظ لوړ بولي. د دي خبری په تائید کي البتہ شواهد پيدا کيري، چي د تخصص والا طبقاتو د اولادې د پوهې درجه د منځني حد په حساب د کارگرو تر اولادې لږ خه لوړه وي، خو په تخصصي طبقاتو کي داسي کسان هم مورب موندلای سو، چي د پوهې تر عمومي او سط ئې سويه ډېره کښته وي. اما دوى د هغه دمختي اساس په استناد دا ګومان کوي، چي که خه هم دوى خورا کوتاه ذهنې وي، لakin د کارگرو د طبقي تر هر غړي باید هوښيار وګنيل سی. دوى دي ته نه ګوري، چي د کارگرو له طبقي خخه هم په سل کي ۷۵ دېر خيرکان او پوهان دي. دغه د پېلو پېلو ډلو او ټوليو تر منځ د مشترکو صفاتو مسئله لوړۍ درجه اهمیت لري، خو دا خبره هر کله له نظره اچول کيري او د لوړو طبقاتو او نژادو په ګټه په ګلې توګه پرېښوول کيري. دلته دا قضيه، چي نر پر بنځه خان لوړ بولي، هم باید ياده کړو. خيني کوتاه ذهنې او ناپوه نارينه یوازي په دې غره وي، چي دي له هغه جنسه خخه دئ، چي د پوهې منځني حد ئې د ده په ګومان تر بنځو لوړ دئ^{۴۲}. او نو خکه تر هغو بنځو هم خان لوړ ګني، چي په خرگند ډول ده ته معلومه وي، چي ذکاوت ئې تر ده ډېر بالا دئ. په هر صورت دغه د نر او بنځي توپير (که دغه یو باوري معیار هم وګنل سی، که خه هم دا مسئله خو پوره لاله شکه نه ده وتلي) بېخي لږ دئ، که جنس،

---

^{۴۲} په دغه خبره که خه هم ډېر زيات وګري عقیده لري، خو علمي اساس نه لري.

نژاد یا طبقه مور تر کتنی لاندی نیسو او منځنی حد ئې معلومو، دا کار هیڅ راز نتیجه مور ته نه را کوي، خکه هغه فرقونه چي زمور پام ور اوپري، په فرد یا افرادو کي ليدل کيري او په جنس، نژاد یا طبقه پوري اره نه لري. جمعیتونه مشترک صفات لري.

البته په یوه نژاد یا جمعیت کي د ډپرو ځيرکو کسانو شمېر لړه لوړ پیدا کيري، خو کت مېت د دغې سویې ځيرک کسان په ټولو جمعیتو او نژادو کي هم پیدا کېدلاي سی او د دواړو جمعیتو غټ شمېر د پوهی او ذکاوت یوه سویه لري. داسي یو تګي هیڅ چيري نه سته، چي د جمعیت په ګټه استناد وسي. که حقیقت داسي واي، چي یوه جمعیت کورت هغسي مهم صفات نه درلودلاي، چي په بل یوه کي پیدا کېدلاي، مثلاً لکه بیزوگان چي هغه صفات نه لري، چي انسان ئې خاوند دئ؛ نو به دغسي یوه مسئله منځ ته راغلي واي. پر دي حقیقت (که چيري ربستيا حقیقت وي او تر اثبات لاندی هم را سی)، چي د ایسلنډ د اوسبدونکو د ذکاوت او پوهی د درجې او سط د لویي برتانیې د اوسبدونکو تر هغې پنځه درجې لوړ دئ، هیڅ راز نتیجه نه بناء کيري او نه هم د ایسلنډ د اوسبدونکو دا حق ثابتوي، چي باید مور برتابویان له سیاسي او اقتصادي حقوقو خخه محروم کري او پر مور باداران سی!

دغه خبره د طبقاتي فرقونو په مورد کي هم ويل کېدلاي سی. تاسي داسي وبولۍ، چي دغه غیريقيني فرق په واقعي صورت ربستيا هم موجود دئ. اوس نو د دغه فرق موجودیت دا مفهوم نه لري، چي کومه طبقه چي او سط ئې لوړ دئ، دا حق لري، پر هغه طبقه باداري وکري، چي او سط ئې لړه کښته دئ. بلکي دي خو لا باید داسي مفهوم درلودلاي، چي د ټولو طبقاتو زيات ځيرک کسان دي ته

مستعد دي، چي هغه مسؤليتونه او د وظائفو اجرآت په غاره واخلي، چي د تولو طبقاتو د کوتاه ذهن و گرو سد نه په رسيري. خو هغه خوک چي د طبقاتي لوړوالي په اثابت دليلونه وايي، دغه شان کوم فکر په سر کي نه لري.

آيا نژادي پوهه مخ پر خوره حي؟

دا دلایل هم ویل کېږي، چي د خیراكت له خواپاټه خلګ تر خیرکو کسانو په تولید مثل کي چتک دي او د دې جريان حتمي نتيجه خودا ده، چي د یو نژاد د خیراكت او پوهې او سط مخ پر کښته را حي. د دې استدلال بدېختي وهو چي هغه دوي سروې ګاني چي په عمومي سويه د سکاټېلنډ د مکتبیانو په باره کي اجراء سوي، د پورته نظرې خلاف حقایق ئې خرگند کړه، خکه د دغه مکتبیانو خیراكت د خوکلو په دوران کي زیات سوي وو.

د پورته نظرې پر ګومان خونو دا ویل کېدلای سی، چي دغه د خیراكت د کمېدو جريان چي زیاته کلونه دوام کړي دئ، نو اوس خو بايد د ملت عمومي خیراكت د غباوت درجې ته رسېدلای واي. په دې اساس خونو اوس بايد هغه لوړي سوي په ملت کي نه موندل کېدلای سی، چي زموږ موقعيتونه ئې خرگند شواهد دي.

ایدیالوجي ګاني او طبقاتي پلمې د غیرعلمي، ضد ډيموکراتيک نژادي او طبقاتي سیاستونو ټینګه پالنه داسي کار دئ، چي یوازي فکري خط ئې عامل نه ګنل کېږي. بلکي د دې کار منشاء دا ده، چي امتیازاتو ته د عقلی اثبات لاره پیدا کړي او یا دا بېره ده، چي د امتیازاتو ګتی له لایه خخه وحې. دغه راز بېره په هغه چا

کي موندل کيري، چي له نژادي او قومي تفرقو خخه گتي اخلي او يا له طبقاتي استثماره خخه فايدې کشوي.

موب دمخته وویل، هغه خوک چي د دغۇ خبرو په ساحه کي فکر کوي، کورت د عقلې استدلال او رېدو ته مستعد نه دي او نه هم داشى چنداني اغېزه پر کوي، چي د دوى د نظرياتو بطلان د علمي او منطقى اسنادو په سلسە رسوا ته را وايستل سي؛ خكه دا يوه ايديالوجي ده او هغه هم طبقاتي ايديالوجي. دا ايديالوجي لکه د هېتلر د ضد سامي نژاد عقیده، کوم عقلې او منطقى اساس نه لري. که خه هم نازيانو خو عقلې تنقىدونه په توهيني ډول ردوله، اما سره له دې مجبوره سوه، چي ارو مرو به د تاريخ فتوا ته غاړه کښيردي. نن ورځ همدغسي سخت درسونه د هغۇ ئاييو واکمنو طبقاتو ته ور کول کيري، چي پر ئان ئې د «آزادي نرى» رشخندي نوم اينې دئ.

نن افريقيايان دې ته نه گوري، چي ته ودرېره، د دوى باداران د تگ اجازه ور کوي او که نه؛ بلکي مخ ته خي او خپله لار وهى. دا فيصله نن د دوى په بادارانو اړه نه لري، بلکي په خپل لاس کي ئې ده، چي دوى باید د انسانانو په توګه آزاد وي. د نژادي تبعيض مدافعين لکه جنوبي افريقيا، برтанیه او يا امریکا بنايې په دې نه وي قانع، چي د افريقيايانو د حریت وخت رسپدلى دئ، خو افريقيا دې ته نه گوري، چي ته ودرېره د دوى قناعت حاصلېري، چي د آزادي وخت را رسپدلى دئ، بلکي لکه هند غوندي مخ ته خي او خپله آزادي گتى. موب ته زياتره ويل کيري، چي هند ته د خپلواک حکومت ور کول د لور همت يوه نخبنه وه، مګر روښانه حقیقت خو دا دئ، چي موب يو کال نور هم هند تر خپلې ادارې لاندي نه سوای ساتلاي؛ نو خكه په سمه وجه خني را ووتلو. په اوسم وخت کي موب او

بلجیم والا او هسپانویان او پرتگالیان او امریکاییان یا را ایستل کیرو او یا یوازی پاته کېدہ لوی زړه ور توب ګنو.

د طبقاتي تبعیض نتائج:

موږ په خپل هیواد انگلستان کي هم له دغسي طوفانه سره مخامنځ یو. نن ورخ لایق صنعتی کسان، سیاستمداران، د معارف منسوبين او ساینس پوهان، ټوله چې زموږ تکنالوجيکي او فني پسمانيو ته گوري، نو بېره ور لویري. که شوروی اتحاد ته پام وکړو، نو هلته په هر کال کي د روزل سويو میخانیکانو شمېر اوه چنده زیاتيری او صنعتي فعالیتونه را داخلیږي. په داسي حال کي چې موږ په دې برخه کي ډېره کمي لرو «او حتی د ساینس بنوونکي او استادان نه سو پیدا کولای، چې زموږ په بنوونځيو او پوهنځيو کي درسونه ور کړي. داولي؟ دا په دې سبب، چې موږ لا او س هم په سل کي ۲۰ شاګردانو ته منځني تعلیمات او په سل کي ۵ شاګردانو ته د پوهنتون په سويه تعلیم ور کوو^{۴۳}. ولی موږ خپل وګړي له دغو تعلیمي اسانтиاوو خخه محروم ساتو؟ د دې سبب دا دئ، چې موږ ته دا عقیده تلقین سوې ده، چې په سل کي اتیا نفره له کښته نسله خخه دی او د پوهی ازمونو دا بنوولې ده، چې دوى له تعلیمه خخه ګټه نه سی اخیستلاي. دا عقیده هم را کول سوې ده، چې د تنازع للبقاء په میدان کي تکړه او مساعد کسان حکومت کوي او هغه خوک چې په فکري لحاظ پاته وي او یا دوى د خپلو مشخصاتو په سبب دې ته مساعد نه وي، چې وظایف ور وسپارل سی، نو باید

^{۴۳} خپله سوي احصائيوي ارقام دا بنکاره کوي، چې په شوروی اتحاد کي په ۱۶۳ کسانو کي یو تن او په برلنیه کي په ۶۰۰ نفو کي یو تن د پوهنتون او لوړو مسلکي تحصیلاتو خخه استفاده کوي.

نور حکومت پر وکړي او دوی ئې امرونو ته غاړه کښېږدي. د برلنیې د خلګو په باره کي دا یو وطنی فکرنه دئ، ځکه که دوی د جرمنی، اتازونی او شوروی سره مقایسه سی، نو هلتہ د وګرو زیات شمېر لوړ تحصیلات سر ته رسوي. ما په برلنیه کي داسې استدلال نه دئ اورېدلۍ، چې هغه کسان چې په دغو هیوادو کي لوړ تحصیلاتو کوي، په حقیقت کي دې ته مستعد نه دي، چې له تحصیلاتو څخه گته واخلي. آيا موږ دې، ملت په حیث د خیراكت او استعداد په سویه کي تر دغو هیوادو ډېر کښته یو؟ سپینه خبره دا ده، چې زموږ د طبقاتي امتیازاتو سیستم او هم هغه ایدیالوجي، چې دغه سیستم تاظلیدوي، د دې عامل ګنل کېري، چې د بشري استعدادو یوه لویه برخه بې حاصله او بې تعلیمه پرېږدي. بې له دغو استعدادو څخه به موږ هم په هغو رقابتی مبارزو کي، چې زیاته عقیده هم ورته لرو، ډېر تر شاپاته یو.

موږ ګرده د بقای اصلاح پر خبره زور اچوو او ټینګ پر ولاړ یو. ډېر بنه، اوس چې په برلنیه کي طبقاتي تعلیم روان دئ او په سوسیالیستي نړۍ کي بیا د تعلیم او تربیت دروازه د هر هغه چا پر مخ باندي خلاصه ده، چې استفاده څنې کولای سی، نو د دې جریان په نتیجه کي به خوک وي، چې د ګډ ژوند د اقتصادي رقابت په میدان کي تکړه او مساعد وختړي؟

جګړه او د وګرو د ډېربنت مسئله

په محیط کي تحول را وستل:

دا سمه نه ده، چې اجتماعي تکامل هغه جريان ته پرېښوول سی، چې موږ ئې په غلط ډول د طبیعت په نامه يادوو او له هغه خخه مطلب د ځنګله قانون دئ. زموږ لاري او مقصدونه باید پر دې گومان نه وي، بنا چې طبیعت تر موږ بنه پوهيري او موږ د طبیعي قوانینو په اختيار کي یو او د دوى بې احترامي زموږ په تawan تماميرې. تېك خبره داده، چې طبیعت بنه نه پوهيري، بلکې موږ ډېربنې پوهيري. د دې پر څای چې محیط سره ايله وي او داسي خوک انتخابوي، چې په بدني لحظه ئې خورا بنه توافق کړي وي، آيا همدا محیط دا نه را بنېي، چې خه باید وکړو؟ آيا د علمي پلټنو له لاري موږ نه سو معلومولاي، چې محیط باید ځنګه کنټرول کړو او تحول پکښي را ولو؟ انسان دې ته نه دئ اړ، چې بدن او غږي ئې باید د طبیعي محیط تر فشار باندي د توافق دپاره تغیر و خوري، بلکې دې په بې ساري ډول د تعلیم استعداد لري او دازده کولاي سی، چې خه ډول خپل محیط ته تحول ور کړي، خو د ده ارتیاوی پکښي پوره سی او خپل مقاصد سره ورسوی. دی هغه یوازنی نوعه ده، چې په نوموري توګه تکامل کوي او داسي نه ده، چې تکامل ئې د جينيتيکي بدلون له لاري سره رسېري.

دا مسئله له یوې خوا داسي طرحه کېږي، چې محیط ثابت شکل لري او ژوندي موجودات له هغه سره ځان تطبیقوی. دا هغه خوا ده، چې په صنائعو کي د رقابت د عقیدې طرفداران تمسک په کوي. د محیط استقرار او ثابت والی نو هر شی (مثلاً د غذائي موادو محدوديت) تر خپل اثر لاندي ساتي او نو خکه په دې

ميدان کي آخرine فيصله د تنازع للبقاء او طبيعي انتخاب جريان ته پاتيري. په دې لړ کي نو دا مفکوره هم منځ ته راغلي ده، چي دا کار پر یو خاص اساسی واقعیت بنا دئ، چي اخلاقی رعایتونه اهمیت نه ور کول کيري او په خرگند ډول د تجارتی نړۍ او اقتصادي رقابتلو بې رحمانه او وحشيانه عملونه خوبنیري او ګرده کوبنښ کوي، چي یو د بل پر او برو باندي خيژي او لوړ سرته څان رسوي.

لکن انسان په خپله د څان محیط جوړولای سی. خو البته دا کار صرف د نورو سره د تعاون له لاري اجراء کيري. «خود د دغسي تعاون په وسیله او د هغو کوبنښو په اندازه، چي په دې لار کي سرته رسيري. یو محیط کولای سی، چي له یوه حاله بل ته تغیر وکري او د تکامل په ټوله اخلاقی جنبه کي ئې تحول را سی^{۴۴}.» او په دې توګه نو د بشر پر مخ یوه لویه آينده پرانیستل سی. زموږ پایینت او س په دې کي لیدل کيري، چي خپل محیط ته تحول ور کړو، چي یو و بل ته مرسته ورسولاي سو او ګډي بنېګنې زیاتي کړو.

مالتوس یوپلابيا:

د مالتوس نوي پیروان بیا بل راز فکر کوي؛ دوی شک لري، چي آیا دا به ممکنه وي، چي د غذا تولید له هغه زیاتوالی سره متوازن پاته سی، چي د نړۍ په وګرو کي را روان دي. ویلیم وګت وايی^{۴۵}: د نړۍ وګرو خورا ډېردي او غذائي منابع دونه نه دي، چي د لوړي سویې ژوند برابر کړي. له دې خبرو څخه نو دا نتيجه

^{۴۴} د Whitehead هغه اثر، چي «ساينس او اوسمى نړۍ» نوميري.

^{۴۵} د William Vogt اثر، چي «د بقاء لاره» نوميري.

را باسي، چي خيني هيوادونه د نړۍ سولي ته يو خطر دئ، ظکه دوي ارو مرو
باید پر ګاونډي هيوادو تېرى وکړي، خو هلته د خپلو اضافه وګرو دپاره يو ظای
پیدا کړي.

پروفیسر اي. وي. هيل (A. V. Hill) د خپلو علمي مقالو په يوه تازه خپرونه کي
دغه د نفوسو مسئله «د ساینس مشکله» بولي. دی وايي ساینس د رنځو سره
مجادله کوي، خو د ساینس دغه بنه کار بد نتائج منع ته راوړي، ظکه وګري تر
اندازه بالا زياتيري. سر چارلس ډاروین همدغه راز نظریه درلوده، يوه ورخ به
موږ دې فکر ته ورسېږو، چي په حقیقی ډول د نېکمرغۍ او خوشالۍ کلونه لا
هغه د نولسمی پېړي کلونه وه. موږ په دې زمانه کي مخ پر څوړه رهی يو. دې ته
امید نه سته، چي بشري سرنوشت بهبود پیدا کړي، بلکي ورخ په ورخ بدتر کېږي
«او ډېر وګري په داسي حالت کي ليدل کېږي، چي د پایښت توان نه لري^۶».

د مالتوس د نظریې په پیروی دغه تاريکي پیش گوياني د ډاروین تر هغې خبری
نظر اړوي، چي ویلي ئې دي؛ انسان د نورو حیواناتو په شان نه دئ، ظکه دی
غذائي ذخیرې او توبنې ډېرولاتې سی. ډاروین چي د مالتوس تیوري استعمالوله،
مطلوب ئې د دې خبری بنونه وه، چي په کښتو حیواناتو کي يو داسي جريان
سته، چي نفوس ئې زياتيري او تر موجودي غذا تجاوز کوي، خو دا کورت
ترديدوی، چي د مالتوس تیوري د انسان په باره کي د تطبيق وړ بلل کېږي.

کله چي موږ دارا په زړه کړو، چي د مخکي خاورينه سطحه په سل کي پنځوس
د کرهني قابلیت لري او له دې جملې خخه اوښ صرف په سل کي لس تر

---

^۶ Sir Charles Darwin, The next million years.

استفادې لاندې نیول کېږي، نو سمدستي زموږ په دې خبره سر رسیبری، چې دا د ساینس مشکله نه ده، بلکې دا د زراعتي انتظام او تخنیک مشکله ده او بالآخره زموږ د او سنې اقتصادي نظام مشکله ده، چې د زراعتي پرمختګ مسایل په کم انکشافه هیوادو کې په بریالیتوب سره نه سې حل کولای.

دا خبره ربنتیا نه ده، چې د وګرو زیاتوب په روسيه او چین کې پړښاني را وستلي ده او داسي تقاضائي منځ ته راوړې ده، چې خپلي خاوری ته توسعه ور کړي، بلکې د دینس (Denis) او انامتيو (Anna Matt hews) په ریپورټ کې، چې د گارډین (Guardian) اخبار د مې پر ۲۵، په کال ۱۹۶۱م. کې خپور کړي دئ، دا لیکل سوي دي، چې د نفوسو د مسئلي په باره کې د چین مقامات هیڅ پړښاني نه لري، ئکه د دوى په نظر کې د دې مسئلي طرحه داسي نه ده، چې خولي بېخي ډېري او مځکه خورا لې ده. «چینایان دې مسئلي ته له بېل نقطه نظره خخه ګوري او هغه دا چې د هري خولي سره دوه لاسونه ملګري دي او دا لاسونه کولای سې، چې په کار کې برخه واخلي او د ملت اقتصادي توان پیاوړي کړي. کله چې اقتصادي قوي کېږي، نو د غذائي مسئلي مشکل هم کمېږي».

آيا د وګرو د ډېربنت پرابلم وجود لري؟

دا باید خرګنده سې، چې د وګرو د زیاتوب پرابلم نه یوازي د زېرولو په اندازه او «د مړه کېدلو په اندازه» پوري اړه لري، بلکې زموږ له دې فعالیته سره سم تعلق نیسي، چې خونه له خپلو منابعو خخه پوره استفاده کولای سو. دا پرابلم موره په خپله څان ته پیدا کړو، ئکه هر کله چې اقتصادي بحران راسي، نو درې ميليون وګري بېکاره او اضافه سې. په کال ۱۹۳۱م. کې زیاترو کسانو داسي فکر کاوه،

چي د نفوسو کمېده د وتلو له لاري خخه کيري او نو ئىكە مهاجرتونه ئې د يو
حل په حیث پیشنهادوله. اوس دا حقیقت خرگند دئ، چي د ۱۹۳۱م. کال بحران
له دې خخه نه وو پېبن سوي، چي د زياتو نفوسو د خوراک دپاره د کافي غذا
تولید چا نه سواي کولاي، بلکي داسي بحران وو، چي مسکنت د زيات تولید په
سبب منځ ته راغلى وو. هغه بحران په اصل کي يو پرابلم وو، چي د رانیولو قوه
خلګو ته سمه نه توزيع کېده، خو وکړلای سی، خپل محصولات رانیسي او
استهلاک ئې کري. د غنمو او نورو محصولاتو زيات مقدارونه په دې سبب له
منځه وړل کېدل، چي خرڅولاي ئې نه سواي.

دا پرابلم په دې سره نه حليري، چي یوازي د نفوسو په باب پلتنه کيري او له نورو
عواملو خخه نظر اوښتی وي. اوس هغه منابع چي پر جنګي موادو ضایع کيري،
که دې خواته را وګرڅول سی، چي د زراعت په میکانیزه کولو کي، د اوبلګولو
په چارو کي، د کيمياوي سري په توليدولو کي، د تعليم په خپرولو کي په کار
ولویيري، نو د نفوسو پرابلم بیا بېخي بل شکل اخلي. تر دغه خرگندو اړتیاوو
علاوه نور ضروري مسايل هم سته او هغه دا چي هم زراعت او هم صنعت بايد
د انتظام او وسائلو په لحاظ پر سربنته برابر سی، خو زمور له منابعو خخه بشپړه
استفاده سر ته ورسيري. سربېره پر دې لا دا لویه مسئله هم وجود لري، چي
زراعتي وګري بايد له سياسي او ايدیالوجيکي آزادی خخه برخورداره سی.

دا خبره، چي روسيه او چين د نفوسو پرابلم چنداني مهم نه ګني، سبب ئې دانه
دئ، چي دوى له دې مسئله خخه بې خبره دي او یا ئې سد نه په رسيري، همدا
رنګه دوى په دې فکر نه دي، چي دغه پرابلم د نورو د مخکو په نیولو سره
حليري؛ ئىكە دوى ئې په خپله خاوره کي دنه حل پيدا کړي دئ. جي. ډي. برنل

(J. D. Bernal) وايي: «د موجودو وگرو دپاره د پوره غذا تهيه که د يو تخنيکي پرابلم په حیث وکتل سی، نو دا يو داسي سوال دئ، چي ژر حل کېدلاي سی. همدارنگه وگري که تر لس ميليونه پوري ورسيري، لا هم په تخنيکي لحاظ داسي مشكلات نه راولي، چي د غذا برابر پده ئې يو نه حلپدونکي پرابلم وگنل سی».

دا خرگنده ده، چي دغه پرابلم لکه خونه چي علمي او تخنيکي پرابلم دئ، په هغه اندازه يو سياسي او اقتصادي پرابلم هم دئ؛ کله چي مور تخنيکي او تشکيلاتي لارنه وينو، نو سمدستي د تنازع للبقاء په سلسله فکر کوو، چي په دي جريان کي کمزوري له منځه خي او تکره وگري باقي پاتيري، د ژوندون زمينه په هر قيمت چي وي، باید تامين سی؛ اضافه وگري که غواوري، چي ژوندي پاته سی، باید د خپلو کم انکشافه ګاونډيانو پر خاوره تپري وکري.

البه د زوکري مخنيوي هم د يوې چاري په حیث پيش نهاديري. دغې چاري د مالتوس د ژوند په زمانه کي يو بل راز شکل درلودي؛ خو دي ته ټينګ اميد نه سته، چي دغه چاره دي د چين او هند د ميليونو وگرو دپاره عملي وي، نو څکه مور لکه واګټ او د ده امثال بيرته دي ته را خو، چي يا خو جنګ او کاختي حتمي ده او يا خو دا امكان نه لري، چي د هغه چا د ژوند سويه دي لوړه سی، چي اوس د ژوندي پاته کېدو تر اندازې کښته ده.

زمور نړۍ اوس په يو داسي حالت کي واقع ده، چي له ډېرو خترو خخه ډکه ده؛ حتی صنعتي هيوا دونه وگري لري، چي کار نه سی ورته برابر ولاي او هلتنه نو د لي بىنس رام (Lebensraum) توسعه طلبی دپاره د جنګ هڅه وجود لري، لکه هټلر چي وموبلاوه. د هندي او افريقياني ګنيو اولسونو سخته خواري او

مسکنې به هیڅ کله ایسته نه سی او په حتمي صورت به د بنورښونو او بغاوتنو سبب وګرځي. سیاسی مشران که د حل بله لاره و نه ویني، نو بنایي دغه ناآرامي تشدید کړي او د تجاوزاتو په مجرما کي ئې واچوي.

جنګ او سوله:

داسي ايده‌يالوجي هم سته، چي انسان په طبیعي ډول جنګ ته مایل گني او وايي، چي دی په فطري توګه تپري کوونکي دئ. بله ايده‌يالوجي بيا د تکامل په تيوري او د بقاي اصلاح په نظریه استناد کوي او انساني جريانونه داسي گني، چي ګويا له دې لاري خخه تکره او مساعد افراد د اقتصادي او سیاسي قدرت مقامو ته را رسپدلی دي.

خو داسي خبری د بشري تکامل له جريانه سره سره خوري، ځکه دغه شان اظهارات نه یوازي دا چي انساني تکامل حيواني مرحلې ته تر شا بیايو، بلکي د حيواني تنازع کښتي سوپې ته ئې را تېټوي. درنده حيوانان یو د بل غوبني داسي نه سره خوري، لکه رقابتی حریفان چي ئې سره خوري.

پر دغه لار باندي د انسان په مخ کي تکاملي آينده نه سته، ځکه رقابتی تنازع به هیڅوک ژوندي پري نه بدی. دا رقابتی تنازع که خه هم د اقتصادي سعادت په ساحه پوري محدوده ده، خو په نتيجه کي اجتماعي شخري، د بېکاري بحرانونه او مالي مشکلات پر بنا کيري او د دې مانع ګرځي، چي د نړۍ منابع په بشپړ او صحیح صورت تر استفادې لاندې ونیول سی.

دغه مشکلات پرته له دې خخه چي اجتماعي تمليک منځ ته را نه سی او استهلاکي تولیدات تر پلان لاندې واقع نه سی، بله د حل لار نه لري. تر کومه

وخته چي دغه او سني شرایط موجود وي، تر هغو به انسان تجاوزي احساس کوي او دي ته به تيار وي، چي خپل سعادت د نورو په قيمت وساتي او هم به تر هغو د دغسي شکمنو او وحشی تيوري گانو خوا ته ميلان ساتي.

خود واقعي انسان ما هيـت دـغه رـاز نـه دـئ، خـكه دـا دـعـه اـنسـان مـاـهيـت دـئ، چـي تـر بـشـري درـجـي كـبـنته گـنـلـيـكـيـ. كـه اـنسـان تـر هـغو وـاقـعي بـشـري شـرـايـطـو لـانـدي وـاقـعـ سـيـ، چـي دـقـولـو دـسعـادـت اوـ بـنـپـگـنـيـ دـپـارـه جـريـانـ ولـريـ، نـوـ به دـدـه مـاـهيـت چـپـرـ بـشـريـ رـنـگـ واـخـليـ، دـتعـاـون اوـ اـخـلـاقـيـ اـحسـاسـ فـعـالـيـتوـنـهـ بهـ ئـپـ زـيـاتـ سـيـ اوـ آـيـنـدـهـ بهـ ئـپـ پـهـ پـورـهـ اـطـمـيـنـانـيـ چـوـلـ تـامـيـنـ سـيـ. مـكـرـ كـه دـغـهـ كـارـ سـرـتـهـ وـنـهـ رـسـيـرـيـ، نـوـ دـدـهـ سـرـنوـشتـ بهـ جـنـگـ اوـ وـرـانـيـ ويـ.

د انسان تجاوزي غريزه:

خـينـيـ فلاـسـفـهـ اوـ روـحـيـاتـ پـوهـانـوـ دـاـ تـحمـيلـيـ تـيـوريـ منـخـ تـهـ رـاوـرـيـ دـهـ، چـيـ اـنسـانـ ذاتـيـ لـحـاظـ متـجاـوزـ دـئـ اوـ پـهـ خـتـهـ کـيـ ئـپـ تـپـرـيـ اـخـبـلـيـ دـئـ. دـاـ تـيـوريـ لـهـ چـپـروـ خـلـگـوـ خـخـهـ هـعـهـ اـجـتمـاعـيـ اوـ اـقـتصـادـيـ عـوـاـمـلـ پـتـ سـاتـيـ، چـيـ دـاـنـسـانـيـ سـلوـكـ پـهـ جـوـرـپـدـوـ کـيـ تـاـثـيرـ لـرـيـ. دـغـهـ رـازـ خـبـرـيـ موـبـرـ تـهـ هـعـهـ خـپـلـ غـيرـشـعـورـيـ وـحـشـيـ تـوبـ رـاـ پـهـ زـرهـ کـويـ، چـيـ پـهـ لـوـمـريـ سـرـ کـيـ موـ دـرـلـودـيـ... هـعـهـ پـخـوانـيـ غـريـزـيـ رـاـ پـهـ يـادـويـ، چـيـ لـهـ قـبـيلـوـيـ نـيـکـهـ گـانـوـ خـخـهـ رـاغـلـيـ ويـ... هـعـهـ تـولـهـ رقمـونـهـ تـجاـوزـيـ سـاـيـقـيـ رـاـ پـهـ زـرهـ کـويـ، چـيـ دـخـپـلـوـ شـيـانـوـ دـ سـاتـلـوـ اوـ دـ بـلـ دـ هـغـيـ دـ لـانـديـ کـولـوـ دـپـارـهـ سـپـريـ تـهـ حـركـتـ وـرـ کـويـ اوـ دـ وـحـشـيـ تـوبـ لـهـ زـمانـيـ خـخـهـ پـښـتـ پـرـ پـښـتـ دـ وـرـاثـتـ لـهـ لـارـيـ رـاغـلـيـ دـيـ. دـغـسـيـ نـظـريـاتـ بالـكـلـ دـ هـابـسـ لـهـ هـغـيـ نـظـريـپـ سـرـهـ سـمـونـ لـرـيـ، چـيـ تـولـنـيـ تـهـ دـ بـدـبـيـنـيـ پـهـ سـتـرـگـهـ گـورـيـ اوـ وـايـيـ، چـيـ

ټولنه د هغو بشري واحدونو يوه منفوره اتحاديه ده، چي لکه چيرگيان غوندي د
خان د تودولو او ساتلو دپاره غولي کيري.

د انتروپولوجى له مخي داسي شواهد نه سته، چي دا نظريه ثابته کري، چي
ابتدايي انسان ذاتاً جگره مار او تپري کونکى دئ، بلکي انسان نسبت تر دي چي
تپري کونکى وبلل سي، د تعاعون او همكارى په برخه کي ډېر مظاهر لري. د
فرويد (Freud) هجه روحياتي تيوري، چي د انسان په ذات کي نه ايسنه
کدونکى تعرضي خاصيت پروت دئ، اوس چنداني اعتبار نه لري. دا خوي،
چي هر ډول بشري سلوک ارو مرو یوې خاصي غريزې ته منسوب ګنل کيري
او د هجه د تshireح دپاره يوه غريزه په انسان کي لټول کيري، سړي د حقيقي
علتونو او سبونو له کشفېدو خخه را ګرځوي. د دي فکر په اساس نو انسان دغه
يا هجه سلوک ته د خپلو غرايزو په سبب تحریک کيري. نو که دي له خپلو ملګرو
سره خي، دا ئې «اجتماعي غريزه» ده، چي دغه کار ته ئې واداره کوي. که بيا
يواري ګرځي، نو دا ئې بيا «ضد اجتماعي غريزه» ګنل کيري. که جنګ کوي،
نو دا ئې د جگره ماري غريزې ته منسوب بلل کيري، خو که دي نورو ته په درنه
ستره ګوري، نو دا کار بيا د شخصي تواضع په غريزه کوي. په همدي ڄړي کي نو
که سر ګروي، دا ئې د سر ګرولو غريزه ده او که ئې نه ګروي، هجه ئې د نه ګرولو
غريزې ته منسوب ګنل کيري. په دي ترتیب نو د ده هر کار د یوه لغت په
استعمالولو سره خورا آسانه تshireح کيري. دغسي تشن لفظي تركيونه په واقعي
توګه کوم حقیقت تshireح کولای نه سي.

دغه نظريه، چي د انسان ما هيit يو ثابت شى ګني، تر ډېرو شدیدو انتقادو لاندي
راغلي ده؛ لوړۍ دا لکه موږ چي دمخه وویل، د دي دپاره هیڅ دليل نه سته،

چي انسان له غريزي سوایقو خخه يو جوړ سوی حيوان وبلل سی. د انسان ماھيت په اصل کي د هغه ذات اليني فعل او انفعال نتیجه ده، چي د بیالوجيکي او اجتماعي ميراثونو په منځ کي جريان لري او په همدي دليل نوله يو حاله بل ته اوږي او تغير کوي.

اساسي شيان هغه بیالوجيکي «نه غريزي» اړتياوي دي، چي غذا، د استوګني ئه، تودوالۍ او داسي نورو ته پېښيري. د دغه اړتياوو د پوره کولو دپاره راز راز هخي را ولاړيري. دغه هخي په هغو اجتماعي اوضاعو پوري تعلق نیسي، چي انسان ئې احاطه کړي وي او د دوى په ساحه کي لاس او پښې وهي، چي خپلي اړتياوي پوره کړي. تعرض په اصل کي له دې خخه منشاء اخلي، چي کوم حياتي ضرورت په خطر کي ولوږي. په دغسي حالاتو او شرایطو کي تعرض یوه قوي هڅه او محرك بلل کېږي او کوم غريزي حیثیت نه لري، حکه په هغه صورت کي چي د احتياجاتو عادي پوراينه کېږي، نو دغه کارگر د سره منځ ته نه را ئې. خو یوه غريزه ده، چي د انسان د ارثي تركيب یوه برخه وي، نو باید په ټولو حالتو او شرایطو کي خان خرگند کړي.

انسان کوم داسي طبیعي حالت نه لري، چي تر ټولني دمخه وي، خو فرويد د هابس په تقليد دغه راز یو ګومان کوي او د انسان دپاره یو داسي غيرتاريخي او تخيلي حالت فرضوي، چي د ده په خيال که له انسانه خخه ځیني دغه يا هغه صفات، چي هر وخت ئې ابرازوي، وغورخول سی، نو دی به هغه حالت ته رجوع وکړي. د انسان په مورد کي پرته له دې چي د یو اجتماعي موجود په سترګه وکتل سی، بل هر حالت غيرطبیعي دئ. په هغه اوږده تاريخ کي چي بیالوجي او انتروپولوجى د انسان دپاره بنوولی دئ، د کوم داسي مجرد طبیعي

انسان مفهوم نه سته، چي هغه له تاریخي او اجتماعي خصوصياتو خخه پر یوه مخ خلاص وي. تر ټولني دمخه طبیعي حالت او یا دا راز طبیعي حالت، چي د بشر ټوله اجتماعي موقفيونه د هغه په خلاف په سر رسپدلي وي، یو ډول د گېلای خبری دي، چي هيچ اساس نه لري. د مقصد خبره له دي ټکي خخه را شروع کيري، چي بشري موجود له هغه وخته خخه بشري هيٺيت لري، چي دي د خپلو وظايفو سره د توافق جريان ته لوپدلي دي. د انساني نوعي ټوله وګري په ارثي او فطري لحاظ اجتماعي دي او له همدې فطرته خخه اجتماعي احساس را پورته کيري، (چي هغه بالکل له جنسي رابطي خخه مستقل دي). تعرض، د اقتدار غونښتنه او داسي نوري هخي هغه ثانوي عکس العملونه دي، چي د بشري احتياجاتو له نه پوره کېدو خخه را پاخي. په ټولنه کي د افرادو تر منځ اساسي ارتباط پر هغه دوستي بنا دي، چي یو له بله او ذات البياني احتياج ئې د را پيدا کېدو عامل دي. دا ارتباط البته د کار له لاري منځ ته را ئي او کار ضرور د وګرو تر منځ تعاون غواړي.

داسي نه ده، چي د انسان ما هيٽ او فطرت د ده د اجتماعي تنظيم او یا بې انتظامي مسؤول دي، بلکي دا د ټولني بې نظمي وي، چي د انسان د شخصيت په انحرافاتو کي خان بنکاره کوي. خو مقابله نظريه، چي انسان په فطري ډول متعرض ګني، د هغو کسانو موقف تمثيلوي، چي د ټولني د نوي اساسي تنظيم تصور نه سې کولاي او د ارتجاج اجتماعي سياستونه ټينګوئي او هغه چا ته برائت ور کوي، چي د بدرو شرایطو مسؤول وي. دا نظريه نو د هغو اوضاعو په دوام او پاينېت کي مرسته کوي، چي د جنگ او تعرض زمينه ئې پر خلګو تحمل کړي وي.

د تعرض علاج باید خنگه وسی؟

فروید او ده غوندي نور کسان هر شى د غريزې، لاشعوري سايقي، بې روحه ارزو او جنسى تمايلاتو له مخي تshireح کوي؛ په دې اساس نو يوازنى علاج که چيري علاج هم وي، په دې وسile سره رسپدلاي سي، چي په روحى او باطنى جرياناتو کي تصرف وسی، يعني علاج باید په دنه کي وپلقل سي، نه په دباندي کي. په دې چول نو زموږ افکار، احساسات او سلوک ټوله داسي معلوميري، چي دوى گرده له باطنه خخه نشت را کوي. موږ نو د ځينو مرموزو باطنى سايقو او قواوو په ذريعه حرکت کوو، چي د هغو له مخي هر شى تshireح کيري، نو ځکه د تولو شخرو علت شخصي نقisci، د اعصابو اختلال او حساسيتونه دي. دا معایب او نیمگرتیاوي نو که په موږ کي او که په نورو کي وي، خو دوى د پېښو سبب گنل کيري.

د دغه مسلک په اساس نو د روحياتو عالم آخر دې نتيجي ته رسيرى، چي انسان د نجات لارنه لري، ځکه په غرايزو محکوم دئ، د شهوت په برخه کي د ساديم (Sadism) تمايلات لري، په باطن کي سفاک دئ او یو نه اصلاح کېدونکي خبيث موجود دئ، چي حماقت او عصبات هم ور سره ملګري دئ. دې په فطري چول دې ته مساعد نه دئ، چي د کمال حد ته ورسيرى او نه هم خپل ذهن له ابتدائي حالته خخه آزادولاي سي. دې چي د ژوندپه کړي کي لوپدلى دئ، په ابدي بدبختی محکوم دئ او هیڅ ډول معلوم علاج نه لري.

فرويد چي انسان حيواني سايقو ته را تيتيوي (که خه هم دغه سايقي خود وجدان د واقعي پرنسيپ له خوا خخه اداره کيري)، نو دې هغه خصوصيات له نظره اچوي، چي په واقعي توګه بشري صفات گنل کيري او له دې ټکي خخه بې

خبره تپريوري، چي انسان د تعاؤن پر اساس ژوند کوي او اجتماعي مکلفيتونه مني؛ سربپره پر دي کله چي دي د تعرض خاصيت خپري، نو د انسان خارجي روابط نه گوري او يا ئې د منحرف باطن ضروري نتيجه گني.

خو دا فرض کړئ چي تجاوز د سپري هغه عکس العمل تمثيلوي، چي د تپري کونونکي او رقابتی محیط په مقابل کي خني صادريري. په دي صورت کي نو داسي علاج نه سته، چي سپري د چا د تعرض سره جوړه وکړي او هغه د څان په خلاف ومني. دا نو بيا بله خبره ده، چي سپري دا علاج وبولي، چي یوه خوا به بل ته پوره ور تسليميري او يا به خپلي تولي اخلاقي پابندۍ غورخوي او جنګجوسي ته به ملاتري. د اوسيني وخت علاجونه او چاري چي وړاندي کيري، زياتره ئې دغه راز هدفونه لري.

په يقيني توګه هغه ډېره سمه لار به دا وي، چي د انسانانو تر منځ روابط او تعلقات پر زياته همکاري او تعاؤن بناء سی. دا ئې لار نه ده، چي د سپري باطن ته وجوغيري او غواړي په دي وسیله د مرموزو غریزي تحرکاتو سره مقابله وکدي، خو د بشري روابطو هغه شکلونه نه تحليلوي، چي متضادي ګتي ئې منځ ته را وستلي دي. د روحيات پوهانو د ناکامۍ سبب دا دئ، چي دوي اجتماعي محیط په خپلو مطالعاتو کي نه راولي، خو هغه تاثيرات وويني، چي اجتماعي اقتصادي عوامل ئې د بشري احساساتو، سلوك او عکس العملونو په چارو کي لري. دوي دا تکي نه ويني، چي اجتماعي مسایل له غرايزو خخه نه را پيدا کيري، بلکي اجتماعي مسایل هغه شدید روحياتي عکس العملونه را پيدا کوي، چي موره ئې د تعرضي غریزې په حیث تر خپرنې لاندي نيسو او بيان پکښي کوو.

عالج سه تشخیص غواړي!

مورد فکر په وسیله د خارجي شرایطو سره د اجتماعي محیط په شمول د ځانو موازنې سمو او توافق ساتو. که مور د نړۍ په پېښو نه پوهېدلاي، نو به د خپل فکر له جريانه څخه هم کورت بې خبره واي. په دغه صورت کي به يوازي له هغه تاثيراتو څخه خبرېدلاي، چي مور ته را پېښېدلاي. البته سړۍ له دې څخه تکلیف ویني، چي په سرمایه داري ټولنه کي زیاتره د ده ګتني تر پېښو لاندي کېږي او دا هم په دې سبب، چي دغه ګتني ئې له هغه جريانه سره سمون نه لري، چي ټولنه ئې له ده څخه غواړي. خو په دغسي صورت کي نو دا بېخي ناپوهی ده، چي له دې راز غیرعادی اجتماعي شرایطو څخه ستړگي پتیري او د پېښو علتونه د هغه سړۍ په دنه کي لټول کېږي او د همدي پلتني دپاره نو هغه سړۍ له محیطي فشارو او جنجالو څخه په تخيلي او افسانوي ډول را تجرید کېږي او بيانونه پر کېږي.

آيا محیط تغیر نه خوري؟

البته د فرويد د طرفدارانو او هم په عمومي توګه د اجتماعي ډاروينيستياني مشکل دا وو، چي دوى محیط دائمي ګانه او داسي ورته ايسېدې، چي تغیر نه سې خورلاي. که اوس مور هم د موجوده ټولني ساختمان نهايې وبولو او د دې ټولني مقولې او قوانين مطلق وګنو، نو زمور په مخ کي پرته له ناميدې او عصبي نا آرامې څخه بل شي نه را پاتيرې.

اډلر (Adler) چي د فرويد تيوري تردید کړي ده، هغه د فرد او ټولني تر منځ رابطه په خورا بنه صورت ويني. دی وايي: په یو داسي تمدن کي، چي هلته یو انسان د بل دېمن دئ، څکه زموږ د ټوله صنعتي نظام هدف هم دغه جريان دئ، نو د اخلاقي فسادو رينبه نه کښل کېږي، څکه فسادونه او جنایتونه د هغې تنازع للقاء ملګري دي، چي زموږ په صنعتي تمدن کي جريان لري.

هغه دروحياتو پوه چي په پيو سترګوئې خپل طبقاتي نظر منلى وي، له دي خخه څان نه سی ګواښلای، چي ارو مرو به د خپل طبقاتي موقف د ساتني په نيت خپلي تيوري ګاني له اجتماعي جرياناتو خخه را جلا کوي. دی باید ضرور په دي ګومان پوري تمسک وکړي، چي ټوله خبری د بشري فطرت په ذاتي نيمګړتیاوو پوري اړه لري او باید دا فرضیه په خپل خیال ثابته وبولي، چي تعرضي او تخریبی غرائز هغه اساسی شیان دي، چي د تمدن په هر راز روحياتو او فلسفو کي باید بحثونه پر وسي.

له دي چتي ګردا به خخه لوړۍ ګام هغه وخت را ايستل کېدلای سی، چي سړۍ په دي وپوهېږي، چي انسان که د خپل محیط له رابطې خخه جلا او ليري تحلیل سی، نو د ده په باره کي په خه نه سی پوهېدلای؛ څکه دا کت مت داسي مثال لري، لکه ماہی چي د اوبلو له رابطې خخه جلا تحلیل کېږي او یا لکه د مرغه په تشریح کي چي د هغه رابطه له هوا سره په حساب کي نه نیوں کېږي. که ټولنه خپل او سنی ساختمان بادوامه وساتي، نو انسانان به هم متعرضانه او خودغرضانه اعمالو ته دوام ور کوي، څکه دا کار چي زیاتره د یوه په آبادی، د بل په خرابي سرته رسیږي، په اصل کي د ټولني په ساختمان پوري اړه لري.

په نن وخت کي د تولني دا موجود شکل داسي منل سوي دئ، لکه دا چي هغه يوازنی ممکن مشکل وي، چي د اقتصادي تنظيم بهترین شکلونه پکبني موجود دي او د آزادی اساس تشکيلوي. خو موږ بايد دا ووايو، تر خو چي د تولني نظام پر دغه اوسيي شکل پاته وي، تر هغو به انسانان له دې نظامه سره برابر خپل سلوک ټاکي او د دې ټولني د تضادونو او جنجالونو تکاليف به وري.

آيا موږ د ټولني نظام ته تحول ور کولاي سو؟

خو يوه داسي ټولنه چي د خپلو افرادو د گتو مانع وي، د هغې په تشکيل کي غلطۍ سته او ارو مرو ړنګيري.

آيا دا امکانات نه سته، چي ټولني ته تحول ور کول سی؟ غیرسوسياليستي افکار په دې برخه کي له مايوسانه مشکلي سره مخامنځ دي. د دې راز افکارو په اساس موږ بايد واره د انسان فکر ته تحول ور کړو. کله چي انسان سم سو، نو به دنيا سمه سی. خو انسانان چي په خپله د محیطي، اجتماعي او تبلیغاتي فشارونو محصول دي، نو خه رنګه کېدلاي سی، چي د هغه انسان روح ته اغير ور کول سی، چي محیط هغه راز جوړ کړي وي، لکه وي چي؟

لکن اصلی خبره خو دا ده، چي ټوله ارو مرو تحول کوي. د دې له تحوله سره انسان هم تحول کوي. دا تحول خه راز دئ؟ آيا د انسان په تاریخ کي د داسي تحولاتو کوم مثال سته، چي هغه د ټولني تر تحول دمخه وي او صرف سبب ئې روحياتي، اخلاقي او یا معنوی تحولات وي؟ جواب منفي دئ. بلکي انسانانو وار د واره کافي اندازه واقعي محرکات او سببونه د دې دپاره حس کړي دي، چي

اجتماعي ساختمان ته تحول ور کړي. کله چې ئې هغسي تحول په سر رسولی دئ، نو نوي ساختمان بیا دوى مجبوره کړي دي، چې په مؤسساتو، قوانینو، دين، هنر او ايدپيالوجي کي تحولات را ولير دغوا تحولاتو د نوو مؤسساتو په ګډه بیا ورو ورو د انسان په خصوصياتو کي تغير را وستلى دئ او دى ئې د قرون وسطائي او فيوچالي انسان له حالته د او سنې سرمایه داري انسان حال ته را رسولی دئ.

د دې بيان په لړ کي نو اوس مور د معاصرې تولني د انقلابي پرابلم سره مخامنځ یو. هغه امکانات او یا په حقیقت کي هغه ایجابات کوم دي، چې مور له داسې فرصت او یا اصلًا ضرورت سره مخامنځ کوي، چې د اجتماعي تکامل په لاره کي بل لوی گام مخ ته واخلو؟ خبره اوس دې تکي ته رسپدلې ده، چې باید انسان تصادف ته انتظار نه سی، بلکې وګوري، چې آیا د کوم تحول او تغير له لاري داسې تدبیر را ایستلاي سی، چې ده ته دا قدرت ور کړي، چې د دې پر څای چې د نه بدالدونکي او منافي محیط سره توافق کوي؛ دا کار وکړي، چې خپل محیط په طبیعي، تشکیلاتي او انتظامي ساحو کي تغير ور کړي، خو د بشري ژوند اورشو پراخه کړي او د هغه ناوړه خنډونه له منځه وباسي او د زیات اجتماعي انکشاف دپاره لاره خلاصه کړي.

انسان او تاریخ

حیوان تاریخ نه لري؛ د دوى د فعالیتو سر او پای د هر يوه د انفرادي ژوند په ساحه کي خاتمه پيدا کوي. دوى نه پوهیري، چي تپه زمانه ئې خنگه وه او يابه ئې راتلونکې خه راز وي. دوى د مسلکي پوهني ذخیره نه لري. د ژوند د مقصد په باب کوم بصیرت نه لري او نه هم دغه راز بصیرت پکبىي پيدا کيرى.

اجتماعي ډاروينىست، چي انسان يو داسي حيوان گني، چي يوازي د خپلو شخصي اغراضو د تامين دپاره د فكر او پوهى په اساس فعالیتونه کوي؛ تاریخ ته صرف په دې ستراگه گوري، چي د بقاء دپاره د تنازع يو لوی او شدید جريان دئ، چي د جگرو شکل اخلي. په دې جگرو کي د رقيب ماتول او استثمارول او پر کمزوره باداري کول اساسي هدفونه دي. د دوى په نظر کي تاریخي جريان يو داسي جنگ دئ، چي د ټولوله خواخته د ټولو په مقابل کي روان دئ او په دې جنگ کي ملتونه، طبقات او وګري يو له بله اخته دي. په دې محاذ کي زورور هغه خه کوي، چي کولاي ئې سى او کمزوري هغه خه کوي، چي بايد و ئې کړي. که موردا منو، چي دغه د دوى خبره صحيح ده او طبیعت ربنتيا هم انسان دغه راز جوړ کړي دئ، لکه دوى چي وايي، نو بيا هغه ټولي خبري، چي مورئې د دغو چارو په مقابل کي کوو، صرف د هغو کسانو تخيلي خوبونه او اخلاقې ارمانونه گنل کيري، چي غواړي د ژوند وحشی طرز يو بنه حال ته را وګرځوي. که خبره په حقیقت کي همدغسي وي، نو مور د هغو کسانو د استهzaء او توهین هدف واقع کېدلاي سو، چي طبیعت زموږ تر هغو کوبنېنې غښتلي بولي، چي مورئې تابع کېدو ته جو غېدلې يو. خو دا خبري د هغو کسانو جواب نه سى

کولای، چې انسان درنده حیوان بولي. مور دې ته نه یو اړ، هغه چا ته بنوونه وکړو، چې دوى د طبیعت له مخي انسانان نه وي، بلکي پرانګان وي. د خبرو مخ یوازی باید انسانانو ته را واپروو.

ربنتیا خو دادی، چې په دې برخه کي گردرسره بنوونی ته اړتیا نه سته، ځکه انسان د خپل طبیعت له مخي تعوان ته مایل او خپلو ملګرو ته اړ دئ. په هره اندازه چې انسانیت لري، هغونه اخلاقې هم دئ. حیوانان په خپل منځ کي یو د بل بقاء نه تامینوي، بلکي د بل په ختمېدو سره باید خپله بقاء برابره کړي.

انسان د تمدن د ایجاد او انکشاف په وسیله بقاء لري او د تکامل جریان ته ادامه ور کوي. دغه جریان دئ، چې د بشري تاریخ په حیث لیدل کېږي. په دې جریان کي انسان ورو ورو پر طبیعت غلبه پیدا کوي او بشري قواوي انکشاف کوي. پر رنځونو، لوړۍ او هر مادي کمبود باندي ورڅ په ورڅ غلبه ډېرېږي، فراغت مخ پر زیاتېدو دئ او د هنرونو په ساحه کي موفقیتونه زیاتېږي. د دې جریان په وروستنيو مرحلو کي هغه دېسمني ورکېږي، چې د جنګ او یا اقتصادي رقابت په سلسله منځ ته را ځی؛ دا زمانه نو د سولي نړۍ جوړېږي. په دې نړۍ کي زمینې ساحه پراخېږي او ټوله خلګ کولای سې، چې له ژونده خوند واخلي او خپلي ارزوګانې پوره کړي.

دغه جریان د بشر تاریخ دئ. مور دغه تاریخ په دوو مرحلو کي وينو؛ لومړۍ مرحله ئې داده، چې ټوله جریان پر دې لاررهې دئ، چې له جنګه څخه سولي ته او د اقتصادي رقابت او استثمار له حالته و غیرطبقاتي تعاون ته یوه سلسله تحولات په سر رسېږي. په دوهمه مرحله کي خبره تر دې اوږي، چې زموږ دې په خپلو حیاتي جریاناتو سد نه رسېږي، بلکي دلته یوه داسي مرحله را ځی، چې

بشری انکشاف تر شعوري اداري لاندی کيري او انسان په خلاصو سترگو خپل تاریخ جوروی. په دې وخت کي هر گام د پوهی او ارادی په اساس مخ ته اخيستل کيري.

د تاریخ په دغه جريان کي نو انسان نه يوازي د خپلي نړۍ سره توافق کوي، بلکي د ژوندون طرز ته د خپل استعداد او ارزوګانو سره توافق ور کوي. دلته نو د بدني تغير سور او کرار جريان بقاء نه تامينوي، بلکي د بقاء تامين د هغه فکر او دماغ په ګلې استفاده سر ته رسيری، چي د تكنالوجيکي، تشکيلاتي او ګلتوري پرمختګونو مسئلي حل کولای سی. سربېره پر دې په دغه جريان کي انسان محطي فشارونو ته غاړه نه ايردي، بلکي د خپل پرمختګ سره برابر خپل ارزښتونه او معیارونه را باسي محیط ایجادوي، چي د ده د هدفو سره کومک وکړي.

اجتماعي تحول او بقاء:

د بیالوجيکي جريان لار داسي ده، چي هر کله د یو ژوندي موجود ساختمان د محیط ایجابات نه وي پوره کړي، نو یو نوي ډول ساختمان، چي د هغو ایجاباتو په پوره کولو کي موفق وي، خان په وجود را وستلى دئ او له دې جريانه خخه نو یوه داسي نوعه را پيدا سوي ده، چي لازم وظايف په سمه توګه اجراء کړي. په دې ډول نو د مھکي پر مخ د اوسبېدو دپاره مناسب غړي (لکه: سبرۍ، قوي زړه او یو نوي سکلېتي نظام) په ذوياتين حيواناتو کي منځ ته راغلل او نور انکشافات په څکیدونکو او تي لرونکو حيوانو کي په زياتېدونکي ډول را پيدا سول.

حيواني شکلونه هر کله د وظايفو د ايجاب په سبب منع ته راغلي دي. که کمو وخت يو حيواني ساختمان د حفاظت او حياتي فعالیتو په چارو کي پاته راسي، نوله هغه خخه لبر يا ډېر غيرمساعد موجود جوريږي او که د ژوندي موجود او محطي شرایطو په منع کي توپير زيات سي، نو هغه موجود له منعه وخي او محوه کيرير.

د ټولني په انکشاف کي هم د نظام شکل د هغه د وظيفي له ايجاباتو سره مطابق څيل کيري. د ټولني په اقتصادي ژوند کي د توليدي قواوو او مؤسستي اشکالو یا توليدي روابطو تر منع يو فرق موجود دئ. له توليدي روابطو خخه زموږ مطلب هغه ترتيب دئ، چي انسانان د ده په اساس تشکيل سوي وي او د اقتصاد په ساحه کي یو له بله ارتباط لري، خو چي د ژوند هغه اړتياوي لاس ته راولي، چي توليد ئې په سر رسپدلي دئ او بازار ته وړاندي سوي وي. او سنی صنعتي نظام دغه چاري د سرمایې په کار اچولو، د مزدوری د کار په استخدامولو، د عرضې او تقاضا تر قوانينو لاندي د بازار چلولو په سلسله سر ته رسوي. ځيني داسي ټکر کوي، چي د ټوله اقتصادي جريان د لارښوني او ادارې ستړکن ګته ده؛ هغه ګته چي د سرمایه اچونکي دپاره ګته وي، د کارفرما دپاره ګته وي، د عمده خرڅونکي دپاره ګته وي او بالآخره د چکنه خرڅونکي دپاره ګته وي. ګته د ډې جريان لاره ټاکي، چي خه باید تولید سي، سرمایه کوم لوري ته سوق سي او په کومه بيه په کوم ځای کي مالونه خرڅ سي. دې نظام ډېر بریاليتوبونه تر لاسه کړي دي، خو ناکامۍ هم لري. ناکامۍ ئې اقتصادي بحرانونه، تجارتی رکود، د بازار دپاره د مبارزي، د ټولو صنعتي او زراعتي مالو د ګټور خرڅلوا مسائل او داسي نور شيان دي.

اقتصادي ژ، ند تر يوې ټاکلي ټکنالوجيکي سطحي پوره انکشاف کوي او تر هغه وروسته نو د تولید او خرڅلارو هغه لاري او چاري، چي په دې منځ کي وجودته راغلي وي، د دې جواب نه سی ويلاي، چي د انسان ضرورتونه پوره کړي. کله چي دغسي ټکي ته خبره ورسيري، نو يا د ټولني د ساختمان شکل له سره نوي کېري او يا ټولنه له مشکلاتو سره مخامن کېري او اقتصادي نظام رکود کوي او مخ پر زوال رهي کېري. پخوانۍ اقتصادي او اجتماعي شکلونه چي د ساختمان له پلوه یو مخیزه نوي سوه، نو دغه صنعتي نظام ئې په نتیجه کي منځ ته راغي، چي اوس جريان لري؛ چيري چي شکل له وظيفې سره مطابق سو، لکه په برтанیه، امریکا او جرمني کي. نو هلته چټک اقتصادي پرمختګ سر ته ورسپدي، خرو چيري چي بيا زاره فيوډالي شکلونه ټينګ پاته سول، نو هلته بيا اقتصادي رکود او زوال روان وو، لکه د نونسمي پېړي په روسيه او هسپانيه کي.

د اوسنۍ نړۍ د صنعتي ټولنو په مخ کي اوس لویه پونتنه دا ده، چي آیا د اوسنۍ سرمایه داري نظام موسسات د پخوا په شان د دې وظيفې دپاره مناسب دي، چي د نړۍ د وګرو ارتیاوي پوره کړي او زیاتېدونکي تولیدات سر ته ورسوي. په اوس وخت کي یوازي خو بنکلي او مخ ته تللي هیوادونه په حساب کي نه را خي، بلکي باید ټوله جنوبې امریکا، افريقيا او ختيغ په نظر کي ونيول سي.

Mrs. Joan (Cambridge) اقتصاد پوهاندي مېرمن جون روبنسن (The Robinson Monthly Review) په مجله کي څېړلي ده. دې مېرمني تر هغه وروسته، چي د خپل نظر په اساس ئې دا اعلام کړي دئ، چي د سرمایه داري نظام په باره کي د کین (Keyns) او مارکس دواړو پېښېنۍ نه دې ختلې، نو ئې بيا دا ويلې دې:

«یو شی چي بېخى بنكاره ايسى، هغه دادئ چي شخصىي تصدى نور نويو داسى تشکيل او تنظيم نه سى بىل كېدلاي، چي داوسنى تىكناالوجى لە بىنگىنۇ خخە استفادە كولاي سى؛ ئىكە ضروري كار دا دئ، چي سرمایه گذاري بايد تر يو داسى پلان لاندى اجراء سى، چي د اتومات توليد جريان تە هغه متىمە زمينه برابره كېرى، چي داپلان ضرورت ورتە لرى؛ تعلیم تە بايد تر هر خە لومۇرى اهمىت ور كول سى، خۇ پە نتيجه كى يو داسى نسل منخ تە را سى، چي هغه خپلو استعدادو تە انکشاف ور كولاي سى؛ هر چا تە پە مساوی چول زمينه برابره سى، خۇ يوه ذره استعداد، چي د تربىيە وې وي، هدر ولاپ نه سى؛ د خريد قوه بايد پە كافي صورت توزيع سى، خۇ د توليداتو استهلاك پە سمه توگە جريان ولرى؛ د فراغت وخت بايد زيات سى، خۇ د كار لە زياتىي قوي خخە استفادە پە سر ورسىرىي. دا تولە هغه شيان دى، چي نوي تىكناالوجى ئې غواپى او د سوسيالىستىي اقتصاد لە لارى برابر كېدلاي سى. سرمایه دارى نظام پە رىبىتىا ھم تبدىل سوی دئ او نور نو د پخوا غوندىي مؤثر او مقتدر اقتصادىي نظام نه گنل كېرىي.»

اجتماعي پرمختگ او ڈاروينىزم:

دې تكىي تە بايد زموږ پام وي، چي د بىالوجى او اجتماعي تارىخ جريانونە خپل تر منخ ذاتى او اساسى فرقونە لرى. پە بىالوجىكى موجود كى چي تغيرات را خىي، نو نسبتاً پە اسانە توگە د بدلۇن او وراشت لە لارى سرتە رسىرىي. دغسىي جريان نو لە دې سره پە هيچ توگە نه سى مقايسە كېدلاي، چي پە يوه صنعتىي تولنە كى واكمىي ھلىي منافع لرى او دوى لە ھمدىي سببە، چي دائىپى خپل خورا بىه منافع

وی، هر کله تلاښ کوي یو داسي شکل بادوامه وساتي، چي هغه نور نو مفيد او گتور شکل نه وي. اجتماعي تحول له بیالوجيکي تغيره سره ډېر فرق لري؛ تر زياتي اندازې د تولني په داخلی شرایطو پوري اړه پیدا کوي. د تولني په داخلی شرایطو کي تیکنالوجي، د طبقاتو موجوديت، یوې معقولي لاري ته د انسانانو هڅه او داسي نور شيان ټوله شامل دي. دغه فرق البته هغه مميذه ده، چي انسان ئې له حيواناتو خخه را جلا کړي دئ. بیالوجيکي تغير یو عضوي حیثیت لري، اما تولنه خو عضوي موجود نه ګنل کيري، که خه هم د دې موجوديت یوه داسي بشپړه هستي ده، چي د اقتصادي ژوند تر تاثير لاندي د خپل ګلتور او ثقافت په هنداره کي ليدل کيري. په دې دليل نو که خه هم دا خبره سته، چي د بیالوجيکي قوانينو په شان دلته هم د شکل او وظيفې تر منځ د انطباق مسئله اهمیت لري او له همدي پلوه د نوع د پایبنت دپاره د اساسی تحول ضرورت پیدا کيري. خو سره له دې هم د بیالوجيکي او اجتماعي تحول تر منځ اساسی فرق موجود دئ او دانه سی کېدلای، چي د حيواني تکامل قوانين او طریقې کتې مت د بشر د اجتماعي پرمختګ په برخه کي هم په کار واچول سی.

تر هر خه دمخه خو بشری پوهه د دې خبری درک کوي، چي موجود اجتماعي شکلونه د زمانې له تېربدو سره د انکشاف مخه نيسې او نو خکه خلګ دې ټکي ته را بولي، چي زور نظام تر هغه دمخه چي تکاليف او خنډونه واچوي، باید وختي لا له منځه یووړل سی. د هغه ارثي بدلون پر څای چي په بیالوجيکي جريياناتو کي ليدل کيري، دلته د اختياري خوبني په اساس د اقتصادي تشکيل نوي طریقې او شکلونه غوره کېږي.

پرمختگ ارثی شی نه دئ!

بشری تولني يوازي داسي جريان نه گنل کيري، چي ورو ورو د خودکاره جينيتيکي تحولاتو په سلسه وده او تغير کوي، بلکي دوى په شعوري توګه د بشري کوبنبن په وسيله له يوه حاله بل حال ته اوپري. خوالبته د دي خبري مفهوم دا نه دئ، چي د دغه تحولاتو اجتماعي نتایج نو هر کله پېش‌بیني کېدلاي سی او هغسي خېژي لکه تر مخه چي ئې تصور سوي وي. دغه خبره بېخى حققت لري، ئىکه په تېرو پېريو کي دا کورت نه معلومېده او فکر ئې نه سوای کېدلاي، چي د هغې زمانې د تحولاتو آخرینه نتيجه به خه وي، خو که ئې تصور سوي وو او که نه وو سوي، په نتيجه کي تولني له فيوداليزم خخه د سرمایه‌داري نظام ته انکشاف را وکړي او اوس بیا دي خواته لارسموي، چي سوسیالیزم ته یو حتمي انتقال په سر ورسيري. په دي ترتیب نو که خه هم انسانانو د خپلو تصمیماتو په باب پېش‌بیني نه ده کړي، لakin خپل تاریخ ئې په خپل لاس جوړ کړي دئ.

زموږ په وخت کي دا ممکنه سوه، چي د اجتماعي انکشاف دغه قوانين زده سی او دا معلومه سوه، چي د تولني ساختمان د تولید د انکشافي قواوو سره بايد ارو مرو انطباق ولري. همدارنګه په دي خبره سد ورسېدي، چي سوسیالیزم ته انتقال یو حتمي او قسري امر گنل کيري. انسانان نو په دي مرحله کي خپل مقدرات په خپل لاس کي اخلي او د تاریخي انکشاف پسې مرحله (چي د سوسیالیزم موفقیت دئ) په روښانه ډول دمخه ویني او په شعوري ډول ئې خپل هدف تاکي.

په بیالوجیکی تکامل کي هغه صنفونه، چي پوره مساعد نه وه، د تنازع للبقاء په محاذ کي بېخى له مابينه ولاړل، اما د اجتماعي ژوند په جريان کي، چي نوي

شکلونه د زړو څای نیسي، نو دغه د زړو شکلونو ورکېده ارو مرو دانه لازموي، چې د دوى عاملین هم پريوه مخ باندي ختم سی، ځکه په هغه صورت کي که دا امكان ولري، چې د زاره شکل عاملین د نوي تحول په ضرورت او مقبوليت باندي د پوهني له لاري قانع سی، نو بيا له محوه کېدو څخه نجات مومي. چې خبره را لنډه کړو، نو باید ووايو، د تمدن انکشاف د تخنیکي او تشکيلاتي تحولاتو په ذريعه سره رسيري او هم دغه وسايلو بشرته دا واک ور کړي دئ، چې په خپل پرمختګ کي ئې ارشي شرایطو ته اړنه دئ او نه ئې هم په دې لار کي د ټولني معیوب افراد په مخ کي خنډ بلل کېږي، چې باید ارو مرو ئې نسل ور کوره کړي.

د اجتماعي تحولاتو چټکي:

اجتماعي تحولات که د عضوي تکامل له انکشافاتو سره مقاييسه سی، نو نسبت هغو ته ډېره چټکي لري او له همدي کبله د تاريخ سرعت خورا زيات ليدل کېږي. په اجتماعي ساحه کي خبره داسي ده، چې د تحول په ضرورت سړي پوهيري او که یوه مهمه اختراع منئ ته راسي، نو د هغې اهمیت سنجول کېدلاي سی او د هغو موسساتو زور والي معلوميري، چې نور نو د چلاو وړنه ګنل کېږي، نو ځکه په اقتصادي بنست کي تحولات او په طبقاتي ساختمان کي تغيرات د یو څو نسلونو په دوران کي را وستل کېدلاي سی. اجتماعي تحولاتو له جينيتيکي تحولاتو څخه په دې برخه کي هم فرق لري، چې دوى د یو له بله تعاون له لاري سره رسيري. انسانان د اختراعاتو په را ايستلو کي، د نوو تشکيلاتو په جوړولو

کي او سرپره پر تولو خبرو د اجتماعي ساختمان په نوي کولو کي يو د بل سره مرسته کوي.

بالآخره په اجتماعي تحولاتو کي داسي يو عامل کار کوي، چي هغه په حيواني نړۍ کي کورت وجود نه لري او دا عامل «هدف» دئ، چي انسان ئې د خپلو چارو د اجراء دپاره په تاکلي شکل په نظر کي نيسی او غواړي څان ور ورسوی. دي تحولاتو ته نخشې سنجول کيرې، د مباحثې او استدلال په سلسه غور پر کيرې او د هغه هدفي کوبنښونو په وسیله سرته رسیرې، چي دېر یا لېر په روښانه صورت دمخته سنجول سوي او حساب ورته سوي وي. په اجتماعي تکامل کي فکر ستر رول لوښوي، خو دا عامل بیا په بیالوجیکي تکامل کي کار نه کوي. عضوي تکامل دا احساس نه غواړي، چي خه شي ته ضرورت موجود دئ او نه هم دا اراده غواړي، چي د تحول د شکل په منلو او را ایستلو کي تاثیر ولري.

ارومرو والي:

د عضوي تکامل په سلسه کي داسي دېر غلط جريانونه او شکلونه منځ ته راغلي دي، چي هغه زياتره مخ پر بندو لارو رهي سوي او يا د قهقرايي حرکت پر خوا باندي تللي دي. آيا په اجتماعي تکامل کي هم دغه راز يو جريان موږ وينو؟ د لویو سرمایه داري هیوادو آینده اوس هم مجھوله ده. سوسیالیزم اوس يو داسي تحميلي سرنوشت نه دئ، چي موږ ئې اتوماتيکي عوامل يو. موږ غواړو خپلي ننټي دنيا ته د سنجش له مخې هغه نظام را ولو، چي د تاریخي جبرا او يا اجتماعي ضرورت نوم ور باندي ایښوول کيرې. د تاريخ په جريان کي په خپله انسانان، د دوى فکرونه او تصميمنه تر هغه زيات مؤثر دي. مارکس بیا داسي وايي: «يا د

ټولني نوي انقلابي نظام په وجود را خي او يا متخاصم طبقات دواړه محوه کېږي.» کله چي د یونان او روم غوندي سترو مدنیتو د خپلي زمانې غونښتني نه کړي پوره، نو دوى ولاړل، تېر سول او د پرمختګ او تنویر مشعل نورو په لاس کي واخیستي. زموږ او د هغو تر منځ فرق دا دئ، چي مور د تاریخي انکشاف تیوري لرو او دا تیوري هم په داسي حال کي منځ ته راغلي ده، چي اقتصادي ساختمان پوره دي ته مساعد دئ، چي سوسیالیزم ته انتقال په سر ورسيري. بله خبره لا دا هم ده، چي په عین زمان کي د سرمایه داري نظام د کارگرانو یو شعوري طبقاتي نهضت را پیدا کړي دئ، چي هدف او ارزو ئې دا ده، چي د تاریخي د عاميلينو په حیث خپله وظيفه سر ته ورسوي. د سوسیالیزم د راتلو په باره کي چي هر راز جبر او ارومرو والي موجودوي، خو خبره له دي څایه خخه را پاخې، چي انسان خپل څان په یو داسي حالت کي ويني، چي د خپلو اړتیاوو او تاریخي شرایطو فشارونه له ده خخه دا غواړي، چي د اجتماعي تحول د یو خاص شکل دپاره مبارزه وکړي. که یو سرای اور واخلي او د نجات لار هم موجوده وي، نو باید له هغې لاري خخه استفاده وسي. دلته داسي جبر نه سته، چي سړي نو باید لکه پتن غوندي ارومرو څان په دي او رکي مکوټ کړي، څکه په دي مورد کي سړي پوهېږي، چي یو پلو ته محوه کېده دي او بلې خوا ته د نجات وسائل هم موجود دي. نو هغه لار چي نړۍ ئې غوره کوي، هم اختياري او هم جبري اړخ لري. را سئ دا مثال هم وګورئ! یو طبیب چي د خپل مریض حالت سم تشخيص کړي، نو ورته وايي، چي پلاتي ډول هدایات عملی کړي او هغه مریض د دي دپاره چي ژوندي پاته سی، باید د طبیب د خولې خبری ټکي په ټکي

عملی کړي. مارکسیست هم کت مت یو طبیب غوندي دئ او عام اولس د یو رنحور حیثیت لري.

د دې خبری په اساس، چې خلګ تر مرګ ژوند ته ترجیح ور کوي او د دې عقیدې په اساس، چې د اجتماعي بحرانو مايوسانه اوضاع د دوى د سمون دپاره نيمگړي علاجونه به ارومرو انسانانو ته دافکر ور پیدا کړي، چې بنیادي اجتماعي تحولات ضروري دي، نو مارکسیست په دې باور لري، چې د دغسي تحول د را وستلو فيصله د انسانانو له خوا یوه قطعی خبره ده او د دې نسخې او معالجي تطبيقده یو حتمي کار ګنل کېږي. خونه چې د عيني موقعیت په باره کي ارومرو پوهنه زیاتیرې او د هغه امکانات او ارتیاوې تر درک لاندی را ئې، په هغه انداره سوسیالیزم حتمي گرئي. نو که چیرې مفکوره نه وي او شعوري هدفونه په یوه مثبته پالیسي کي خان بنکاره نه کړي، نو هلته کوم مؤثر تاریخي نهضت نه سې راتلای؛ البتہ په دې کي شک نه سته، چې یوه دغسي مفکوره بېله دې خخه چې د یوه نهضت په سلسله عملی سې، بل ډول منځ ته نه سې راتلای. خو دا خبره هم حقیقت لري، چې یو کامیابه نهضت بېله یو صحیح مفکوري خخه، چې د آزادۍ خواته سمه لاره بنېي، وجود نه سې پیدا کولای.

داناني انکشاف په دغه مرحله کي «نو د ژوند هغه شرایط چې د انسان محیط تشکیلوي او تر او سه ئې پر انسان باندي حاکمیت درلودي، په خپله د انسان د لاس تابع کېږي. اوس نو د لومړي پلا دپاره انسان په شعوري ډول پر طبیعت حاکم کېږي، حکه چې د خپل اجتماعي تشکیل واګې په لاس کي نیسي. د انسان د اجتماعي فعالیت قوانین، چې پخوا د طبیعت د خارجي قوانینو په حیث د ده په مخ کي خنله کېدله، اوس نو د انسان د پوهني پر اساس کار خنې اخیستل

کېرىي او ھم د ده تر تسلط او واک لاندی را ئى. د انسانانو خپل اجتماعي تشکيل، چى د طبیعت او تاریخ د تحميلي جبر په شان تر دې زمانى پوري د دوى په مخ کي د يولوي مانع حىشيت درلودى، اوس په خپله د انسانانو د خوبنى او اختيار تابع گرئى. سر لە اوسمە به نو هغە عيني او خارجي قواوي، چى تر دې آنه ئې د انسان پر تاریخ حاكمىت درلودى، په خپله د انسانانو تر واک او اختيار لاندی راسى. لە دې تکىي ڭىخەن نو هغە مرحلە را شروع كېرىي، چى انسانان بالكل په شعوري توگە د خپل تاریخ په جورولو لاس پوري كېرىي^{٤٧}.

---

^{٤٧} د اينگلس هغە ليكە، چى «تخيلي او علمي سوسىالىزم» نوميرى.

فرد او تکامل

په اجتماعي انکشاف کي د فکر او پلان تاثير:

که خوک دا گومان کوي، چي اجتماعي تکامل کت مت هغه راز يو غيرشعوري جريان دئ، لکه د حيوانانو په نړۍ کي چي ليدل کيري، نو دا خورا غته اشتباه ده، ځکه اجتماعي تکامل چي را ئخي، نو دماغ، افکار او هدفونه ټوله کار پکښي کوي او بې له دغوا عواملو خخه نه سی راتلاي. خو لکه څنګه چي بیالوجيکي انکشاف په دي مفهوم کوم هدفي شکل نه لري، چي یوه بله قوه ئې لارښونه کوي، خو یو تاکلي تکي ته ئې ورسوي او له همدي لاري خخه هغه تکاملي حيوان ته داسي شکل ور کري، چي د بدن ساختمان او غږي ئې د هغه د ژوند له طرز سره توافق وکري. دغه رنګه اجتماعي انکشاف داسي نه دئ، چي د یو ماوراء الطبيعه هدف او مقصد له پلوه خخه کنتروليري؛ ځکه هدف په خپله د انسان په فکر کي دئ او بل چيري وجود نه لري. که د ډبري تبر جهوبدي، که کښتی تيارېده، که کنې درول کېدي، که کارخانه تشکيلېده، که د زراعتي ژوند دپاره اجتماعي شکل را ایستال کېدي؛ په داسي ټولو کارو کي د فکر، پلان او هدف عواملو لاس درلودي. همدا عوامل وه، چي نور ډېر انکشافات ئې هم منځ ته را وستل، ځکه کله چي انسان افزارونه تكميلوله، کرهنه ئې ورڅ په ورڅ سموله، صنایعو ته ئې وده ور کوله او د چارو د چلاو دپاره ئې دلي او ګروپونه تشکيلوله، نو په دي لړ کي د اجتماعي ژوند خورا مرکب او پرله پېچلي شکلونه هم پرله پسي را خرګندېدله او په نتيجه کي ځيني حکومتي او اداري نظامونه منځ

ته راغله، چي د لوپدونکي ټولني له زياتدونکو فعالیتو سره د سمون او هم آهنگی په ایجاب را پیدا سوه.

په دې لړ کي نو د نظریاتو سیستم منځ ته راغی، چي مذهبی، افسانوي، جادويي، اخلاقی او حقوقی خیالات او مقررات ئې کښې ایستله او دې سیستم د ټولني د اقتصادي ساختمان له بنست سره مناسبت درلودی. دغه د افکارو سیستم نو په اصل کي یوه ایډیالوجی وه، چي د اجتماعي ژوند او د هغه د موسساتو سره مطابقه وه او هم د تولید طرز، چي په هر چوں وو، خو د ټیکنالوجی سویې، کرهني، مالداری، ماهي نیولو او بنکار له چارو سره ئې پوره سمون خورئ. د انسان د اجتماعي ژوند د دې درو اړخونو تر منځ، چي د تولید طرز، د ټولني ساختمان او د افکار سیستم دئ، یوه ډېره فعاله رابطه موجوده ده. دغه رابطه د دوى تر منځ د مناسبت او مطابقت رابطه ده او هم هر کله په دائمي ډول تغیر خوري.

د نظریاتو روں:

را سئ دا خبره وګورو، چي نظریات د متسلکلي ټولني په هر شکل کي خه راز وظیفه پر غاره لري. خرگنده ده چي نظریات له هغو افکارو خخه جوړیږي، چي د عملی او واقعي ژوند په باره کي جريان لري. نظریات له آسمانه خخه نه را کښته کېږي. دوى د ورځني ژوند له عملی مسایلو سره پیوند وي، نو ځکه د نظریاتو حدود بالکل د حیاتي انکشاف د مرحلې له پلوه خخه ټاکل کېږي. خو دا هم په نظریاتو اړه لري، چي انسانان مثلاً د کرهني، صنایعو او کښتی چلولو په چارو کي سمون او اصلاحات را ولې. انسانان د اجتماعي تشکيل نوي او اصلاح

سوی شکلونه تیاروی، چي هغه د تولید د نوو طریقو په سبب ضروري گرځدلې وي. سربېره پر دې خه رنګه چي د ژوند ترکیبونه زیاتیری، نو له هغه سره سم د ذهنی ژوند شکلونه په مذهبی، فلسفی، حقوقی، اخلاقی او هنري ساحو کي هم لوړېږي.

دغه جريان په هره پېړۍ او زمانه کي سته او حتی په ډېرو پرمختللو مدنیبو کي هم ليدل کېږي. هغه لار چي انسانو د تولید دپاره پکښي تشکيلېږي، هر کله که د غلامي د کان کېبلو یا کرهنه په زمانه کي وه، يا که د فيودالي مانور (Manor) په وختو کي وه او يا که د اوسمى کارخانه داری په عصر کي ده، باید له تولیدي جريانه سره سمون ولري او هم هر کله ايدیالوجي باید د تشکيل له نوعیته سره مطابقه وي، خو چي هغه تشکيل تائید کړي، په چلونه کي ئې اسانتياوي برابري کري، تقويه ئې کري او و ئې روزي.

ایدیالوجیکی شخړی:

لكه خنګه چي مور ته را بنکاره سوه، نظریات یوازي موجود ساختمانونه نه تمثيلوي، بلکي دا کار هم کوي، چي کله نيمګړتیاوي او بې کفایتي وویني، نو زيار باسي، چي اصلاحات را ولې. پوهېږو چي سره له دې هم خونه چي موجودي طریقې د جاري نظریاتو له خوا خڅه تائیدېږي، همدغه شان دغه نظریات په خپله د هغو فني طریقو او موسساتو له پلوه، چي د همدي نظریاتو په وسیله ټینګ ساتل کېږي، تر پرله پسې انتقادو لاندي کېږي. په دې ډول نو هر اجتماعي پرمختګ یوازي په نوو اختراعاتو او نوو تشکيلاتو پوري اړه نه لري،

بلکي نوي نظریات هم پکبني زيات مؤثر دي. دغه خبره د ماکس ويبر (Max Weber) او آر. ايچ. تاوني (R. H. Tawney) له خوا خخه په هغه بيان کي، چي اوسيني سرمایه داري نظام ته د انتقال عوامل خپري، خورا بنه روښانه سوي ده. ويبر دغه انتقال يوه اندازه ديني عقайдو ته منسوب بولي او هم د اخلاقي سلوک په نسبت هغه عملی ادراکات پکبني مؤثر گنې، چي د پروتستانيزم^{۴۸} له مسلک سره ارتباط لري.

په اجتماعي شکل کي چي تحول را خي، نو داغواري چي ايده‌يالوجيکي مبارزي منځ ته را سي. د تيوريگانو تيارپده، د انتقاداتو جريانونه او نظری مباحثې توله د اجتماعي پرمختګ لوازم دي او بې له دوى خخه اجتماعي پرمختګ وجود نه لري. د نظریاتو ضرورت يوازي د دي دپاره نه دئ، چي د بخار ماشين اختراع کري، د اورگاډي او د اوسبني لاري جوري کري او کشونکي ماشين ور واچوي؛ بلکي په دي خاي کي هم په کاريوري، چي زړي ايده‌يالوجي گاني مغلوبه کري او نوي تازه را وباسي. هر خونه چي اجتماعي تحول بشپړ وي، په هغه اندازه د نظریاتو، اخلاقو، دين، قانون او بل هر راز اجتماعي موسسي دوباره تنظيم، چي د ټولني نوي شکل ئې ايجابوي، هم پوره او کامل وي.

دا خيال باید و نه سي، چي دغه راز تحول تحول چټک سر ته رسيري، ځکه زاره او تروخت تېر نظریات او موسسات ډېره زمانه دوام کولاي سي او نوي سيسیتم له سمه چلاوه خخه را گرخوي او په مخ کي ئې خنډ واقع کيري.

^{۴۸} وګوري:

د ماکس ويبر کتاب، چي «پروتستانی اخلاق او د سرمایه داري نظام روحیه» نوميري.

د تاوني کتاب، چي «دين او د سرمایه داري نظام ظهور» نوميري.

مورد ته خرگنده سوه، چي اجتماعي تکامل کوم اتومات جريان نه دئ، بلکي چېري فکري او نظري فعاليونه غواوري، چي د طبیعت په باب پلتنې وکړي او تر وخت تپري طریقې، موسسات، مذهبې او فلسفې افکار تر شدیدو انتقادو لاندي ونيسي. خه رنګه چي تفکر د وګرو انفرادي فعالیت دئ او مجموعي دماغ چيري وجود نه لري، نو څکه پرمختګ د زيات شمېر وګرو په هغو انتقادي تفکراتو پوري ارتباط لري، چي ډېر ژور او زيات مؤثر وي.

ایدیالوجی ګانی او طبقات:

پېخي خرگنده ده، چي د اجتماعي پرمختګ د هر شکل په مخ کي ثابتی او برقراره ګتې مانع واقع کېږي. جتماعي تحول په دې ټکي کي له بیالوجیکي تحوله سره توپير لري، چي دی خورا ډېر د ټولني په داخلې شرایطو پوري تعلق نيسی؛ يعني د طبقاتو او انساني سلوک په وضعیت پوري مربوط دئ. لakin بیالوجیکي تحول خو تر ډېره ځایه د توافق د هغه غیرشعوری جريان نتیجه ده، چي د حیواناتو په نېړۍ کي سرته رسیږي. په بیالوجیکي تحول کي د اجتماعي تحول هغه خبری نه سته، چي د واکمني طبقي له ګټو سره باید سمون ولري او هغه شکلونه وساتي، چي د وخته لا بې فايدې څابت سوي وي او ډېره شدیده مبارزه غواوري، چي د دوى د مقاومت پاي ته ورسوي او که دا کار و نه سي، نو ټولنه د ړنګېدو سره مخامنځ کېږي.

اجتماعي تحول یوازي هغه وخت کېږي، چي درستي طبقي ته د فوري تحول ضرورت څابت سي او په دې وپوهېږي، چي د اجتماعي تحول امکانات برابر سوي دي. زمور په زمانه کي دا باور نه سو کولای، چي موجود بدایان او واکمن

کسان دی د خپلو امتیازاتو او حقوقو تر ساتني هاخوا ته بل شی وویني او د اجتماعي تمليک ضرورت دی په سر ورسوي. خو د اقتصادي انکشاف په جرياناتو کي زياتدونکي موانع، خندونه او گلوده په جبري چول داسي يو ساختمان او شكل ايجابوي، چي د توليد له انکشافي قواوو سره تناسب ولري.

له بله پلوه بيا پر دي برخه خورا ډېر فشار وارديري، چي په هغه چا باندي چي د تولني له تمليکي مؤسساتو سره مخالف وي، مجبوره ئې کوري، چي دغه د اجتماعي تمليک حقیقت په وویني. يو وخت د اټومي بم له ورانيو سره مخامنځ کيري، بل زمان بيا خارجي بازارونه او گتني له لاسه ور کوي، بل وخت بيا نوي تپري کونکي؛ المان او يا بل خوک را پورته کيري او امن، صلح او سعادت ئې په خطر کي اچوي. نو دغه عوامل به بالآخره دا په وویني، چي د ژوندي پاته کېدو دپاره خه باید وسی؛ حکه د تولني پایبنت یوازي په دي توګه تامين کېدلای سی، چي تولنه سوسیالیستي شکل واخلي. بله لار نه سته؛ يا دغه سوسیالیستي شکل او يا ړنګېده دي!

حکه که تولنه پایپد، نو دغه کار ورته ضروري دئ، خو د دي خبری مفهوم دا نه دئ، چي يو چيري مرموز قدرتونه سته او پر انساناًو باندي داسي کار کوي، لکه دوى چي د لاس ناوکيانی وي او يا دا چي دغه جريان بي له فهم او فکره خخه پېښيري. خبره بالعكس ده، حکه د عاقلاته او راسخو لارو تاکنه او خوبنونه د تاريخ هغه آخرنی عامل گرخي، چي بشر د ترقى پر لوري سموي او مخ ته ئې بیایي.

نو حکه منور افراد د اجتماعي تکامل دپاره دونه لازمي دي، لکه خونه چي پاخه شرایط په کار لري او يا لکه هغه فوري ايجاباتو غوندي، چي غواړي يو تشکيل

ته د هغې وظيفې له جريانه سره توافق ور کړي، چې سم دلاسه تغير کوي. په بنکاره ډول د دې خبری معنۍ دا هم نه ده، چې انسانان کولای سې د خپلو تخيلي خوبو سره مطابق یوې ټولني ته شکل ور کړي، خو دا چې ټولنه د تاريخي وضعیت په لوازمو او شرایطو پوري تعلق لري، کوم جزمي امر (دیترمینیزم) نه دئ، ئکه اغېزناک فعالیتونه په عاقلانه او مدبرانه فهم پوري اړه لري او همدغه د آزادی حقيقي معنۍ بلله کېږي.

د شخصیت بشپړتوب:

هغه فرد چې زيار باسي ټولنه د زاره اجتماعي نظام له ځنځیرانو څخه خلاصه کړي او هم د ژوند د وسایلو تمليک او اداره د هغې مالکي طبقي له ګوتو څخه وباسې، چې له هره پلوه یوازي په خپلو ګټو پسي گرځي، نو دوي په یوه وخت کي هم د خان او هم د نورو انساناً د پاره داسي کار کوي، چې خورا ډېر بنه کار ګنل کېږي. سربېره پر دې د دغه فرد حیثیت په دې سره بېخې ډېر زیاتیري، چې د بشري تاریخ په جوړولو کي د یو عامل په شان دنده اجراء کوي. د سوسیالیزم د پاره چې خوک کار کوي، نو شعوري فعالیتونه غوبنت ئني غواړي او داسي نه دئ لکه د ماشین گراری، چې بل خوک به ئې خرخوي. لakin د سرمایه داري نظام په اقتصادي دستگاه کي خو وګړي لکه ړانده او بې شعوره غوندي موجودات، د جاري جريان په سېل کي رهي وي. د سوسیالیزم په نظام کي د فرد شخصیت له منځه نه ئې، بلکې خبره بالعكس ده، ئکه انسان تر هغه وخته بشپړ انسان نه سې ګنل کېډلای، چې په ټولنه کي خپل داسي موقف و نه نیسي، چې

هله د هغو عمومي بنيگنو دپاره خپلي قواوي په کار اچوي، چي دی په خپله هم پوره برخه پکبني لري.

فرد او تکامل:

د اجتماعي ډاروينيزم له اشتباها تو خخه يوه هم دا مفکوره وه، چي د فرد انکشاف په دې ڏول سر ته رسپڈلای سی، چي د خپلو همنوعاتو سره د رقابت په ميدان کي ايله وي او خپلو حریفانو ته ماته ور کړي او له منځه ئې يوسي. دغه خبره د اساس له مخي درسته نه ده.

له عمومي ټولني خخه د ګونبه کېدو په وسیله ترقی په داسي حال کي، چي هم فردي او اجتماعي انانيت دواړه پر ځاي وي، يو داسي تصوری خيال دئ، چي نن زمان ئې د ډپرو خلګو زرونه وړي دي. خو په حقیقت کي دغه لار د زوال او ړنګېدو لار ده، ځکه په روحياتي لحاظ دغه راز جريان هغه شدید روحي رنځ ته منجر ګيري، چي پرونیا (Paranoia) نومیري او له دې رنځه سره نو د شان او شوکت او غت غت ویلو تخیلاتو او توهمات ملګري وي. کله چي واکمني طبقي ړنګېدو ته ور نژدي ګيري، نو په دغه راز عوارضو خورا ډپراخته ګيري. هغه روحي عارضه چي د ړنګېدونکي سرمایه داري نظام له اثره خخه را پیدا سوي ده، يو ڏول د «روحي انحطاط عارضه» (Schizophrenia) ده، چي بدگوماني، نفرت، ګونبه ګيري او د ورانۍ د راتلو ارزو هم ور سره ملګري ده.

داسي يو تمدن چي هغه د بربريت ستانيه کوي، ويلاي سو چي د تمدن حیثیت ئې له لاسه ور کړي دئ. سرمایه داري نظام نو په دې توګه د فرد انکشاف نه را

ولي، بلکي د فرد انحطاط راولي. دغه نظام د فرد انکشاف له انفراديت سره گهه کړي دئ. انفراديت چي د وګرو منافع له نورو وګرو خخه را جلا کوي، يو قهقرايی حرکت دئ، چي د شخصيت خرابېده راولي. د دې دپاره چي مور شخصيت پوره وروزو، دا په ګونبه ګيرى او انفراديت کي نه کيرى، بلکي له نورو سره د یووالې په ساحه کي باید مور مخ ته ولاړ سو. هدف داسي مطلق فردیت نه دئ، چي هغه شخص چي د اجتماعي راکړي ورکړي په جريان کي جوړ سوي وي، په انفرادي لحاظ پوره انکشاف وکړي. د دې دپاره چي خوک پوره د څان او شخصيت خاوند سی، نو دا کار هغه وخت په کامله توګه سرته رسېږي، چي څانځاني او خودپرستي ورکه سی.

نوی طریقې او نوی انسانان:

که سرمایه داري نظام رقابتونه او دسمنى را پیدا کوي او د دې جريان په نتیجه کي خپل غړي فاسدوی، نو په دې حال کي دا که ناممکنه نه وي، مشکله خو به ضرور وي، چي د سرمایه داري نظام په محیط کي روزل سوي انسانان یو اساسی اجتماعي تحول راولي.

تر ډېره څایه د انسان شخصيت ته د ټولني هغه ساختمان شکل ورکوي، چي دی پکښي اوسي. د ټولني په اقتصادي ساختمان کي (چي زموږ په زمانه کي رقابتي نوعیت لري) انسان ارومرو یوه دنده اجراء کوي او د همدي ارتباط په ساحه کي د دغه ساختمان تر شرایطو لاندي په لایتنه اي ډول د انفراديت خوبنونکو ډلو، معیارونو او ارزښتونو اغېزو ته معروض دئ. دا اغېزې د بنوونکو، مطبوعاتو، راډيو او نورو ټولو هغو وسايلو له خوا خخه پر ده واردېږي، چي د هر نسل د ذهنیت په جوړولو کي کارکوي.

دغسي خوک چي د انفراديت پر روحیه روزل سوي وي، نو خنگه کولای سی
چي د رقابتی تلابن پر ظای د تعاوونی عنصر په حیث خپله وظيفه اجراء کړي او
هم دا خنگه کېدلای سی، چي دی د ټولنی د نجات په اراده، چي په روانه لار
کي ارومرو د پنګډو پر خوا ور رهي ده، دی خوا ته اقدام وکړي، چي د
سوسياليستي اساساتو پر بنسته ئې له سره خخه دوباره تنظيم کړي؟

دا پونښته دونه مشکله نه ده، چي بېخني حل ناممکن وي. تاسي وګوري
سرمايهداري نظام داسي نه وو، چي سرمايهداري ټولنی وجود ته را وستي، بلکي
هغو کسانو را وستي، چي تر سرمايهداري په دمخه نظام ئې اړه درلوده او د هغې
زمانې په ايدلیالوجۍ ډک وه. خو د دوى د اقتصادي انکشاف په دوران کي له
داسي وظايفو او پرابلمو سره د دوى فکر مخامنځ کېدي، چي د حل تاکلي
جوابونه ئې له دوى خخه غونښه. نو په دې سلسنه کي دا لازمه سوه، چي د
سرمايهداري نظام خوا ته تحولات په سر ورسيري. عاجل ضرورت دوى واداره
کړل، چي نوي نظریات غوره کړي او په نتیجه کي دغسي تحولات منځ ته را
سي.

د دغه تحول امکانات څکه برابر سول، چي د اقتصادي انکشاف په وسیله د
خلګو اتحادي، تجارتی انجمنونه او کارگري ډلي منځ ته راغلي، چي په لومړي
سر کي ئې لا د نوو طريقو نماینده ګي کوله او نوو عاداتو ته ئې وده ور کوله.
دغو جريانونو دې لوري ته هدایت کاوه، چي ټولنه یو مخیزه له سره نوي تنظيم
سي او په هغې کي د اتحادي او کار نوي ډولونه او هم نوي نظریات یو عمومي
شكل واخلي.

نوی نظام چي جوړ سو، نو سم دستي ئې هغه قواوي په کار واچولي، چي نوي بشريت ئې جوړ کړي. په دې لړ کي نو سرمایه دارانه او انفراديت خوبنونکي ايدلوجي گاني موجودي سوي، اجتماعي ډاروينيستان منځ ته راغلل، د سپنسر د نظرې په اساس د تکاملي اصالت طرفداران را پيدا سول، د بمتيم (Bemtham) د نفعي فلسفې عقیدمندان را وپا خېدل او هم داسي نور بېل بېل مسلكونه او مكتبونه په وجود راغلل، چي ګرده د یوې غوبنونکي ټولني د ذهنیت، ارزښتونو او ډلو په جوړولو لګيا ول او په همدي کار کي ئې بریاليتوب په برخه سو.

را سئ چي اوس پر خپله ټولنه کتنه وکړو. دلته جاري او عيني شرایط په زیاتېدونکي ډول پر مور باندي د دې ضرورت فشار واردوي، چي باید د خپلو مسايلو د حل دپاره هغه تدابير او چاري غوره کرو، چي سوسیالیستي نوعیت ولري. د انحصاراتي خانګو انکشاف په لوړ بېغ دې کار ته بلنه کوي، چي باید لوی موسسات تر اجتماعي تملیک لاندي را سی، لکه لین چي ویلي دي: «د سرمایه داري نظام له هري کړکي خخه سوسیالیزم مور ته سر را ایستلی دئ!». نو کوم وخت چي مور تحول کوو، دا زمور د فكري عواملو په سبب نه دئ، که خه هم دغه فكري عوامل خو ډېره مهمه برخه پکښي ادا کوي. فكري عوامل ضروري دي، لakin کافي نه دي. يوازي اجتماعي او اقتصادي ضرورت، چي د انسان فکر ئې درک کوي، هغه اساسی او کافي عامل دئ، چي د اجتماعي تحول سبب کېږي، څکه په دغسي حال کي که تحول را نه سی، نو ورانی او بربرادي منځ ته را ئې.

زمور په سرمایه‌داری تولنه کي هم اوس داسي جريانونه سته، چي د نوي نظام زيري ور کوي. مترقي تولني، ايده‌يالوجيکي ډلي، هجه پوهان چي آينده گوري، ډاکتيران او بنوونکي، د اجتماعياتو پوهان او د اجتماعي اصلاحاتو غونبتوونکي، چي دوي سرمایه‌داری نظام را پیدا کړي دي، خو بیا هم دوي توله د سرمایه‌داری نظام سره تضاد لري، بد پر وايي، انتقادونه پر کوي او غواړي له منځه ئې يوسي. د دغو جريانو په جمله کي کارګري اتحادي، سوسیالیستي او کمونیستي گوندونه او نور اختصاصي جمعیتونه توله په هغو خنډونو پوره پوهېږي، چي سرمایه‌داری نظام په وجود را وستلي دي او هم د سرمایه‌داری نظام له فسادونو او آينده اميدونو څخه پوره باخبره دي.

په هر حال؛ اساسي تکي د تحول ضرورت دئ او د تحول په لار کي مؤثره وسileه یوازي هجه اجتماعي طبقات کېدلاي سی، چي هجه د چاري او ضاعو له خترو او د راتلونکو امکاناتو له اميدواريو څخه باخبره وي، نو ځکه لوړۍ باید د تحول قطعي سبب موجود وي او ور پسې دا غواړي، چي تياری نیول سوي وي، متسلکلي ډلي موجودي وي، لارښونه او قيادت په سمه توګه اجراء کېږي او د اصولي فکر په رونا کي دا سنجول کېږي، چي خه باید وسی، خه به وسی، خه تر مخ سوي دي او خه په نن نړۍ کي روان دي.

کله چي دغه کارونه په سر ورسېږي، نو به نوي ساختمانونه وجود ته را سی، د قوانينو نوي نظام، نوي اخلاقي معیارونه او یوه نوي ايده‌يالوجي به نو دي جريان ته حرکت ور کړي، چي په ثابت ډول ورو ورو د انسان ذهنیت له سره څخه په نوي شکل تiar کړي. مارکس ويلی دي: «د بشري طبیعت او ماہیت دایمی تحول ته تاریخ ویل کېږي.» او تاریخ په همدي شان جريان درلودلی دئ؛ ځکه کله

چي د هغو مسایلو د حل دپاره، چي ټولنه ور سره مخامنځ کېږي، د تولیدي قواوو په وسیله مادي شرایط را پیدا سی او هم کله چي پوره ایډیالوجیکی او تشکیلاتي تیاري ونیول سی، نو په دې وخت کی ټولنه د اجتماعي انقلاب دپاره آماده کېږي.

«بشر هر کله د خان دپاره داسي وظایف تاکي، چي د حل تر عهده ئې وتلای سی، څکه که دا موضوع په غور وکتل سی، نولیدل کېږي، چي دغه راز وظایف هغه وخت منځ ته را څي، چي د دوى د حل دپاره مادي شرایط وختي لا را پیدا سوي وي او یا لا اقل د تنظيم او سربنته کېدو تر جريان لاندي وي.^{۴۹}

اجتماعي تحول نن د تاريخ په اجنده کي لوړۍ مسئله ده. دا تحول په خپله په بشري طبیعت او ماهیت کي بدلون را ولی او د داسي امکاناتو او وظایفو لار خلاصوي، چي په خپله هم مخ پر لوړه حرکت کوي او له یوه حاله بل ته اوپري. دا خبره خورا ډېره اورېدل کېږي، چي خلګ ئې وايي: کشکي په دې پوهېدلای، چي زما ژوند یو هدف او مقصد لري! په نن وخت کي دا کېدلای سی، چي د سري ژوند هدف او مقصد ولري، څکه که خوک د سوسياليزم مرام خپل هدف وتاکي، نو دغه کار د هغه په شخصيت کي ډېر خلاق قدرتونه په وجود را ولی. برنارد شاو (Bernard Shaw) ډېر بنه وايي: «په ژوند کي حقيقي خوشالي دا ده، چي سري د هغه هدف دپاره کار کوي، چي یو غښتنی هدف ئې بولی او په دې لار کي خپل انتهايی زيار وکابري او د دې پر څای چي د ناجوريو او فريادونو یوه تب جنه او په خان اخته اشا وي او کري ورخ داشکايت کوي، چي

---

^{۴۹} د مارکس له هغه کتاب خخه، چي «د سياسي اقتصاد تنقید» نوميري.

دنیا د چا د خوبنی دپاره هیڅ کار نه کوي، بنه دا دئ، چې انسان د طبیعت د
یوې غښتلي قوي په حیث واوسي!»

پای!

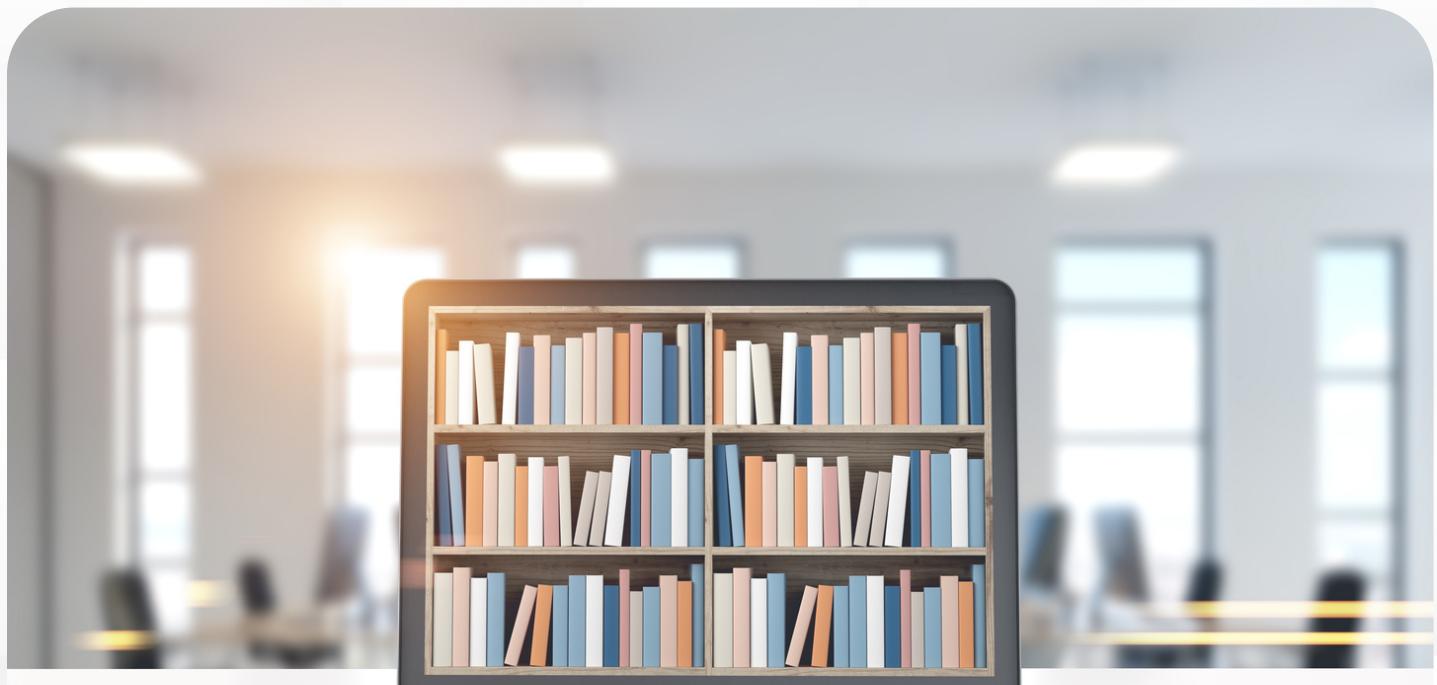
Ketabona | کتابونه
WWW.KETABONA.COM

له کتابونه ډات کام انلائين کتابتون څخه په وریا ډول
په ډېره آسانه بنه صفاء هرارخیز کتابونه ډاونلوډ کړئ!

www.ketabona.com

@Ketabona

www.ketabona.com

info@ketabona.com

TALK TO US

+93 767 616767

info@Ketabona.com